

UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I. CLUJ
BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ
VII.

VIAȚA ȘI ACTIVITATEA EPISCOPULUI
VASILE MOGA

1774—1845

DE

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Dr. SEBASTIAN STANCA
CONSILIER EPARHIAL CLUJ

CLUJ
TIPOGRAFIA EPARHIEI ORTODOXE ROMÂNE
1939

33257

Dr. Sebastian Stanca

Viața și activitatea Episcopului Vasile Moga

1774-1845

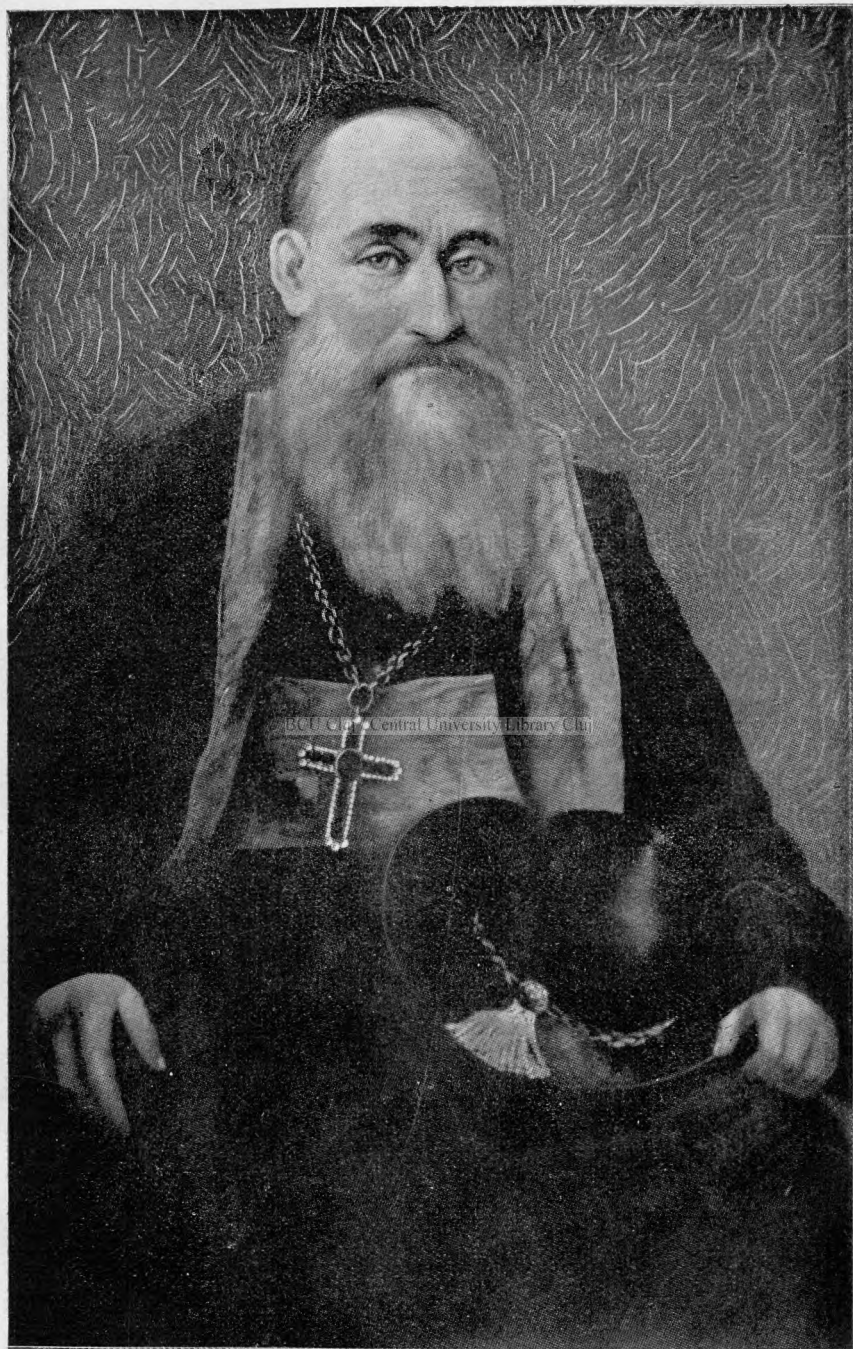
BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201201834

Episcopul VASILE MOGA

PREFAȚĂ

Episcopul Vasile Moga a păstorit biserica ortodoxă din Ardeal timp de 35 ani, în condiții excepțional de grele. Ostracizat de Curtea din Viena, de guvernul ardelean, de organele Statului din Sibiu și de autoritățile superioare ale bisericii gr. catolice, s'a trudit zi de zi să birue toate împotrivirile și să strecoare interesele bisericii sale printre piedecile pe cari i le punea în cale vigilența excesivă a dușmanilor acestei biserici.

Unii dintre istoricii nostri, întemeiați pe relatările unilaterale și interesate ale dușmanilor bisericii ortodoxe și ai episcopului personali, pe cari acesta i-a atins neplăcut pentru multele lor abuzuri, — i-au făcut mare nedreptate, caracterizându-l ca pe cel mai slab chiriarh al bisericii ortodoxe din Ardeal.

Era deci necesar ca în baza documentelor originale, salvate dela distrugere, să se restabilească adevărul istoric, rehabilitându-se memoria acestui episcop.

Acest scop îl urmărește și lucrarea de față. În lipsa mijloacelor materiale pentru tipărirea ei am apelat la dl Dr. Constantin Moga, avocat în Brașov, unul dintre strănepoții episcopului, care s'a oferit bucuros să suporte o mare parte din cheltuelile de tipar.

„Promovarea tipării acestei lucrări — scrie domnul Dr. C. Moga — este și de datorința noastră a strănepoților și beneficiarilor fundațiunii Episcopului Vasile Moga. Glasul sângelui și recunoștința față de acela, care a fost Episcopul V. Moga, trebuie să ne oblige să contribuim și noi la opera de reîncadrare a memoriei Fericitului, în lumina persoanelor, cari au binemeritat pentru neam și biserică. Din partea mea mă voi simți fericit, dacă voi putea contribui cel puțin cu o parte din suma precizată de Sf. Ta, adică cu 25.000 Lei, la cheltuelile de tipar.“

Exprim pe această cale respectuoase mulțumiri d-lui Dr. Constantin Moga pentru prețioasa sa contribuție, care a făcut posibilă tipărirea acestei lucrări.

AUTORUL

li se dea un episcop care să nu îndrăznească a cere pe seama Românilor drepturi egale cu Sârbii.¹⁾

Iar o parte dintre Români cerea prin petiția dela 1798 ca episcopul unit Ion Bob din Blaj să fie destituit și să fie numit vicariul Ion Para din Făgăraș episcop pentru amândouă confesiunile.²⁾

Curtea din Viena se pronunță abia în 1809, când din considerațiuni politice, fiind strâmtorată de primejdia cu care amenința Napoleon, încuviințează cu ord. no. 1301, din 13 Iulie 1809 și al guvernului ardelean no. 6997, din 13 Aug. 1810, cererile Românilor „ca dupăce acum fundul sidocsial s'a adus în bună rânduială, să se reintregească scaunul episcopului neunit în acest prințipat și clerul neunit să aleagă din sinul său un bărbat harnic și destoinic, care cunoaște limbile naționale (naționalităților) și cu deosebire limba românească, precum și legile și constituțiile și obiceiurile poporului, care întrunește în măsură covârșitoare dragostea și încrederea clerului și a poporului român de păstorit și care trebuie să fie om probat în cinste și viață onestă, judecată dreaptă precum și adict al principelui și al statului“.³⁾

Actul alegerii s'a fixat pe ziua de 19 Septemvrie st. v. resp. 10 Octomvrie st. n., 1810 în Cluj, iar ca delegați ai guvernului au fost numiți consilierul Ștefan Costa și secretariul Ștefan Halmaghi.⁴⁾

Delegatul guvernului însă din motive de oportunitate, probabil ca să nu spurce Clujul magnaților cu o adunare valahă, a chemat pe alegători la Turda, unde s'a și săvârșit actul alegerii la termenul fixat.

¹⁾ Dr. Ion Lupaș „Ep. Vasile Moga și Gheorghe Lazăr“, în An. Ac. Rom., 1915, p. 2.

²⁾ T. V. Păcățian „Cartea de aur“, v. I, p. 149.

³⁾ Ms. no. 57. Colecția Ep. Cluj; Dr. Ion Lupaș, o. c.; A. Șaguna „Istoria bisericească“, Sibiu, 1860, p. 192.

⁴⁾ A. Șaguna o. c., p. 193; Dr. Ion Lupaș, l. c., pg. 27.

Episcopul Vasile Moga în odăjdii

II. Intrigă în jurul alegerii de episcop.

În jurul alegerii de episcop s'au țesut dela început multe intrigi sau „nefarii“ cum le numește Petru Maior într'o scrisoare din 7 Octomvrie 1810 către Moise Nicoară. Doisprezece pețitori, unii cu totul necunoscuți, reclamă fiecare episcopia pentru sine. Cei mai stăruiitori sunt cei doi vicari Nicolae Huțovici din Hunedoara și Ion Popovici din Hondol, Nestor Ioanovici din Făgăraș și Vasile Moga din Sebeș.¹⁾ Cei doi vicari se îmbie singuri lăudându-și meritele pentru biserică.

Pe Nestor Ioanovici îl sprijinește protopopul Brașovului Gheorghe Haines cu mai mulți preoți, Metropolitul Stratimirovici din Carloviț și Petru Maior, care scrie:

„Socotesc că va fi (episcop) Făgărășanul (adecă Ioanovici) quarele e mai vrednic și destoinic, que io încă fore a pârtașiire quevea de acolo afară de bucurie din fericire poporului mie neex-mintit urmatoare, tare oftes“.

Pe Vasile Moga îl sprijinește episcopul dela Blaj Ion Bob. Moga ceruse încă în 1805 o slujbă la Consistoriul din Sibiu pe motiv că are pregătire academică și cunoaște patru limbi, românește, latinește, ungurește și nemțește. Numirea cerută însă nu i s'a făcut.

Alegerea de episcop se săvârșește în Turda la 10 Octomvrie 1810, sub presiul lui Ștefan Costa. Voturile se împart între patru candidați: N. Huțovici 46, V. Moga 36, N. Ioanovici 16 și protopopul Nicolae Panovici 5.

În urma acestui rezultat începe emulația între candidați prin intervenții stăruiitoare la guvern și la Curtea din Viena.

Vicariul Huțovici întrevine singur arătând că a ostenit mult pentru biserică în curs de 34 ani de când e preot și mai ales pentru potolirea rășcoalei lui Horia.

Pe prot. Panovici îl recomandă agentul de curte Enyedi. Pentru N. Ioanovici întrevine la Curtea din Viena, Gheorghe Haines din Brașov și Metropolitul Stratimirovici. Despre Vasile Moga scrie

¹⁾ Vezi pe larg la Dr. Ion Lupaș „12 pețitori“ o. c. și „Vasile Moga și Gheorghe Lazar“ în Convorbiri literare, no. 3 și 5 din 1910.

Haines că este un om șters, necunoscut, știe limbi, dar altfel este un om trândav, negligent și slab.

Pe Vasile Moga îl sprijinește guvernatorul Banffy, care era potrivnic bisericii catolice, episcopii uniți Samuil Vulcan din Oradea mare și Ion Bob din Blaj. Cei doi din urmă sperau să facă anumite cuceriri catolice prin V. Moga, știindu-l om blând și conciliant, trecut prin școlile catolice, unde a dovedit o purtare exemplară, fără de a avea discuții „ingrate” cu catolicii. „Cred că ajungând V. Moga episcop, nu este nici o temere că ar împiedeca progresul Unirii.”¹⁾

Moga are credința că intervenția lui S. Vulcan s'a făcut numai din considerații naționale românești, ceea ce accentuează în răspunsul său din scrisoarea dela 1 Martie 1811: „Și aceasta pricep că nu atât mie ai voit a prii, cât neamului nostru, a căruia fericire adâncă la inimă ați sta sunt învins”.²⁾

Tocmai din acest motiv V. Moga după ce a fost așezat episcop a ajuns în conflict cu cei doi episcopi gr. catolici, răcindu-se relațiile între dânsii. Și tot din acest motiv s'a împrietenit cu Petru Maior, care nu-l simpatiza ci sprijinea pe Ioanovici, dar în scurtă vreme s'a convins de sentimentele românești ale lui V. Moga și s'a apropiat de dânsul.

Guvernul ardelean face la 18 Oct. 1810 raport Curții din Viena despre rezultatul alegerii și recomandă pentru întărire pe Vasile Moga, un bărbat erudit, cunoscător al limbilor din această provincie și cu moravuri curate.³⁾

Împăratul din Viena primește propunerea și prin decretul din 21 Decembrie 1810 confirmă pe Vasile Moga episcop al Românilor ortodocși din Transilvania, dându-i ordin să se prezinte la Metropolitul din Carloviț pentru hirotonire și introducere în scaun. Tot în acest ordin i-se specifică și restricțiunile celor 19 puncte, cari să-i servească de cînăsură în activitatea sa.⁴⁾

Vasile Moga era atunci de 36 ani. Cu el începe seria episcopilor naționali ai Românilor ortodocși din Ardeal, de după unirea din 1700.

¹⁾ Dr. Iacob Radu: „Samuil Vulcan”. Oradea-Mare 1925, p. 69—72.

²⁾ Ibidem, p. 73—74.

³⁾ Candidatum Basilium Moga, tamquam virum de eruditione, cognitione usitatarum in hac Provincia linguarum candidisque moribus prae caeteris omnibus R. Gubernio notum in Eppum Disunitorum clementer resolvendum esse censerit. Arh. guv. Nr. 9215 din 1810. La Dr. I. Lupaș: „Vas. Moga și Gh. Lazar”, p. 27.

⁴⁾ A. Șaguna: „Istoria bisericească” v. II, p. 196.

III. Date biografice.

Familia Moga a fost pe vremuri cea mai fruntașă familie românească din Sebeș. Preoții și dascălii Sebeșului din veacul al 18-lea și începutul veacului al 19-lea s'au recrutat aproape exclusiv din familia aceasta. Urme de preoți din familia Moga răsar încă pe vremea unirii dela 1700. Date precise întâmpinăm însă abia la 1794¹⁾. În anul acesta funcționează în Sebeș patru preoți cu numele Moga: Protopopul Avram Moga (†1805) și preoții Ion Moga (†1798), Ilie Moga (†1813) și Zaharie Moga (*1764, †1828). Tot din familia aceasta urmează preoții: Ion Moga II. (†1812), Vasile Moga episcopul (1774—1845), Avram Moga II (1800—1851), Ioan Moga III (†1823), Avram Moga III (1783—1853), Petru Moga (†1840), Nicolae Moga (†1849), Ion Moga teologul, profesor și protopop al Sibiului (1790—1856). Apoi învățătorii Ștefan Moga I (†1833), Ștefan Moga II (†1857), Ion Moga (†1888), iuriștii Petru Moga și Ion Moga, canceliști crăiești, veri buni, Ion (†1825) și Ignatie (†1826).

Probabil că tot din această familie se trag și preoții Moga din Săliște și anume: Moise Moga, preotit în țara românească la 1746 și mort în Săliște în 1826, Stan Moga hirotonit în Transilvania la 1795 și Nicolae Moga hirotonit în Transilvania la 1791. Cel din urmă a funcționat ca preot în Săliște până la 1846. În anul acesta trece ca preot la Sebeș, unde moare în 1850²⁾.

O ramură a familiei Moga se vede că era bolnăvicioasă, deoarece toată truda de a se avânta la o situație mai de seamă, i-a fost zadarnică. Cei mai mulți se prăpădesc în floarea vieții. Astfel preotul Ion Moga II, fratele episcopului, moare în 1812 după 14 ani de preoție, apoi cei „doi tineri Ion și Ignatie Moga, canceliști

¹⁾ Inscriptia de pe clopotul cel mare al bisericii din Sebeș: „Acest clopot s'a turnat cu toată cheltuiala satului, fiind protopop Avram Moga, pop. Ion Moga, pop. Ilie Moga și pop. Zaharie Moga la Sebeș. Titor Alexandru Androne și Nicolae Chirca. Curator Ion Paraschiv grec 1794“. Acest clopot a fost rechiziționat în 28 August 1916 de armata austro-ungară.

²⁾ Dr. S. Stanca: Biserica ort. din Sebeș, Cluj 1928. — Dr. I. Lupaș: „Telegraful Român“ 1911, Nr. 112.

crăești morți în floarea zilelor sale cea mai frumoasă la 1825 și 1826¹⁾, iuristul Ion Moga²⁾, învățătorii Ștefan Moga și Ion Moga, cari toți s'au stins în floarea vieții.

Și episcopul Vasile Moga făcea parte din ramura aceasta, ca fiul cel mai tânăr al preotului Ion Moga I. Conștiința germenului distrugător, care se încuibase în familia sa, a fost una din cauzele care l-a determinat să nu se căsătorească. Și aceasta a contribuit cu siguranță în măsură covârșitoare la faptul, că a putut scăpa de peirea prematură.

Vasile Moga s'a născut la 1774 în Sebeș.³⁾ Instrucția școlară și-a început-o în școala românească din Sebeș până la 1786. La vârsta de 12 ani, în 6 Nov. 1786 trece la gimnaziul evang. luteran din Sebeș, primit fiind direct în clasa a treia „Rudimenta“ a „collaboratorului“. La sfârșitul anului școlar este promovat al șaptelea între cei 30 elevi. În 12 Mai 1787 trece în clasa următoare (a patra) clasa „gramaticii“ pe care o urmează până la sfârșitul anului școlar 1787/8 și este promovat al șaselea între cei 22 elevi. În 24 Septemvrie 1788 trece în clasa a cincea, a „rectorului“, numită clasa sintaxei (Syntaxistenschule), pe care o termină al patrulea între cei șase elevi.⁴⁾

Instrucția și disciplina se vede că era riguroasă, deoarece din 30 elevi ai clasei a treia ajung în clasa a cincia abia șase, cei mai buni, și între aceștia este și Vasile Moga.

În toamna anului 1789 Vasile Moga trece la liceul rom. cat. din Alba Iulia, ca elev particular timp de patru ani.

De aici trece la liceul catolic regesc din Cluj ca elev ordinar în anul școlar 1793—4, înscris în suprema clasă gramaticală. Re-

¹⁾ Tablă comemorativă de aramă în altarul bisericei din Sebeș.

²⁾ Inscripție pe crucea mormântului: Vrednicul în Hriste domn Ion Moga spre a patriei folos cu mare silințe înțelept când aducea rodul vița atunci s'au tăiat mlădițele: Ion Moga, iurist.

³⁾ După dl Iorga în 19 Nov. 1774 „Istoria bis.“ II. p. 257.

⁴⁾ Matricola gimnaziului ev. lut. din Sebeș pe anii 1786—1789. Gimnaziul acesta organizat pe baza „Normei“ lui Iosif II dela 1781 avea cinci clase, cu câte un profesor, care avea o numire specială. Astfel clasa I. „elementară“, profesorul purta numele „cântor“, clasa II „școala germană“ (deutsche Schule) cu profesorul „comparator“, clasa III „rudimenta“ cu profesorul „collaborator“, clasa IV „a gramaticii“ cu profesorul „conector“, clasa V „a sintaxei“ cu profesorul „rector“. Gimnaziul a fost înființat în 1724 sub numirea de seminar, iar în 1787 transformat în gimnaziu. — Arhiva liceului din Sebeș.

Despre organizarea învățământului sub Maria Theresia vezi Dr. I. Mateiu „Biserica ortodoxă“ 1923 Nr. 12, pag. 923.

gistrelle liceului arată pe V. Moga plin de râvnă și hărnicie, student foarte bun, cu purtări bune și note eminente. El este extern și nu beneficiază de bursă.

În 1795 trece în cursul *humanioarelor* obținând în semestrul I. al anului de *Poetică* aceeași notă eminentă la toate materiile. În anul 1796 face *Retorica* având în amândouă semestrele nota de clasa I, deci cu un grad mai scăzută ca în anii precedenți. După cei doi ani de „humanioare“, Moga intră în *cursul filosofic* pe care-l termină în 1797 și 1798. Într'un catalog al elevilor din anul al 2-lea al cursului filosofic pe 1798, cu indicarea materiei la examenul trecut din Fizica generală (Tentamen ex Physica Generali) *figurează și Vasile Moga* ca student în anul al doilea.¹⁾

În anul 1798 moare tatăl său preotul Ion Moga. Unchiul său protopopul Avram Moga fiind bătrân și bolnăvicios (mort în 1805) înduplecă pe Vasile să se hirotonească și îl aduce capelan. Vasile se hirotonește ca preot celibe la episcopia Aradului în 1798.²⁾

În postul rămas vacant după tatăl său însă nu poate veni Vasile, ci urmează fratele mai mare al acestuia Ion Moga II., iar la 1805 când moare protopopul Avram Moga îi urmează în protopopie fratele său, preotul Zaharie Moga, unul dintre cei mai harnici preoți ai Sebeșului. Vasile deși avea cvalificație superioară, dar fiind mai tinăr, e silit să observe ierarhia familială, și rămâne tot capelan protopopesesc.

În timpul dela 1798 până la 1810 Vasile Moga, fiind celibe, are timp să se ocupe cu studiile teologice, este notar al scaunului protopopesesc și în repețite rânduri este încredințat din partea Consistoriului din Sibiu cu misiuni însemnate, mai ales în chestiuni disciplinare.

¹⁾ Dr. Ioan Lupaș „Câteva informațiuni“ în Anuarul institutului de istorie națională II. Cluj 1923, pg. 377—378 și Dr. Ion Mateiu „Cultura ep. V. Moga“ în „Biserica ortodoxă“ 1923, Nr. 12, pg. 922 sq.

²⁾ Regulatio Dioecesis 1805 în „Transilvania“ 1911, pg. 38 seq.

IV. Hirotonirea și instalarea.

În 21 Decembrie 1810 avizează contele Samuil Teleki din Viena pe Vasile Moga că este înțărît episcop. Moga îi mulțumește și se pregătește să plece la Viena. Spre acest scop vrea să ia cu sine și pe „notarășul Consistoriului“ Aron Budai. Metropolitul Stratimirovici nu prea este încântat de numirea lui V. Moga. La intervenția lui guvernul din Cluj nu permite să ia cu sine pe Budai. Iar metropolitul îi dă ordin să se prezinte de urgență la Carloviț, căci „altmintrelea se duce la dietă“. Lui Moga îi cade greu „prepusul“ metropolitului, care crede „*că n'aș fi cu căldură către relighia mea, care tocma asupreală îmi este*“, dar nu are ce face, ci trebuie să plece la Carloviț singur.¹⁾

Dela cel dintâi pas spre episcopie se ridică norii grei asupra capului lui Vasile Moga. Acasă erau nemulțumiți Huțovici, Ioanovici și Panovici, iar la Carloviț Metropolitul Stratimirovici. De aceea se plânge Vasile Moga în scrisoarea dela 1 Martie 1811 către Vulcan: „*având în știre că nu e mic numărul nepriatinilor mei care și tocmai grei sânt*“.²⁾

Vasile Moga se prezintă deci la Carloviț. Metropolitul Stratimirovici îl trimite la mănăstirea Cruședol, unde petrece „în rugăciuni și arătându-se vrednic de a fi primit între frații acelei mănăstiri“. În 18 Aprilie 1811 este tuns monah al ordului călugăresc Sf. Vasile, lăsându-i-se numele de botez „Vasile“, iar în 23 Aprilie 1811, în ziua Sf. M. Gheorghe, e hirotonit episcop de către Metropolitul Stratimirovici.³⁾

Vasile Moga se prezintă la guvernatorul Ardealului, care stabilește introducerea în scaunul episcopesc pe ziua Sf. apostoli Petru și Pavel, 29 Iunie v.—11 Iulie n. 1811 în Cluj.

Încă înainte de plecare la Carloviț, Vasile Moga trimite o cerere adresată Curții din Viena, în care roagă pe împăratul să-i permită ca să mențină sediul episcopiei sale în Sibiu. Împăratul prin decretul din 19 Aprilie 1811 îi dă această concesiune, pe care

¹⁾ Dr. Iacob Radu: Samuil Vulcan, Oradea mare 1925, p. 72—74.

²⁾ Ibidem pag. 74.

³⁾ Dr. I. Lupaș: Vasile Moga, etc. pag. 28—29. Șaguna I. c. pag. 197.

guvernatorul Bánffy o aduce la cunoștință magistratului din Sibiu (Nr. 4800 din 5 Iunie 1811), îndrumându-l ca să stea într'ajutor episcopului pentru aflarea unei locuințe.¹⁾

Decretul pentru instalare se transpune în copie Consistoriului din Sibiu la 1 Iulie 1811 sub Nr. 1364 cu îndrumarea ca acest Consistor să'l comunice de urgență preoției.

Instalarea se săvârșește în ziua de 29 Iunie v. în Cluj în prezența guvernatorului Bánffy, a protopopilor și a preoției. Cu prilejul acesta episcopul Vasile Mogă a ținut două cuvântări, una adresată clerului său: „Cuvânt de gratulație a Arhiereului ce vine în eparhie“ și a doua guvernatorului Bánffy.²⁾

După instalare pleacă la Sibiu și își caută locuință în casa unui burghez sas, unde își așează episcopia în condițiile cele mai modeste și umiltoare.

La 10 August 1811 anunță clerului și poporului său introducerea sa în scaunul episcopesc cu îndemnuri calde și părintești de a se pune cu toții în slujba bisericii strămoșești.³⁾

Astfel își începe episcopul Vasile Moga activitatea de cap al bisericii ortodoxe din Ardeal, după o dureroasă și furtunoasă vacanță de 110 ani. Timp de 35 ani înfruntă toate greutățile ce i-se pun în cale din partea stăpânitorilor Ardealului, a Sașilor, a Uniților și în măsură covârșitoare din partea lipsei de cultură superioară a clerului său dela sate.

Episcopul Vasile Moga s'a interesat de toate manifestările de viață ale poporului românesc și în cadrele îngăduite de împrejurările timpului, a dezvoltat o muncă pozitivă, îndurând multe decepții și amărăciuni. Viața și-a încheiat-o la 17 Octomvrie st. v. 1845 în vârstă de 71 ani.

¹⁾ Dr. I. Lupaș o. c. anexa 9.

²⁾ Ibidem anexe 10 și 11.

³⁾ Ms. 958 Col. Ep. Cluj.

V. Restricțiunile.

Prin decretul de toleranță din 13 Iulie 1759, Curtea din Viena, strâmtorată de evenimentele politice, declară și pe seama Românilor ortodocși din Ardeal liberul exercițiu al religiei lor. Decretul era însă lipsit de sinceritate, căci promulgarea toleranței constituia numai un paravan în dosul căruia nelegiuirile de până aci să se poată perpetua. Pentru contrabalansarea decretului acestuia Curtea din Viena născocesc un alt decret regal, patenta împărătească din 6 Nov. 1762, care culminează în dispoziții severe contra celor ce s'ar întoarce dela unire la ortodoxie sau ar cuteza să facă propagandă împotriva unirii. În fond totul se reducea la un joc de șarlatanie politică cu intenția de a menține pe Românii ortodocși în starea umilitoare de mai înainte.

Curtea din Viena le întinse Românilor cu o mână decretul de toleranță, iar cu cealaltă patenta restricțiilor.

Patenta din 1762 formula 11 puncte severe: episcopul să știe că numai grației împărătești are să-i mulțumească situația sa de episcop, clerul neunit să știe că este numai tolerat în țară, episcopul să nu cuteze a pune pedeci propagandei catolice, clerul neunit să știe că nu se poate bucura de privilegiile clerului celorlalte confesiuni, bisericile și pământurile acestora le vor ceda uniților, cei ce vor cuteza să facă propagandă împotriva unirii vor fi pedeșiți etc.¹⁾

Patenta aceasta a fost impusă și episcopilor Dionisie Novacovici și Gherasim Adamovici.

În cursul vremii i s'a părut Curții din Viena că patenta are unele lacune, mai ales că pe urma revoluției lui Horia ura stăpânirii împotriva Românilor se potențase. Se impunea deci o revizuire și înăsprire a patentei. Pe lângă cele 11 puncte Curtea mai inventează încă 8 și astfel patenta dela 1762 revizuită și amplificată la 19 puncte se alătură la decretul de numire al episcopului Vasile Moga din 1810, întocmai după cum se procedase și cu antecesorii, Novacovici și Adamovici. Procedura era aceeași numai că

¹⁾ Dr. A. Bunea, „P. Aron și D. Novacovici“ p. 161, 247—248.

înăsprindu-se relațiile politice s'au înăsprit și restricțiunile stăpânirii. Eră cea dintâi ocazie potrivită ca pe această cale stăpânirea să-și poată vărsa toată otrava indignării sale asupra poporului românesc pentru că acest popor cutezase în vremea din urmă să revindică drepturi și pe seama sa.

Instrucția împărătească din 21 Decemvrie 1810 impune episcopului îndatoririle cele mai umilitoare:

1. Episcopul să fie credincios către M. Sa și către următorii lui legiuitori și să *păzească* pentru ca și clerul și poporul să rămână în aceeași fidelitate și dacă ar băga de seamă că cineva ar cuteza a machina asupra persoanei preînalte sau asupra legilor..., pe unul ca acela *numai decât să-l arate guvernului regesc*.

2. Să știe episcopul că denumirea sa are a o mulțumi numai ca *un simbol al grației cesaro regești*, pentru aceea să se conformeze legilor patriei și *ordinațiunilor regești* și celor ale *guvernului ardelean*, la din contra va cădea sub indignațiunea regească și sub pedeapsă.

3. În chestiuni dogmatice nu poate recurge decât la mitropolitul din Carloviț și numai cu știrea guvernului și a împărăției și nu *altminterlea, el va fi exclus însă dela toate privilegiile* de cari se bucură națiunea illirică din Ungaria, apelațiunile în cauze matrimoniale le va face la guvern.

4. În fiecare lună va așterne la împărăție protocolul ședințelor consistoriului.

5. Nu va permite nici decum ca *emisari străini să vină în diecesa sa* spre a face turburări.

6. Va porunci preoților, *sub pedeapsa lipirii de preoție*, ca pe călugării cari s'au obicinuit să vină din Moldova și Valachia în satele de sub poalele munților, numai decât să-i trimită în patria lor, iar în caz contrar să-i arate diregătoriilor.

7. Să nu uite episcopul că clerul neunit *este numai tolerat*, pentru aceea să știe că *li este oprit a se împotrivi creșterii și lățirii religiei unite și să nu cuteze nici el nici preoții lui a desmânta a avea sau pe ascuns pe uniți la cădere dela unire*.

8. Să știe episcopul că privilegiile națiunii illirice nu se estind asupra Ardealului, de aceea *clerul neunit din Ardeal rămâne și în viitor în starea lui de până acum*.

9. În chestiuni cari privesc „subsistența lui și a clerului“ se va adresa judecătorilor mai mici, iar în caz de nemulțămire poate recurge la împărăție prin guvernul ardelean.

10. Episcopul e dator a se mulțumi cu o leafă de 4000 fl. și a se reține dela orice „exacții nelegiuite și oprite“, precum și dela orice *colecte și pedepse* în bani. Vizitațiile canonice le va face numai cu permisiunea guvernului, însoțit de doi comisari. Se va supune dispozițiilor din Aprobatae I. 8. 1. *Reședința are să și-o așeze acolo unde va porunci guvernul.*

11. Porțiunile canonice ale preoților uniți unde aceștia nu mai există, nu le va da preoților neuniți, ci le va restitui domnilor sau comunelor, de unde le-au primit. Preoții neuniți se vor mulțumi numai cu stolele. De vor căpăta pământuri acestea să se supună contribuției. *Preoții neuniți numai din deosebita grație regească sunt scutiți de „darea capului“.*

12. Dacă neuniții trec la unire și porțiunile canonice trec cu ei.

13. *Iar în cazul când toți uniții dintr'un sat ar trece la ne-unire porțiunea canonică rămâne la preotul unit.*

14. Unde este biserică și poporul amestecat biserica va fi a uniților, iar neuniții își pot face alta, dar fără să îngreuneze pe locuitori.

15. Episcopul e dator a nu schimba regularea diecesei dela 1806.

16. Episcopul să plaseze pe preoții supranumerari cu forța în parohiile văduvite. BCU Cluj / Central University Library Cluj

17. Fiindcă venitele preoților au scăzut în urma înmulțirii preoților episcopul să nu pună preoți numai unde numărul sufletelor corăspunde ordinațiunilor mai înalte.

18. Episcopul să poarte grije ca teologii candidați la preoție să cunoască toate datorințele lor, să știe ceti și scrie, catehismul și aritmetica, să aibă școala primară și gramaticală și să știe ungurește.

19. Preoții au obiceiul să se îngrijască pentru ca să le urmeze în post feciorii sau ginerii, ceea ce este „împedecare a culturii“ și se abat alți oameni dela preoție. Episcopul se îndatorează a desrădăcina acest abuz.

În general episcopul să știe că intenția acestei instrucții este să se observe *nevătămate drepturile religiunilor recepte* și să se asigure pacea prin „procurarea bunei purtări a poporului incult“.¹)

Din condițiile umilitoare ale acestor puncte au făurit dușmanii lui Vasile Moga pe nedrept acuza că s'a pus la târguială cu stăpânirea, iscălimd acest „contract“ rușinos pentru biserica ortodoxă.

¹) A. Șaguna, „Istoria bisericii“ Sibiu, 1860, II. pg. 197 seq. N. Popea, „Vechea Mitropolie“ Sibiu, 1870, pg. 149—152.

E incontestabil că instrucția celor 19 puncte nu era un „contract” impus exclusiv lui Vasile Moga, era un normativ făurit la 1762 și impus și episcopilor antecesorii. Textul celor 11 puncte dintâi e același și la 1762 ca și la 1810. Oricine ar fi ajuns episcop la 1810 era obligat să primească acele instrucții, cari se amplificaseră și se înăsprișeră din 11 puncte la 19, nu din considerații personale față de Moga, ci în urma evoluției istorice a relațiilor dintre stăpânirea țării și poporul românesc, reclamate mai ales de propaganda catolică, care stârnise cu volnicia proselitismului ei, un resens tot mai pronunțat în sânul poporului românesc și își temea succesele.

Instrucția era un hrisov împărătesc cu peceți vehi și oricât de genial și energic să fi fost Vasile Moga, nu l'ar fi putut schimba, pentru că timpul pentru ruperea acestor peceți încă nu era copt.

Vasile Moga a fost convins de ilegalitatea acestor dispoziții, pe cari de nenumărate ori a și căutat în cursul activității sale să le eludeze, incasând pentru aceasta repetite reproșuri dela guvern.

Situația episcopului la ocuparea scaunului vlădicesc era prin urmare extrem de grea. Frecările dintre uniți și ortodocși ajunseră la cuțite. Iezuiții întrebuițau cele mai volnice mijloace pentru menținerea și propagarea catolicismului între Români. Propaganda catolică era sprijinită fățiș de curtea din Viena, de cercurile oficiale și de armată. Preoții ortodocși persecutați dela unire încoaci pe toate căile și cu toate mijloacele, lipsiți de un cap al bisericii timp de 110 ani, decăzuseră dela ordine și disciplină. Se hirotoniau fără nici o pregătire pe unde puteau, la Arad, la Carloviț și în țara românească. Aduceau din România cărți, antimise și odăjdii pe ascuns, căci repeșitele porunci ale guvernului îi opriseră dela orice contact cu țara românească. Prigonirile fanatice ale episcopilor uniți alungaseră pe mulți preoți în părțile Banatului, unde aceștia căzură în mâinile ierarhiei sârbești, care îi considera „iobagi bisericești”. Preoții ortodocși erau forțați la robote alături de credincioși și trăiau numai din stole și din lucrarea pământului. Lipsiți de o situație materială suportabilă și compatibilă cu chemarea lor și de o cultură superioară poporului robotaș, duceau o viață mizerabilă. Activitatea lor se mărginea la serviciile divine, spuse adesea de rost și la îndrumări în trebile traiului de toate zilele, bazați pe experiența lor proprie. Impărțind cu credincioșii lor și binele și mai ales răul au isbutit să-i țină pe aceștia în strânsă legătură

cu biserica. Aceasta era singurul izvor de mângăere: biserica cu învățăturile ei de dragoste, de milă, de iertare și de vecinică răsplată.¹⁾

În astfel de împrejurări ajunge în fruntea bisericii ortodoxe din Ardeal episcopul Vasile Moga. Și pe lângă situația politică deplorabilă și sărăcia istovitoare în care înnota această biserică, curtea din Viena îi pune înaintea plocon și instrucția celor 19 puncte, pentru ca să-i închidă cu desăvârșire ori ce cale de a putea ieși din cadrele înguste ale trecutului. Scopul era să se mențină și mai departe biserica ortodoxă în sclăvia de până aci și cu încetul să o silească să capituleze.

Cu toate acestea episcopul Vasile Moga nu s'a lăsat intimidat de greutăți, a căutat să înlăture pedecile, lucrând adeseori împotriva poruncilor împărătești, riscându-și menținerea sa în scaunul vlădicesc. Multe împrejurări i-au dictat însă și o atitudine de tact politic, ceea ce mai târziu în epoca de glorie a lui Șaguna, i-s'a interpretat ca o slăbiciune. De fapt nu era, deoarece, cum se va vedea din cele ce urmează, Vasile Moga a fost un arhieru înțelegător al nevoilor bisericii sale, un ortodox bun, un naționalist intransigent și în toată activitatea sa a avut cea mai curată intenție de-a ridica biserica ortodoxă și neamul românesc la îndeplinirea rolului, la care îl îndreptăția situația sa de băștinăș în această țară.

¹⁾ Dr. I. Lupaș: „Istoria bisericească“ pag. 161—168.

VI. Reședința.

Venind Vasile Moga la Sibiu, aici îl aștepta „tabula rasa“. Nu avea absolut nimic. Puținele acte ale arhivei consistoriului erau la Pr. Sava Popovici Barcianu în Rășinari, iar secretariul Consistoriului Aron Budai nu avea nimic.

Sășii nu vedeau cu ochi buni pe episcopul valah. Gazdele dela cari închiriasse locuințe îi făceau mizerii silindu-l să se mute dintr'o casă în alta. De aceste mizerii se plânge episcopul în scrisoarea din Noemvrie 1814 către Petru Maior: „Până acum (1811—1814) în trei sălașe le-am purtat (cărțile) cu mine și dintr'acest al treilea iară mă scot, că clerul meu nu are casă și la a mea (cea închiriată) nu mă lasă să șed“. ¹⁾

Episcopul era deci preocupat de problema câștigării unei case proprii pe seama episcopiei. Și Gedeon Nichitici ceruse o astfel de casă încă în 1785, dar guvernul i-o refuzase. ²⁾

Guvernul se mutase la Cluj, iar „instrucția“ prevedea în p. 10 că episcopul are să stea acolo unde îi va dicta guvernul. Cu toate că Vasile Moga exoperase în 19 Aprilie 1811 dela Curtea din Viena dreptul de a sta în Sibiu, se temea că acest drept i-se va retrage. Și își dădea seama că în Cluj sub ochii guvernului nu va putea face nimic pentru biserica sa.

„Indatorirea episcopului de a se așeza în Cluj -- scrie Petru Maior — cu greu cădea la cea mai mare parte a neuniților, pentru că în părțile cele de către Cluj Români mai cu seamă sunt uniți, mulțimea neuniților fiind mai vârtos în părțile cele de către țara muntenească.“ ³⁾

Episcopul se vedea nevoit să iscodească o modalitate de a se sustrage definitiv de sub restricția p. 10 din „Instrucție“. De aceea pleacă în toamna anului 1812 la Viena.

¹⁾ T. Cipariu: „Acte și fragmente“ p. 157.

²⁾ Dr. E. Roșca: „Monografia seminarului“. Sibiu, 1911, p. 3.

³⁾ T. Cipariu o. c., p. 157.

„Pentru aceea — zice P. Maior — măcar că încă e sărac, n'au pregetat pre acel lung și cu mare cheltuială drum, a ajunge până la înălțatul împărat în Beciu. Drept aceea după rugarea episcopului Vasile Moga, carea în toamna trecută s'au făcut față către împăratul în Beciu, ieste bună nădejde din mila împărătească să rămână episcopul neuniților cu lăcuința în Sibiu și de aci înainte“. ¹⁾

La Viena episcopul cere să rămână definitiv în Sibiu și să i-se dea concesiune pentru o colectă în sânul credincioșilor săi în scopul cumpărării unei „case de episcopie“. Avea bună nădejde în această colectă, ceea ce accentuiază și Petru Maior:

„Numai să fie oamenii cu dare de mână, care sumă de nu se va aduna, lesne se poate pierde mila împărătească, care nu știu când se va mai putea căpăta“. ²⁾

Episcopul nu așteaptă rezoluția împărătească, ci pe cale particulară, fără circulare și fără vorbă multă apelează la pretini și cunoscuți să contribue la colecta proiectată.

Ca om practic se apropie mai întâi de Grecii din Sibiu, ortodocși și oameni cu dare de mână. Și cu tactul cuvenit a isbutit să-i câștige pentru sine. „Moga a avut norocul să contopească pe Românii ortodocși săraci cu burghezia grecească și ortodoxă“. ³⁾

Nu respectă episcopul nici opreliștea cu „exactiile nelegiuite“ din p. 10 al Instrucției, ci bine știind că la preoție să îmbulzesc de obicei oameni cu stare materială mai bună, îi taxează în folosul acestei colecte, un fapt pe care l-a exploatat în favorul fondurilor bisericești și Șaguna și urmașii lui. Dușmanii însă l'au pârit la guvernul din Cluj, care îl oprește dela această taxare cu ordinul Nr. 2950 din 1815, dându-i drept să ia drept taxă de singhelie 50 fl. numai dela preoții cari au mai mult ca o sută de case în parohia lor, iar dela cei cu mai puține să ia numai 30 cr. de casă. ⁴⁾

În sfârșit îi sosește decretul Curții din Viena, cu data de 10 Mai 1816, Nr. 1281, care dă concesiune ca pentru episcop și pentru clericii neuniți să se caute în orașul Sibiu o casă potrivită, autorizând guvernul să avanseze din fondul sidoxial suma de

¹⁾ Petru Maior: „Istoria bisericii Românilor“ p. 141 și 157; Dr. I. Lupaș: „Istoria bisericească“ p. 156. T. Cipariu l. c.

²⁾ Ibidem.

³⁾ N. Iorga: „Istoria Românilor din Ardeal“ 1915, v. I., p. 81.

⁴⁾ Dr. I. Lupaș: „Cum erau învățăturile în seminariul din Sibiu pe vremea episcopului Vasile Moga“ în „Tribuna“ 1911, Nr. 219.

15120 fl., întrebuițându-se spre acest scop și banii colectați din danii benevole.

Având acum concesiunea preainaltă, episcopul poruncește la colectă pe cale oficială. În 17 Septembrie 1816 adresează tuturor preoților și credincioșilor săi o circulară, și făcând apel la simțul lor de jertfă, îi roagă să contribuie cu obolul lor la colectă.¹⁾

La apel răspund protopopii și preoții cu promisiuni, dar încasarea banilor merge greu.

Episcopul repetă apelul și urgitează vărsarea banilor din nou cu ordinul Nr. 355 din 26 Mai 1818 și Nr. 68 din Ianuarie 1819.²⁾

Mitropolitul Stratimirovici dela Carloviț îi trimite în 19 Ianuarie 1819 100 galbini. Preotul Gheorghe Jurca din Ocolișul-mare 100 fl. Protopopul Iosif Ighian din Baia-de-Arieș, administratorul tractului Bălgradul-de-jos, adună dela preoții din acest tract 362 fl.³⁾

Tuturor binefăcătorilor de până acum le mulțumește cu circulara din 1/13 Octombrie 1819 către protopopi: „Făcătorilor de bine să le spui în numele scaunului episcopesc blagoslovenia arhierască la toată casa sa. Lumea nu le poate da mulțumită vrednică pentru bunătatea lor, fără este cine să le răsplătească întru viața de veci, unde se încununează cu cununa nevestejită toți cei ce au grijit de sporirea binelui de obște până au fost întru această viață.⁴⁾

Cu toate că nu avea bani destui episcopul cumpără dela guvernatorul Ardealului grof Gheorghe Bánffy, cu 34.000 fl. casa „din ulița Cisdădiei, a treia casă dela General Comando din Sibiu.“ Iar guvernul aprobă contractul în 11 Noembrie 1819 Nr. 11088. Lucrul acesta îmbucurător îl aduce la cunoștință obștească cu circulara Nr. 682 din 23 Noembrie 1819, insistând din nou pentru încasarea făgăduelilor.

„Acum ia Fr. Ta sabia Duhului și vezi de biruiește inimile, adună și trimite încoace cât mai îngrabă, că mai înainte piciorul neamului nostru nu poate călca pragurile acelea și tămândarea plătirii prețului poate aduce ceva neplăcut la mijloc, fiind neobicinuit a avea neamul nostru în mijloc de oraș ca Sibiu rezidenție a sa de moșie și școală, iar banii cât s'au adunat până acum nu sunt de ajuns...“⁵⁾

¹⁾ Ms. 246 Col. Ep. Cluj; Dr. E. Roșca o. c., p. 8.

²⁾ Ms. 772 Col. Ep. Cluj.

³⁾ Ms. 346 și 771 Col. Ep. Cluj; Dr. Il. Pușcariu „Documente“ I. p.188.

⁴⁾ Ms. 1801, C. E. C.

⁵⁾ Ms. 758, C. E. C.

Episcopul stăruie din nou în anul următor 1820 cu circulara Nr. 396 asupra acestei chestiuni și obligă și pe cantori și pe crâsnici să contribuie la colectă.¹⁾ Asemenea și în 1821 cu circulara Nr. 63 din 31 Ianuarie, în care îndrumă pe preoți să caute binefăcători și în rândul mirenilor.²⁾

Primăria orașului Sibiu îi face însă mizerii și caută să împiedece întabularea casei: „și dreptul de a poseda casă întru dâșii (Sașii) vrea a-l denega mult prigonitului nostru cler“.³⁾ La intervenția episcopului însă Curtea din Viena dă în Ianuarie 1821 ordin ca „nimenea să nu mai împiedece cumpărarea caselor“.⁴⁾

În 1821 episcopul ajunge în situația ca să achite banii și în 13 Martie 1821 contractul este întabulat pe episcopie și aceasta ajunge în proprietatea casei.⁵⁾

În casa aceasta episcopul își plasează reședința, Consistoriul și seminariul. Ordinul guvernului Nr. 9865 din 29 Octomvrie 1821 îl obligă însă să facă tot în acest edificiu locuință și pe seama profesorilor, veniți dela Viena, Constantin Duma și Petru Gherman.⁶⁾ Episcopul și altfel destul de strâmtorat e nevoit să mărească edificiul, zidind încă o aripă pentru profesori și pentru lărgirea seminariului.⁷⁾

După plățirea casei rămâne un plus de 8260 fl. Cu aceștia episcopul intenționează să cumpere o moșie pentru întreținerea seminarului. În scopul acesta se adresează cu circulara Nr. 99 din 23 Noemvrie 1822 la protopopi cerând să-i arate dacă este undeva vre-o moșie de cumpărat.⁸⁾

Episcopul nu-și poate realiza însă deocamdată acest plan, deoarece dușmanii din Sibiu îl pândesc și îi fac greutăți. Il părăsc la guvern, iar acesta cu ordinul Nr. 11722 din 13 Decemvrie 1824 îi cere socoteală detaliată despre colectă. Episcopul dă circulara Nr. 40 din 19 Ianuarie 1825 în care dispune că „oricine ce ar dărui la casa de seminar sau la ridicarea bisericii sau spre alt sfârșit bun în scris subț iscălitura sa să arate“.⁹⁾

¹⁾ Prot. II. Nr. 181 C. E. C.

²⁾ Prot. I. Nr. 48 C. E. C. și Ms. 366.

³⁾ A. Șaguna, Aduș la „Promemoria“ Sibiu, 1850, p. 22.

⁴⁾ Prot. I. Nr. 47 C. E. C.

⁵⁾ Dr. E. Roșca, o. c. p. 8.

⁶⁾ Dr. Iacob Radu. o. c. p. 90.

⁷⁾ Ibidem p. 91; Dr. E. Roșca, o. c. p. 9—11.

⁸⁾ Ms. 328, Col. Ep, Cluj.

⁹⁾ Prot. I. Nr. 76, C. E. C.

Episcopul își adună datele, își face socotelile, dar nu răspunde guvernului, în speranța că acesta va lăsa lucrul baltă. Guvernul însă revine asupra chestiunii după cinci ani și în 1829 cere episcopului socoteală despre banii colectați. Episcopul răspunde că a colectat până în 1829 suma de 50.427 fl. 28 cr. Din aceștia a plătit 36.000 fl. pentru casă, iar 6.166 fl. 55 cr. pentru intabulare și pentru zidirea aripei celei noi. Au mai rămas 8.260 fl., cu cari dorește să pună baza unui fond special pe seama seminarului. Dar guvernul îi trage dungă peste socoteală și cu ordinul Nr. 1640 din 25 Febr. 1830 îl dojeneste și îi poruncește să verse toți banii colectați, împreună cu cei ce se vor mai aduna, la casieria centrală a guvernului.¹⁾

În vremea aceasta episcopul este nevoit să îndure și alte neplăceri. În urma devalvației banilor leafa de 4000 fl. anual din fondul sidoxial îi este insuficientă. Cere deci în 1826 Curții din Viena să i se plătească în monedă convențională. Neprimind răspuns își repetă cererea în 31 Ianuarie 1827 și roagă și pe episcopul Samuil Vulcan să-l sprinească scriindu-i că s'ar duce bucuros la Viena, dar „între celelalte șase sute de pricini este și lipsa cheltuelii.“²⁾

În loc să primească răspuns favorabil îi vine ordinul guvernului Nr. 2632 din 9 Aprilie 1827, în care i se arată că este acuzat cu abuzuri și ilegalități de consilierul guvernial Grof Lazar și de protopopul Sibiului Ilie Popovici „căruia nu i-am făcut feciorul popă înaintea teologilor“.³⁾ Guvernul cere să se justifice.

Episcopul răspunde în 30 Iunie 1827 declarând toate învinuirile neîntemeiate. 1. Bani a colectat în baza concesiunii din 1816. Socotelile au fost înaintate guvernului care nu le-a excepționat. 2. Taxele matrimoniale s'au încasat numai până la 15 fl. și s'au plătit asesorilor consistoriali, cari nu au nici un fel de leafă. 3. Pentru singhelii a primit numai remunerații benevole dela hirotoniri. 4. A arondat protopopiatele pentru o mai bună administrare. 5. Dela boerii din România a încasat bani pentru seminar. 6. Pentru sfințiri de biserici a primit numai atât cât i-au dat parohiile de bună voie.⁴⁾

Guvernul răspunde în 16 August 1827 ord. Nr. 7581 oprin-

¹⁾ Dr. E. Roșca, o. c. p. 234.

²⁾ Dr. I. Radu, o. c. p. 74—76.

³⁾ Ibidem p. 78.

⁴⁾ Ibidem, p. 81—81.

du-l să mai încasaze bani pe seama seminarului, vizitațiile cano-nice să le aducă la cunoștință guvernului, ca să-i dea însoțitor câte un comisar guvernial și să-i trimită toate socotelile și proce-sele verbale ale Consistoriului.¹⁾

Episcopul răspunde din nou în 3 Octomvrie 1827 arătând că a trimis totdeauna la timp socotelile și procesele verbale cerute.²⁾

Guvernul nu răspunde. Atunci Vasile Moga roagă în 1 De-cemvrie 1827 pe episcopul Vulcan dela Oradea mare să intervină la consilierul guvernial Lorencz „ca să nu grăbiască cu rușinarea vlădicului prin care se rușinează toată ruda românească”. Se mân-găie însă cu cuvintele „tempora dum fuerint nubila... de-i adevărat că și alții au pierit nevinovați, apoi nici acum nu-i cu puțință a pieri cineva nevinovat prin câte imputări i-se fac”.³⁾

În ce condiții modeste trăia episcopul Vasile Moga o dove-dește și scrisoarea din 13 Octomvrie 1828, în care roagă pe epis-copul Vulcan să primească în serviciul său pe un nepot care a învățat „socăcia” (bucătar) la generalul comandant din Sibiu. Moga l'ar ținea bucuros la sine, dar „în bucătăria mea unul ca el n'are ce lucra, va uita și ce știe”.⁴⁾

În sfârșit după atâtea calamități îi vine ordinul guvernului, aprobat de Curtea din Viena în 12 Septemvrie 1832, Nr. 4177, care provoacă pe episcop să verse toți banii colectați la guvern, care va prelua administrarea lor.⁵⁾

Cumînit pe urma acestei experiențe episcopul devine mai prudent. Casa episcopescă ajunsese insuficientă pentru plasarea reședinței, a seminarului și a Consistoriului. Inchiriază deci dela Grof Teleki din Sibiu o altă casă în care instalează Consistoriul.

Teleki însă cu toate că episcopul îi plătia „încă tocmai grea chirie” îi abzice curând locuința. Episcopul plănuiește deci zidirea unei case proprii. Arată protopopilor în circulara confidențială din 1 Noemvrie 1835 situația și îi roagă să îndemne binefăcătorii să adune bani în acest scop. „Adu-le aminte ca să nu gândiască cineva dintre stăpânirea din afară, că facem strânsură de bani pen-tru alt sfârșit rău; trebuie grăit numai cu oameni de aceia, cari se nădăjduesc că se vor face ctitori și patroni ai clirosului nostru”.⁶⁾

¹⁾ Ibidem, p. 87—88.

²⁾ Ibidem, p. 93.

³⁾ Ibidem, p. 93.

⁴⁾ Ibidem, p. 95.

⁵⁾ Dr. E. Roșca o. c., p. 234.

⁶⁾ Ms. 1127 și Prot. IX, Nr. 217 Col. Ep. Cluj.

La acest apel răspunde Simion Datco din Braşov cu 500 fl., Hagi Iordan cu 300 fl., Emanuil Zlatko cu soţia Eleftera şi doi tineri greci cu 100 galbini.¹⁾

Teleki provoacă în toamna anului 1836 din nou pe episcopul să-i elibereze casa până în Februarie 1837. Este însă aplicat să i-o vândă cu 30.000 fl. Episcopul apelează de urgenţă cu circ. din 12 Decembrie 1836 la protopopi să-i vină în ajutor adaugând: „eu nădăjduesc să pociu face samă de 15000 şi dacă s'ar putea aduna alte 15000 din eparhie s'ar face târgul. Locul e larg de a se putea face biserică în forma sa... Să mă înştiinţezi cât mai cu graba că terminul e scurt, cât ai putea face din protopopiatul Fr. Tale.“²⁾

Banii necesari nu s'au adunat şi episcopul este nevoit să-şi aşeze consistoriul în altă casă cu chirie, lângă un „făgădău“ (restaurant). Măhnirea episcopului o tălmăceşte impresionant protopopul Ioan Panovici din Sibiu într'o scrisoare din 12 August 1839, adresată protopopului Iosif Ighian din Baia de Arieş: „Neamul nostru e cel mai ticălos, mai sirman şi mai lipsit în tot chipul... atâta lipsă şi neajungeri are biata noastră seminţie, de nu şti de unde să începi mai întâi. Dacă ar avea cineva putere să ne ajute, că dela cap până la picioare tot o rană este, unde ar trebui să pună leac... Mai multe veacuri de om au trecut, de când s'au pomenit sfânta noastră religie în ţara aceasta, neavând unde 'şi pleca capul, vrednică de milă este, cine ar avea putere să o miluiască.“³⁾

După ce o viaţă întreagă s'a umilit neconţinut la o adevărată cerşitorie pentru biserica sa săracă, oropsită şi lipsită de drepturi, trudindu-se să-i dea o temelie mai trainică de existenţă, văzându-se mereu hărţuit de şicane şi duşmăni, episcopul bătrân şi bolnav se închide în măhnirea sa şi se resemnează, aşteptând vremuri mai bune. Moare în 1845.

¹⁾ Protocolul VII şi IX. Nr. 274 Col. Ep. Cluj.

²⁾ Ms. 1146, C. E. C.

³⁾ Ms. 770 C. E. C.

VII. Seminariul.

Prima încercare pentru organizarea unui seminar teologic în Ardeal a făcut-o în 1783 episcopul Ghedeon Nichitici. Curtea din Viena însă preconisează în răspunsul său dela 1 August 1785, Nr. 8635 acest seminar în Timișoara. Intervenția aceasta o repetă și episcopul Gherasim Adamovici în 1791, precum și consistoriul din Sibiu în 1796.¹⁾

Curtea din Viena răspunde abia în 4 Decemvrie 1807, cerând informații dela guvernul ardelean și admite ca tinerii români ortodocși să fie trimiși la Viena pe spesele fondului sidoxial, iar în 25 Mai 1809, Nr. 1300 îi cere o propunere concretă pentru ridicarea seminariului și creiarea unui fond pe seama acestuia.²⁾

Fondul sidoxial se înființase în 1783 cu un impozit de 2 și jumătate cruceri pe fiecare familie ortodoxă română din Transilvania pentru dotația de 4000 fl. pe seama episcopului. Taxa aceasta se ridică în 1810 la 5 cruceri, pentru ca din acest fond să se plătească și bursele celor patru studenți dela Viena și lefurile profesorilor dela seminar.³⁾ Taxele se încasau și administrau de perceptorate.⁴⁾

Cel dintâi bursier al acestui fond a fost încă din 1807 Gheorghe Lazar.⁵⁾

Vasile Moga se așează în Sibiu în Iulie 1811. Cunoscând adresa curții din Viena dela 1809, cere guvernului din Cluj să urgiteze înființarea seminariului. Guvernul îi răspunde în 31 Decemvrie 1811, Nr. 2371 și îi cere lămuriri dacă spesele seminariului s'ar putea acoperi din fondul sidoxial sau din alt fond.⁶⁾

Guvernul știa bine că episcopul nu cunoaște situația fondului, deoarece acesta era administrat de guvern, și știa și aceea că

¹⁾ Dr. E. Roșca o. c. p. 3; Dr. Silviu Dragomir: „Correspondența episcopului G. Adamovici“ în „Revista Teologică“ Nr. 14—18, 1911.

²⁾ Dr. Avram Sădean: „Date noi despre Gheorghe Lazar“ Arad 1914, pag. 27.

³⁾ A. Șaguna o. c. p. 194; T. Cipariu o. c. p. 158.

⁴⁾ Dr. E. Roșca o. c., p. 6.

⁵⁾ A. Sădean o. c., p. 6 și 11.

⁶⁾ Dr. E. Roșca o. c., p. 5.

episcopul nu avea alte fonduri, deoarece era oprit să adune bani. Intenția era deci să amâne cererea episcopului.

Vasile Moga satisface întâi ordinul din 26 Mai 1810 și trimite la Viena pe tinerii Ion Moga, nepotul său din Sebeș, pe Luca Pop și Moise Fulea din Ludoș. Al patrulea Gheorghe Lazar era acolo de mai de mult.¹⁾

Face apoi în toamna anului 1812 o adresă către guvern în care cere din nou înființarea seminarului. Guvernul răspunde în 30 August 1813, Nr. 7985 că propunerile episcopului sunt prea exagerate față cu situația fondului sidoxial și-l îndrumă să inițieze o colectă.²⁾ Mergând la Viena în aceeaș toamnă cere concesiunea, răspunsul îi vine abia în 1816 în legătură cu reședința.

Episcopul nu așteaptă răspunsul, nici rezultatul colectei, ci imediat organizează un curs sistematic de șase luni pentru candidații de preoți, pentruca guvernul să se afle în fața unui fapt împlinit. Aceasta o confirmă și Petru Maior în 1813: „Nu trecură încă doi ani de când s'a așezat (V. Moga) episcop și iată în Sibiu au neuniții seminar pentru clericii lor“.³⁾

Curs special pentru candidații de preoți nu era. Aceștia veniau la Sibiu cu merinde pe șase săptămâni și după ce se inițiau în practicele serviciilor preoțești erau hirotoniți și trimiși la parohii. După înființarea școalei „normalicești“ de lângă biserica din groape dela Sibiu, pentru pregătirea învățătorilor, patronată de Hagi Constantin Pop, dascălul Simion Jinariu dela această școală și directorul școalelor Gheorghe Haines, primesc de bună voie și pe candidații de preoți ca să asculte cursurile, cu intenția să-i țină șase luni și apoi să-i predea Consistoriului, care să dispună hirotonirea lor. Planul însă nu l-au putut realiza integral, din lipsa de candidați corespunzători.⁴⁾

La această școală a venit în Februarie 1811 Gheorghe Lazar, care ceruse de două ori în toamna anului 1810 dela Curtea din Viena „ajutor și grabnică aplicare la neamul său, care zace în adâncul întunec“. ⁵⁾ Lazar fusese trimis la episcopul Moga ca să-i dea posibilitate să-și completeze studiile teologice ale bisericii or-

¹⁾ Dr. E. Roșca o. c., p. 7; Dr. I. Lupaș o. c., p. 12; Luca Pop moare în 1814.

²⁾ Ibidem.

³⁾ T. Cipariu o. c., p. 158.

⁴⁾ Dr. Ion Matei: „Simion Jinariu“ Arad 1916, p. 6; N. Iorga o. c., p. 86.

⁵⁾ Dr. A. Sădean o. c., p. 19.

todoxe și „să fie aplicat acolo unde poate aduce folos“. ¹⁾ Dar V. Moga era la Carloviț așteptând să fie hirotonit. Simion Jinariu primește pe Gh. Lazar și îi cedează instrucția candidaților de preoți, pe care o începe în 15 Martie 1811. ²⁾

Venind Vasile Moga în Iulie 1811 la Sibiu, instrucția clericilor cade în grija lui. Candidații de preoți rămân atașați tot pe lângă școala lui S. Jinariu, pentru că episcopul nu avea local, dar instrucția lor se separă, rămânând în grija lui Gheorghe Lazar. Episcopul află pe Lazar în acest post și nu are nici un motiv de a-l excepționa. Dar Gh. Lazar nu era mulțumit, pentru că avea obligația să țină în fiecare zi cursuri de 6 ore și să instruiască clericii și în cântările bisericești. ³⁾

Pentru ca să-i ușureze această sarcină, episcopul aduce în 1814 pe Moise Fulea, înainte de a-și termina studiile la Viena și împarte instrucția clericilor în două, Gh. Lazar rămâne cu Morala și Dogmatica, iar Moise Fulea cu toate celelalte. ⁴⁾

În urma vacanței îndelungate se vede că eparhia se desorganizase. Preoții erau recrutați din elemente fără pregătire. Pentru ca să facă măcar un început de redresare Vasile Moga reduce în 1815 cursul de șase luni la trei luni, în patru serii pe an.

Guvernul deși îi aprobă această dispoziție cu ordinul Nr. 11263 din 30 Noemvrie 1815 îi impune să nu hirotonească pe nime înainte de terminarea cursului de 6 luni fără aprobarea lui. Iar decretul împărătesc Nr. 1281 din 1816 îi pretinde să prefacă seminarul pe trei ani și să primească numai absolvenți ai liceului, stabilind numărul lor la 24. Pentru înființarea seminarului astfel proiectat să caute binefăcători. ⁵⁾

Dispoziția aceasta era deocamdată imposibil de realizat, neavând nici mijloacele necesare, nici elementele cuvenite, mai ales că preoția nu era o carieră ademenitoare, iar Românii încăpeau cu greu în școlile secundare. Episcopul a fost nevoit să mențină cursul de 6 luni. Îl desface de școala lui Simion Jinariu și îl plasează în casa închiriată în care își avea și reședința, ca să fie

¹⁾ Ibidem p. 26. Afirmația lui Ion Hania că Gh. Lazar ar fi început un curs pentru candidații de preoți încă în 1808 este greșită. Lazar era la Viena, apoi la Carloviț, pe urmă iar la Viena și numai în 1811 a venit la Sibiu.

²⁾ Ibidem p. 19.

³⁾ Dr. I. Lupaș: „Cum erau învățăturile etc.“ în Tribuna din 1911, Nr. 219.

⁴⁾ Ibidem.

⁵⁾ Dr. Ion Lupaș, I. c. Nr. 219; Dr. Il. Pușcariu, „Documente“ I. p. 183—184; Dr. E. Roșca, o. c. p. 8.

clericii sub ochli lui. Cobora adeseori între ei dându-le sfaturi pentru chemarea lor.¹⁾

Ca totuși să poată realiza seminarul în condiții mai înalte îndeamnă pe preoți cu circulara din 17 Septemvrie 1816 să caute binefăcători pe seama acestuia: „Să ne uităm câte înalte școale sunt ridicate de alte neamuri, dar la noi că suntem o țară de oameni să nu fim în stare a ridica o școală de frunte? Drept aceea ca să nu fim de toată ocara și rușinea... să nu ne păgubim cu lenevirea... căci măcar că sunt acum vremile sărace și noi săraci în ele, totuși prin bucuria și folosul ce va veni dacă vom putea cumpăra casă de bogoslovie și episcopie... bine ne va părea și vom fi fericiți.“²⁾

După cumpărarea casei episcopul se gândește și la întreținerea seminarului și plusul rămas de 8260 fl. dela această cumpărare îl destinează ca fond spre acest scop. De aceea cere protopopilor să-i arate „dacă este undeva vre-o moșie de cumpărat pe seama seminarului.“³⁾

La acest apel răspunde preotul Dimitrie Martinovici cu soția Brândușa din Feldioara care dăruiește pe seama seminarului „o livadă preafrumoasă“ în hotarul Turdei, care sub numele de „Lobodaș“ a fost a fondului seminarial până în 1924 când s'a vândut țăranilor și prețul s'a înglobat la acest fond.⁴⁾

Guvernul îi trage dungă și peste această socoteală și în 1830 îi confiscă banii colectați la acest fond, care a fost administrat de guvernul ardelean până la 1867, când ajunsese la 24.574 fl.⁵⁾

Stabilitatea seminarului în Sibiu tot nu era încă asigurată. Guvernul nu renunțase la planul cu Timișoara. De aceea episcopul înaintează în 18 Iulie 1837 o petiție la guvern cerând să definitiveze seminarul în Sibiu. Chestiunea a fost prezentată în 29 Ianuarie 1838 în dieta Ardealului, care a trimis-o fără nici o hotărîre Curții din Viena și a rămas fără răspuns. Tot așa a rămas fără răspuns și a doua petiție a episcopului în acelaș scop în 1842.⁶⁾

Problema seminarului a fost apoi rezolvată mai târziu de A. Șaguna.

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Ms. 246, Col. Ep. Cluj.

³⁾ Ms. 328 Col. Ep. Cluj.

⁴⁾ Protocolul I. și Prot. III. Nr. 132 Col. Ep. Cluj; Dr. E. Roșca o. c. pag. 245.

⁵⁾ Dr. Roșca, o. c. p. 235; N. Popea, „Arh. și Mit. A. Șaguna“ p. 170.

⁶⁾ Gazeta de Transilvania 1842 pg. 121.

VIII. Instrucția clericilor.

Până în veacul al 19-lea candidații de preoți ai bisericii ortodoxe din Transilvania se recrutau dintre cântăreții bisericii fără o pregătire specială. Aceștia mergeau la episcopie unde după 40 zile de practică în slujbele religioase erau hirotoniți.¹⁾ Episcopul Ghedeon Nichitici cere în 1783 dela candidați să știe „cetania, scrisoarea, cântarea bisericească, tipicul și catehizul.”²⁾

Gheorghe Haines directorul școlilor îndrumă în instrucția din 21 Mai 1810 pe dascălul Simion Jinariu să instruiască pe candidații de preoți în ortografie, aritmetică, gramatică, catehizm, glasurele și tipicul.³⁾

Venind la cârma bisericii Vasile Moga menține deocamdată rânduiala începută de Gheorghe Haines, dar o reglementează pe cursuri de 6 luni.

Ce fel de elemente era nevoie să primească la aceste cursuri ne arată mărturia preotului N. Hențiu din Săliște, fost preot în Zarand:

„In curtea vlădicei era o capelă, acolo ne chema vlădica sara și ne da sfaturi, noi ședeam în bănci, că erau bănci ca în școală. Iar vlădica era descins și ședea pe o masă, cu picioarele pe bancă, și întreba când pe unul când pe altul: No, acum dacă te i duce tu acasă, în sat la voi, și-a veni cineva să te cheme la un boînav, ce vei face? Cel întrebat nu știa, ce să răspundă. Atunci spunea vlădica mai departe: Păi, ce să faci? vei întreba întâi, de câtă vreme e bolnav și ce boală are, apoi îți vei lua cartea și patrafirul și vei pleca. Intrând în casa bolnavului, ce vei zice? Clericul tăcea. Dar vlădica răspundea: Dac'o fi ziua, vei zice: Bună ziua! Dac'o fi seară vei zice: Bună seara! Apoi vei merge lângă el și îl vei întreba ce'l doare. Dacă va cere să'l spovedești, îl vei spovedi. Dar ce credeți voi, iartă Dumnezeu păcatele celui ce se spovedește? Toți tăceau. — Vlădica spunea iarăș: Le iartă, dacă are omul credință. Le iartă ori nu le iartă, asta e treaba lui Dumnezeu,

¹⁾ Dr. E. Roșca o. c. p. 2.

²⁾ Dr. I. Lupaș, „Istoria bisericească” p. 126; M. Voileanu, o. c. p. 8.

³⁾ N. Iorga „Studii și Documente” XII, p. 201; Dr. I. Matei, o. c. p. 13.

dar omul, după ce s'a spovedit preotului, se simte cu mult mai ușurat la suflet. — Așa tot povestea sara cu noi ca un părinte.“¹⁾

Elevii erau aproape analfabeți. Nu-i mirare că Gheorghe Lazar își perdea adeseori răbdarea apostrofându-i „bușteni întunecați“ și „vite necuvântătoare.“

Episcopul s'a trudit însă în tot timpul vieții sale să ridice instrucția candidaților de preoție la un nivel mai avansat.

Cu circulara Nr. 596 din 1813 provoacă pe protopopi să nu mai trimită la curs decât candidați cari au învățat „Norma“, adecă cursul de școală normală pentru învățători și să aibă „diplomă de dascăl.“²⁾

La circulara Nr. 788 din 15 Oct. 1815 adaugă: „cine vrea să umble după treapta preoției mai întâi să știe Norma, aritmetica, scrisoarea bună, cetania și cântările bisericești; într'alt chip să nu vină la Sibiu, că nu se vor primi... „Diecii“ să aibă atestat de Normă cu laudă în toate învățăturile trebuincioase și dascălii cari se vor afla că au dat atestaturi mincinoase se vor lipsi de dascălie, iar diecii nu se vor primi la preoție, și într'atăta să știe Norma ca să poată învăța teologiceștiile învățături.“³⁾

Repetă această poruncă în circulara Nr. 439 din 1816 și Nr. 332 din 18 Iunie 1817: „Atât dascălii, cantorii, ca și toți ceilalți dieci cari cugetă a ajunge la treapta dascăliei și a preoției cu începutul lui Septemvrie a. c. negreșit să meargă cu atestaturi dela localprotopopul și jurisdicția mirenească la Sibiu la Direcție, spre a învăța cele poruncite ale Normii și a scrie românește cu slove latinești și cu acest fel de slove măcar ce ar avea la Direcție să scrie, precum și extractul.“⁴⁾

Iar în 3 Octomvrie 1817 cu Nr. 522 poruncește: „a îndemna părinții a'și trimite pruncii la școale străine până la retorică, căci în seminarul ce se va ridica în scurtă vreme numai acel fel se vor primi spre a putea învăța filozofia și teologia.“⁵⁾

Situația se îngreunează și prin faptul că guvernul îi pretinde în 1813 ca acești elevi să învețe limba nemțească, iar în 25 Aprilie 1817 îi cere să învețe și literile latine.⁶⁾

¹⁾ Dr. I. Lupaș în „Tribuna“ 1911, Nr. 219.

²⁾ Protocolul III și XIII din 1813, Col. Ep. Cluj.

³⁾ Prot. III. Col. Ep. Cluj.

⁴⁾ Prot. II. Nr. 137, Col. Ep. Cluj.

⁵⁾ Dr. E. Roșca, o. c. p. 13.

⁶⁾ Dr. I. Lupaș în „Tribuna“ I. c.; Dr. II. Pușcariu Documente I. p. 181. Dr. E. Roșca o. c., p. 13.

În 25 Octomvrie 1815 pleacă Gheorghe Lazar din Sibiu și în locul lui, la propunerea episcopului, Curtea din Viena numește în 25 Ianuarie 1816, Nr. 479 pe Ion Moga, student în anul patru la Universitatea din Viena. Acesta preia Dogmatica și Morala, restul rămâne în grija lui Moise Fulea.¹⁾

Instrucția rămâne însă pe același plan, neavând elemente co-răspunzătoare în seminar.

De aceea repetă episcopul și în anii următori ordinul:

„Toți candidații de preoție trebuie să aibă învățătura normalicească și examen făcut, altminterlea nu se vor primi la candidație pentru preoție“. (Nr. 78—1821).²⁾

„Diecii cari cugetă a se preoți să meargă la școala de Normă să învețe și cari n'ar fi învățat Norma nici de cum la candidație și la preoție să nu se primească“. ((Nr. 100—1821).³⁾

„La cursul de Dogmă și Moral nime nu se va primi fără dreptăți cuviincioase dela protopopul locului“.⁴⁾

În 1829 vine episcopului o nouă lovitură. Guvernul îi poruncește cu ord. Nr. 7510 din 17 August 1829 să învețe candidații de preoți și limba ungurească „căci orice jalbe în limba românească nu se vor mai primi“.⁵⁾

În circulara din 20 Octomvrie 1831 dă poruncă nouă: „Protopopii să grijască și din bună vreme să trimită la școală prunci buni, cari să învețe toate școlile și să se pregătească pe îndelete pentru ca atunci când devine liber un post de preot să poată avea imediat candidați pregătiți în ordine, ..iar acel fel de dieci cari nu vor ști desăvârșit cele normalicești învățături, nici decum nu se vor primi“.

La circulara din 14 Noemvrie 1833 adaugă condiția ca fiecare candidat să aducă adeverință dela doctor că este altoit cu „vărsat de vacă“. ⁶⁾

În urma ordinului guvernului pentru învățarea limbii ungurești episcopul dă îndrumări în circulara Nr. 25 din 1833, și din 1837: „Nici un preot să nu se mai pună dacă nu știe scrie cu litere latinești și ungurești“, iar în circulara Nr. 68 din 1839: „Preoții să-

¹⁾ Protoc. II., Nr. 161. Col. Ep. Cluj; Dr. E. Roșca o. c., p. 7 și 11.

²⁾ Prot. II. Nr. 194. Col. Ep. Cluj.

³⁾ Prot. I. Nr. 45 și Ms. 807, Col. Ep. Cluj.

⁴⁾ Prot. III și XII; Dr. E. Roșca o. c., p. 13.

⁵⁾ Ms. 1030, Prot. VII și XII. Col. Ep. Cluj; Dr. I. Lupaș în „Tribuna“ I. c.

⁶⁾ Prot. I, II, III, VI, VII, XII. Col. Ep. Cluj.

și dea copiii la școală și de altă limbă, ca să știe mai multă carte decât mirenii, că nu este altă mântuire fără să învețe carte mai multă decât mirenii“. ¹⁾

Dieta din 31 Ianuarie 1842 preocupată de problema limbei maghiare hotărăște să se impună cu strășnicie învățarea acestei limbi în toate școalele, iar Românilor aplicați în slujbele statului le dă un ultimatum de zece ani, dela care nu se va mai face abatere. ²⁾

Episcopul comunică acest ordin cu multă amărăciune preoților cu circulara Nr. 274 din 1842 și Nr. 494 din 1843: „Preoții să nu mai facă nici o cerere la tistiile mirenești și mai ales la Viena în limba românească, pentru că limba românească nu este primită la Viena“. ³⁾

Cu toate poruncile repetate mereu an de an, protopopii tot mai trimit la curs candidați nepregătiți. De aceea episcopul indignat scrie protopopilor în circulara Nr. 233 din 14 Februarie 1844:

„În ajunul Crăciunului și a Bobotezii s'a constatat că nici unul din cei 30 candidați veniți la cursul de preoție n'au știut psalmul „Miluește-mă Dumnezeu“ de rost și nici alți psalmi. Asemenea candidați nu se pot primi la preoție, pentru că se spune la psaltire că mai bine să stea soarele din curgerea sa, decât psaltirea din biserică“. ⁴⁾

La mizeriile acestea s'a adăugat și faptul, că asesorii consistoriali neavând nici o leafă, erau nevoiți să ocupe și alte funcțiuni, unul protopop, celalalt director al școlilor, și nu aveau timpul suficient ca să facă toată instrucția clericilor în mod corespunzător.

Amărăciunea aceasta și neconținutele șicane din partea guvernului încă a fost unul din motivele cari l'au îndemnat pe Vasile Moga să alcătuiască petițiile din 1834 și 1837 pentru egala îndreptățire a Românilor cu celelalte naționalități din Ungaria. ⁵⁾

Dacă episcopul Vasile Moga n'a putut pe lângă toată truda sa să câștige elemente deplin corăspunzătoare pentru seminarul său, apreciind vitregia vremilor, trebuie să recunoaștem, că episcopul a făcut tot ce-i era posibil pentru ridicarea nivelului preoțimii sale și a seminarului.

Cu merinde pentru hrana trupească și cu merinde sufletească,

¹⁾ Ms. 829, 837 și 840; Prot. VII, Nr. 209. Col. Ep. Cluj.

²⁾ Gazeta de Transilvania 1842, p. 21.

³⁾ Protoc. III, VI și XII. Col. Ep. Cluj.

⁴⁾ Ms. 853. Col. Ep. Cluj.

⁵⁾ Vezi capitolul cu „Activitatea politică națională a ep. Vasile Moga“.

amândouă pe o formă de modeste, veneau smeriții fii de preoți și de țărani români apăsați sub jugul greu al iobăgiei, la Sibiu, ca în școala de lângă vlădica Vasile Moga să-și îmbogățească sufletele cu învățăturile bogosloviei și ale dascăliei. Cu gândul mai mult la cei rămași acasă și la afacerile gospodăriei după care trăiau, decât la carte, vor fi petrecut ei în acest oraș săsesc, în care s'au înfiripat cu trudă începuturile primitive ale unor așezăminte de cultură românească. Nu vor fi făcut ei mare spor în învățătură, dar li-se va fi întărit credința în adevărul sfânt al legii strămoșești și li-se va fi înviorat nădejdea în sosirea unui viitor mai fericit pentru biserica și poporul lor. Intorși acasă în referințele unei vieți patriarhale, trăiau muncind alături de turma lor cuvântătoare, pentru câștigarea pâinei de toate zilele. Impărtășind și în bine și în rău aceeași soarte cu fiii lor sufletești, de cari se deosebeau puțin atât în însușirile bune, cât și în cele rele, au continuat firul istoriei de „sate și preoți“ a poporului nostru.¹⁾

În vremea aceasta nici cei din principatele române nu stăteau mai bine. În seminarul central din București deschis în 2 Februarie 1836 nu s'au putut aduna tineri pregătiți bine, ci cei mai mulți erau copii de preoți dela țară, cari abia știau celi și scrie. Astfel că a trebuit să se țină un curs special pentru introducerea lor în cunoștințele cele mai elementare înainte de a-i admite în seminar.²⁾

Lipsa de elemente corăspunzătoare a dăinuit și după episcopul Vasile Moga. Și episcopii următori au fost nevoiți adeseori să hirotonească preoți și fără pregătirea seminarială completă.

* * *

Pentru instrucția candidaților de preoți s'a gândit episcopul Vasile Moga și la recrutarea profesorilor necesari. Astfel trimite în 1812 la Universitatea din Viena pe Ion Moga, Luca Pop și Moise Fulea. În 1816 având patru locuri libere, îndrumă pe protopopi să-i recomande tineri pe cari să-i trimită la Viena. Până acum nu știm cine au fost trimiși. În 1821 are un loc vacant în locul lui Eremie Baias, în 1823 alt loc vacant cu o bursă de 650 fl. la an plus 100 fl. spese de drum. În 1828 are două locuri libere. Cere mereu protopopilor să-i facă recomandările cuvenite.³⁾

¹⁾ Dr. Nic. Bălan: „Centenariul seminarului“ în Revista teologică 1911, p. 393; Dr. I. Lupaș în „Tribuna“ I. c.

²⁾ Gazeta de Transilvania 1841, p. 124.

³⁾ Dr. E. Roșca o. c., p. 7 și 11; Dr. I. Lupaș I. c.; Protoc. III și VI, Ms. 304 și 329. Col. Ep. Cluj.

Tot în scopul pregătirii profesorilor episcopul face în 1831 din mijloacele proprii un fond de 10.000 fl. capital „de unde se vine 600 zloți pe an dobândă, care se va da la șase feciori de religia noastră, cari vor dovedi că învață bine“. Cu circulara Nr. 513 din 30 Septemvrie 1831 cere protopopilor să-i recomande asemenea tineri.¹⁾

În 1835 face alt fond de 30.000 fl. „pentru cei ce vor învăța la alte școli mai înalte“. ²⁾

Dar și acești bani au intrat în administrarea guvernului și s'au irosit.

Nu cunoaștem până acum în mod cronologic numele tuturor celor trimiși de Vasile Moga la Universitate. Știm însă pe Petru Gherman, fost protopop în Brașov, Ion Panovici, Petru Bădilă și Sava Popovici Barcian asesori consistoriali, Ion Popasu și Nicolae Popea episcopi în Caransebeș, Ion Hania directorul seminarului din Sibiu, Constantin Toma protopop în Deva și Ion Tipei protopop în Sebeș. N'au rămas toți profesori la seminar, dar au fost personalități de seamă în viața noastră bisericească, culturală și națională din Ardeal.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ Ms. 1099. Col. Ep. Cluj.

²⁾ Ms. 1127 și 1149. Col. Ep. Cluj.

IX. „Invățătura teologică” a episcopului Vasile Moga.

Cu ridicarea cursului clerical la șase luni episcopul Vasile Moga simte și nevoia unui manual de teologie morală pe seama elevilor. În scopul acesta cere în 1812 asentimentul guvernului. Acesta cu ordinul Nr. 9536 din 7 Decembrie 1812 îi dă aprobarea. Episcopul aduce chestiunea în Consistor și încredințează pe unul dintre membrii săi să alcătuiască un manual de „teologie”. Manuscrisul e gata în 1814 și e înaintat guvernului spre aprobare. Censorul guvernului, Leményi, susține însă că manuscrisul nu cuprinde tot materialul și își exprimă părerea, să se tipărească mai bine manuscrisul lui G. Lazar, care încă înaintase guvernului în 1814 o lucrare de același cuprins. Guvernul trimite amândouă manuscrisele episcopului ca să-și dea părerea (Nr. 3632 din 8 Mai 1815.) Episcopul își face observările și răspunde că lucrarea lui Gh. Lazar nu corespunde necesităților seminarului, fiind prea avansată. În consecință guvernul cu ordinul Nr. 1853 din 1816 aprobă lucrarea Consistorului.

Neavând mijloace materiale suficiente pentru tipărire episcopul cere cu circulara din 18 August 1816 preoților să facă abonamente, pentru că „numai atâtea se vor tipări, câți cumpărători se vor găsi.”¹⁾

Se vede că abonamentele nu s’au îmbulzit deoarece cartea aceasta ajunge abia în 1820 să vadă lumina tiparului și sub numirea „*Invățătura teologică despre nărvurile și datorile oamenilor creștini.*” Pentru trebuința candidaților de preoție neuniți, acum întâia oară tipărită cu blagoslovenia Pr. Sf. D. V. Moga, episcop de legea grecească neunită din Ardeal. Sibiu în tipografia lui Ion Bart 1820.

Din textul celor două exemplare din Biblioteca episcopiei Clujului putem trage următoarele concluziuni:

Manuscrisul a fost gata în 1814 când a fost prezentat gu-

¹⁾ Dr. I. Lupaș „Vasile Moga și Gheorghe Lazar” anexa 24; Dr. E. Roșca, o. c. p. 36.

vernului. Lucrarea nu este o traducere din sârbește, cum s'a presupus, ci a fost alcătuită după un manual nemțesc sau latinesc. Și după ce numai episcopul cunoștea aceste limbi mai bine, este verosimil că el însuși a alcătuit-o după manualele străine consultate la Cluj. Lucrarea a fost utilizată și ca manuscris în seminar înainte de a fi tipărită, dovadă faptul că materialul este împărțit în capitole scurte în măsura orelor de cursuri.

Că nu este traducere o dovedește faptul că materialul este prelucrat în spirit curat ortodox și românesc, cu referire la principiile morale ale poporului nostru. De exemplu:

„— Alți preoți mai învățați, ai altor confesiuni pot să-și permită să fie mai independenți de credincioșii lor, ai noștri însă nu. Prin aceasta nu ne oprim a căuta în lipsele sufletești preoții cei mai învățați (ai altor legi), dacă preotul nostru nu a avut norocul să fie asemenea aceloră (II. p. 66.) Sau „eu vorbind în cârticica aceasta cu Românii mei nu am lipsă ca alți moralisti să strig asupra metodelor, a luxului și a pompiei în îmbrăcăminte, pentru că pompa aceasta între Români nu s'a înălțat acolo, unde este a orășenilor de alte neamuri. Datoria mea dară numai întru aceasta stă ca să dau ceva îndreptări.“ (II. p. 150.)

„Pentru Români, cei ce abia își câștigă atât cât să-și acopere trupul, pentru cei mai săraci, cari nu se pot îmbrăca, ca cei avuți, scriu acestea“ (II, 152), „cuvântul slugă la noi nu însemnează rob ca la Românii cei bătrâni și strămoșii noștri, religia creștinească a stricat robia“ (II. p. 292). „Între sărbătorile adevărate nu se cuprind cele scornite, Marția dintre tunuri, Vinerile, Joile din Paști până în Rusalii și știe Dumnezeu câte și ce fel“ (II. 901). „Înșelare e și aceea, cumcă la altul și în sărbători e slobod a lucra și a face clăci“ (II. p. 91).

Că autorul manualului este însuși episcopul se poate presupune din faptul că în multe locuri vorbește în persoana primă, intercalându-și părerile personale, ceea ce altul n'ar fi îndrăznit să facă. Astfel: la întrebarea, ce trebuie să țină moralistul despre făgădaș (vot) și la ce vârstă se poate face, autorul zice: „Răspunsul meu la întrebarea aceasta: Vecinicia făgăduinții adevărată îndatorirea la ceva lucru până la moarte nu se ține de temeiul făgăduinții. Biserica se vede a fi căutat numai la acele făgăduințe, făcute până la moarte și a le fi întărit, pe cari le fac călugării, După a mea judecată mai bine ar fi ca monahii în mănăstiri să nu facă nici un făgădaș sau jurământ, ci așa să se chivernisească, precum și

preoții de mir, luându-se afară lăcuirea laolaltă. *De ar face așa mai marii bisericei, în mănăstiri nu s'ar fi întâmplat nici nu s'ar întâmpla atâtea neorândueli, atâtea scârbe și neodihnă a cunoștinții.*" (II. pg. 85—86.)

Despre prietenie spune: „*Eu despre partea mea cred că puține sunt preteșuguri adevărate. Totuși îmi voi muta judecata de mă va învinge cineva dinpotrivă.*" (II. p. 196.)

În capitolul despre lăpădarea de sine, spune: „*Aceasta eu o numesc asprime mincinoasă, despre care nici mintea nici Evanghelia nu știe nimic.*" (III. p. 2.)

Din câteva semne făcute în text cu creionul sau cu cerneală ne putem face o idee și despre modul cum învățau elevii din acest manual. La început elevul învăța de rost. Concluzia aceasta ni-o îmbie faptul că în text la distanțe de 8—10—15 șire întâlnim cruciulițe însemnate de elev, ceea ce nu putea avea alt rost decât învățarea pe de rost. Mai târziu după ce se mai inițiau în material, sau probabil la repetiție, profesorul le dădea câte 6—7—8 pagini (note pe pag. 227, 208, 158) pe cari trebuia să le învețe. Era o învățare destul de trudită pentru elevii cărora le lipsia substratul cunoștințelor necesare, de a pricepe teoria moralei, cu toate că expunerea e limpede, concisă, în limbagiu popular și ilustrată pretutindenea cu pilde și cu citate alese din Sf. Scriptură. Faptul acesta ne îmbie și concluzia că bieții clerici la terminarea cursurilor clericale, bucuroși că au scăpat de ea, o distrugeau, ca răzbunare pentru multele clipe de neodihnă și tortură. De aceea ni s'au păstrat așa puține exemplare din cartea aceasta.

În sfârșit făcând comparație între stilul și sintaxa frazelor din manual și scrisorile particulare ale episcopului e bătătoare la ochi asemănarea felului de compoziție a propozițiilor, care justifică în multe privințe presupunerea că manuscrisul a fost alcătuit de însuși Episcopul Moga.¹⁾

¹⁾ „Renașterea“ Cluj, 1927 Nr. 5.

X. Activitatea pastorală a episcopului Vasile Moga.

Condițiile mai mult decât modeste în cari viețuia preoțimea noastră la venirea episcopului Vasile Moga, a creat acestuia dificultăți enorme în silințele sale de a redresa această preoțime.

Preoții ortodocși erau nevoiți să-și împartă veniturile cu preoții altor confesiuni, dându-le zeciuială, religia lor era disprețuită și declarată erezie și superstiții băbești, preoții persecutați, batjocoriți, aruncați în închisori și alungați din parohiile lor, cărțile lor censurate de iezuiți, umiliți de autoritățile statului, săraci, legați de glia pământului și de coarnele plugului.¹⁾

Moștenirea aceasta împovărată și de cele 19 puncte ale „Instrucției“, nu-i deschidea perspective trandafirii pentru viitorul cărmuirii. Ca om practic însă a căutat de nenumărate ori pe căi confidentiale să dea îndrumări preoților săi, temperând, ba adeseori chiar împotrivind ordinațiunile guvernului dela Cluj.

Cu prilejul introducerii sale în „slujba arhieriei“ dă pastorala din 10 August 1811, stăruind în termeni părintești și duhovnicești asupra îndatoririlor pastorale ale preotului.²⁾

Văzând că glasul lui nu prea are răsunetul dorit, episcopul repetă circulara în Decemvrie 1817, Nr. 635 în termeni mai drastici și poruncitor.

— „*Slujba preotului cea mai dintâi este să propoveduiască cuvântul lui Dumnezeu*, însă nu fără durere s'au înțeles că unii preoți în loc să propoveduiască cuvântul lui Dumnezeu, ei împiedecă propoveduirea. Cădesc tocmai atunci când se cetește apostolul și cu aceea fac pe oameni de bagă samă la cădit, nu la apostol, miruesc în praznice și botează oamenii și dau anafora tocmai când se spune predica și fac pe oameni de să frământă prin biserică sărutând icoane, în loc să le zică să asculte cuvântul lui Dumnezeu. Nu ajunge că sămânța care cade în pământ nu face

¹⁾ Dr. I. Matei: „Preoțimea română în veacul XVII“, p. 41.

²⁾ Dr. I. Lupaș: „Istoria bisericii“ p. 154.

roadă, nu ajunge că norodul nu știe carte, nu ajunge că preotul nu-i teolog să poată propovedui cum ar fi datorită să facă, nu ajunge cu atâta că însuș smintește popovenii. „Vai lumii de smintele, vai prin cine vine sminteala, mai bine în adâncul mării cu o peatră de moară de grumazi, decât a face sminteală.”

Cu atâta mai ticălos este cine face sminteală tocma auzului cuvântului lui Dumnezeu: Vai preoților că nu înțeleg cuvântul Domnului. Și de unde va învăța acestea toate norodul, dacă se smintește tocma prin preot. Pentru acea se poruncește întâi protopopilor că numai decât să-și adune pe toți preoții și să-i dojenească să înceteze dela o scandală ca aceasta și de aci înainte să facă rânduială ca mai nici să sufle cineva în biserică, când se cetește Apostolul și Evanghelia și Predica, pentru ca să se poată la toți auzi cuvântul lui Dumnezeu în tot ținutul bisericii.

Protopoape! Spune preoților și le mărturisește să nu se mai cerce să mai cădească supt cetirea Apostolului, nici să miruiască sau să boteze prunci, nici oameni, nici să dea anafora supt spunerea predicii, nici să sufere să umble oamenii la închinarea icoanelor, au sfātu să umble mucind lumini și aprinzând atunci sau stingând candelile făcând foc în cădelniță și altele. *Mai mult să nu mai fie.* Care preot nu va pune aceasta în samă și de aici înainte, frăția ta protopoape să iai samă după unii povătuitori ca aceia, carii țin cheile împărăției ceriului de nu lasă nici pe alții să între, și numai decât să-i arăți încoace și să faci relație și despre aceasta ca și de aici să se poată la mai înalte locuri da ligițimație și cu aceasta cale să mai ștergem ceva și din cele ce s'au imputat neamului nostru prin Decretul gubernialicesc¹⁾

Episcopul repetă poruncile acestea și în anul următor 1818:

„Pentruca cuvântul lui Dumnezeu în Sf. Biserică a noastră fără de împedecare să se poată de aici înainte propovedui, atât în sărbători cât și în Praznice, precum și în toate Duminecile preoții vor da înainte la popor cum să între și să se poarte în biserică, iar cazania să se spună în locul pricesnii și nime să nu sărute icoane când se cetește cazania, iar după otpust să iasă preotul în mijlocul bisericii îmbrăcat în odăjdii, între sfeșnice și să spună rugăciunile, Tatăl nostru, Crezul și cele zece porunci, și când împarte preotul anafora, unul dintre curatori să stea alături cu lada

¹⁾ Protoc. I. Nr. 25 și III. Nr. 24. Col. Ep. Cluj. Toate manuscrisele și protocoalele citate în cele următoare sunt în colecția episcopiei Cluj.

bisericii ca, dacă oarecare va voi, să poată arunca în ladă milostenia ce se va îndura..."¹⁾

În 1824 poruncește preoților să îndrume poporul ca „tot omul să țină Duminecile și sărbătorile și să meargă la biserică și să se roage“. Poruncește preoților ca la mărturisire să nu pedepsească pe credincioși cu canonul opririi dela cercetarea bisericii, să nu umble cu crucea decât numai la Bobotează (Nr. 838—1812), pentru că umblarea și cu alte ocazii se reduce numai la lăcomia după câștig material.²⁾

Cu circulara Nr. 8068 din 1814 dispune ca preoții „să dojenească norodul ca să-și crească copiii în *năravuri bune*“. Oprește pe preoți ca să mai facă mese sau *pomeni* în fața bisericii. (Nr. 858/1814 și Nr. 40/1825) Indrumă ca „feciorii și fetele în *clăci* și șezători să nu meargă“. (Nr. 42/1815)³⁾ „Tineretul să nu joace în Dumineci și sărbători până după vecernie, iar în vremea slujbii nici decum *să nu joace*“ (21 Dec. 1825.)⁴⁾

Oprește pe preoți să țină *sărbătorite băbești*: „Preoții să propoveduiască norodului să nu ție mai multe zile cu oprire dela lucru, să nu-și facă ei sărbători, că Dumnezeu pentru că țin sărbători scornite și se opresc dela lucru nu-i va blagoslovi.“ (Nr. 461/1824.)⁵⁾

„Oamenii nostri țin și sărbătorile nelegate și sărăcesc șezând vara fără de lucru și pricina ar fi preoții că nu's harnici să-și învețe poporenii. Preoții să-și facă datoria, că altmintrelea vor da sama înaintea lui Dumnezeu pentru vremea pierdută.“ (Nr. 424/1830.)⁶⁾

Pentru stârpirea *credințelor deșarte* și a unor *obiceiuri barbare* episcopul dă o serie de circulare preoților, oprindu-i cu desăvârșire dela aceste practici. Oprește ducerea morților descoperiți până la mormânt și sărutarea lor (Nr. 503/1812, Nr. 360/1828, Nr. 457/1829), preoții să nu mai bage morții în biserică (Nr. 348/1828, Nr. 456/1829, Nr. 540/1830) să nu-i îngroape în imediata apropiere de biserică (Nr. 492/1816, 16 Febr. 1825). Oprește cu stricteță desgroparea morților. Preoții să învețe poporul să nu

¹⁾ Prot. I. Nr. 25. Col. Ep. Cluj.

²⁾ Prot. VI. Nr. 41, Prot. II. Nr. 79.

³⁾ Prot. III. 1814, Nr. 2, Nr., 4 și Nr. 118.

⁴⁾ Prot. I. Nr. 76, VII. 7.

⁵⁾ Prot. VI, Nr. 26.

⁶⁾ Ms. 1047.

creadă în strigoi. (Nr. 503/1812, Nr. 492/1816, Nr. 461 și 505 1831, Nr. 407/1840.)¹⁾

Cu privire la *zidirile de biserici* dispune că acestea să se clădescă în mijlocul satului, nu pe vârfuri de deal și numai după aprobarea organelor competente. (Nr. 482/1818, Nr. 400/1825, Nr. 211/1830, Nr. 54/1840.)²⁾

Dă ordin să se înlăture zidul despărțitor între bărbați și femei, iar Evangelia și Cazania să se citească în mijlocul bisericii, ca să audă și femeile.³⁾

În vremea *foametei* din 1816—1817 episcopul dă deslegare generală de post în temeiul canonului Sf. Apostoli 95. Oamenii „au slobozenie să mănânce brânză și ouă și lapte, ca să nu moară, dar numai întracest an, mai mult nu.” „În locul postului de bucate să țină postul cel mai plăcut lui Dumnezeu și să se lapede de păcate.” (10 și 25 Febr. 1817.)⁴⁾

În vremea *epidemiilor*, în special a holerei, episcopul sfătuște preoții să cumpere leacuri din banii bisericii și să le dea bolnavilor „în ceasurile dintâi ale boalei, că întârziind nu mai folosesc nimic,” (Circ. Nr. 653/1818, 191/1825, 548/1828, 458/1831.)⁵⁾

În vremea de *secetă* îndrumă pe preoți să facă rugăciuni pentru ploaie (Nr. 170/1822) să cultive legume (Nr. 187/1816) să samene cartofi (Nr. 345/1822) și să facă magazine de bucate (Nr. 143/1825.)⁶⁾

În biserici nimenea „să nu îndrăznească a mai cumpăra *odăjdii* și scule bisericești fără blagoslovenia protopopului”, iar odoarale și banii să nu se țină în biserică, pentruca să nu se fure. (Nr. 5/1821, 275/1820, 208/1822.)⁷⁾

Ca să facă venituri la biserici dispune să se introducă *vînderea luminărilor și a prescurilor* în favorul bisericii „pentrucă multă ceară se prădează cu aprinsul luminilor fără a se vedea folosul... deci să se vînză pe lângă lumini și prescuri și câștigul să fie al bisericii.” (12 Dec. 1836.)⁸⁾

Episcopul se gîndește și la o învoire mai îndrăzneață să mute

¹⁾ Ms. 371, 1018, 1030, 1051, 1066, 1069, 1216, 1249, 1047, 1302.

²⁾ Ms. 375 și 1804.

³⁾ Ms. 1078.

⁴⁾ Protocolul I, III, VI. Ms. 1044.

⁵⁾ Ms. 1063—1069.

⁶⁾ Ms. 317. 361. 966. 235. Protoc. I, II, VII.

⁷⁾ Ms. 275, 292, 311, 375. Prot. II, III, VIII.

⁸⁾ Ms. 1147.

sărbătorile de vară pe zile de Duminică. Întreabă deci pe proto-popi „să te înțelegi cu preoții, căci am putea câștiga o zi de vară lucrătoare pentru sărăcimea noastră și ne-a fi pomană și din slujbă nu scade nimica.“ (7 Iunie 1839.)¹⁾

Cerând și primind aprobarea guvernului episcopul introduce în biserici *discul*, „cu care gocimanul locului umblând Duminică și sărbătoarea să se adune milă pe seama bisericii.“ (1818, 1825, 1826.)²⁾

Introduce în biserici *lădițe* pentru danii pe seama invalizilor, văduvelor și a orfanilor. (Nr. 175/1825.)³⁾

Sfătuiește tineretul „să nu se slujească, scoțându-și dinții și tăindu-și degetele“ ca să scape de armată (1815). Preoții să stârpească *traiul în fărădelegi* (Nr. 590/1816, 499/1820, 429/1825, 120/1832) și „nici un preot să nu îndrăznească a cununa mirese cu *cunună de bani* pe cap, că locul banilor e în ladă, ci cu cununi de flori.“ (Nr. 25/1825.)⁴⁾

Indeamnă poporul să părăsiască obiceiul *pușcăturilor* la nunți fiind primejdios (Nr. 324/1833) și condamnă obiceiul urât al sudalmelor (Nr. 139/1816, 320/1833). Să nu mai facă *hoții*, căci „tot postul și rugăciunile și toată jertfa nu pot curăți păcatul furtașugului.“ (Nr. 1147/1811, 720/1820.)⁵⁾

Oprește pe preoți să mai facă slujbe de *blestem* și *afurisanie*. (Nr. 422/1823) și îi obligă „să meargă cel puțin două ceasuri pe săptămână la robi, unde sunt temnițe, și să le dea învățătură.“ (Nr. 29/1833, 519/1838, 158/1840.)⁶⁾

Interzice preoților să nu mai admită *băuturi și mâncări* în biserică (1825).⁷⁾

În multe părți tineretul și mai ales femeile „pentru neînfrânarea și nepăzirea curăteniei au căpătat boala freanțului“ (sifilis). Episcopul îndrumă preoții „să se silească a propovedui cu înțeles și a dezământa oamenii dela acele prihănite fapte.“ (Nr. 23 și 29 1830, 498/1820.)⁸⁾

¹⁾ Protoc. IX. Nr. 277.

²⁾ Ms. 240, 360 și 390.

³⁾ Ms. 360.

⁴⁾ Ms. 276, 358, 987. Protoc. II, III, VI, VII.

⁵⁾ Protoc. I—IX.

⁶⁾ Protoc. I, VII, IX.

⁷⁾ Protoc. I, VII.

⁸⁾ Ms. 1035, 276. Protoc. VII.

Episcopul poruncește protopopilor „sub grea răspundere să nu îndrăznești a suferi ca preoții fără știrea Consistoriului la *alte parohii să se mute*“ (Nr. 840 din 11 Iunie 1811) și să arate pe preoții cari „din nesățioasa poftă a câștigului, ca un fur de cele sfinte, răpesc slujbe din parohiile altora pe furiș“ (1825, 1828.)¹⁾

Poruncește preoților „să desmânte oamenii de *a pune foc* făcându-și prin aceasta osândă trupească și sufletească“ (Nr. 88—1820); să-i dojenească pentru traiul în *blăstămății și fărădelegi* „fiindcă datoria preotului vrednic este ca din acea parte să se țină mai tare, unde este năvala păcatului mai mare“ (Nr. 498/1820, Nr. 590/1816, Nr. 429/1825).²⁾

Multe inconveniente a avut episcopul cu abuzurile preoților în cauzele cu *cununiile*. Oprește sub aspră pedeapsă pe preoți să cunune tineri sub 20 ani și fete sub 15 ani. (Nr. 619/1816, Nr. 1083 1812, 236 și 271/1825, 528/1836, 65/1830, 487/1845), să nu cunune oameni divorțați fără sentință de divorț (1826, 1837) pe cei înrudiți să nu-i cunune fără dispensă arhierescă (Nr. 56 și 427 1834), preoții cari fac cununii fără protocolul bunei învoiri și fără cele trei vestiri vor fi suspendați și pedepsiți (Nr. 809—1816, Nr. 1/1824, 397 și 140/1833, 56/1834, 434/1843, 496/1820).³⁾

Preoții să nu cunune tinerii până când nu știu toate rugăciunile (1828).⁴⁾ „Nici un preot să nu îndrăznească a cununa tineri în serviciul activ al armatei“, iar pe cei eliberați numai cu dovadă dela regiment. (Nr. 55 și 336/1814, 196/1821, 175/1827, 250/1825, 460/1834, 318/1836, 255/1838).⁵⁾

Episcopul dispune ca preoții „să dojenească poporul să și ducă copiii la *altoit* (vaccinat) pentru vărsat“, să dea conspectul tuturor copiilor și să „stea de față la altoit“. (Nr. 1350/1811, 897/1812, 8/1827, 239/1834).⁶⁾

Preoții „să mărturisească poporului să nu se trapede și să nu se cheltuiască după urbarium la țara ungurească, că țara Ardealului nu se slujește cu acel urbarium și vor cădea la prinsoare. Dieta din Ardeal va face urbarium, până atunci să fim cu îngăduială“. Nr. 494 și 572/1820, 28 Mai 1837).⁷⁾

* * *

¹⁾ Ms. 371, 774, 840, 1281, 1581, 1518, Protoc. I, V.

²⁾ Ms. 269, 276, Protoc. II., III., VII.

³⁾ Ms. 276, 278, 756, 959, 1034, 1096, 1085, 1084, 1286. Protoc. I—IX.

⁴⁾ Protoc. I., IV.

⁵⁾ Ms. 294, 370, 1100, 1139, Prot. I—IX.

⁶⁾ Ms. 1091, Prot. I., II., V., VI.

⁷⁾ Ms. 277, 280, 1167. Prot. III., VII., IX.

În *administrația bisericească* episcopul se silește să facă rânduială, suprimând debandada de până acum. Introduce matricule pentru botezați, cununați și morți, protocoale pentru ordinațiuni și formulare pentru statistica parohiilor. Le tipărește și distribue preoților cu ordinul aspru să le țină în bună rânduială, făcând atenți pe protopopi că „găsind în protocoale vre-o scădere mai întâi Frăția Ta vei fi tras la dare de seamă și canon“. Nr. 1088 și 1134/1811, 1820).¹⁾

„Fiecare preot să-și țină biserica, protocolul, cerneala și condeiul în rânduială, cu atât mai vârtos că acestea se plătesc dela biserică și nu-i mare greutate a le împlini. Iar cel ce nu se pleacă la ascultare se va pedepsi.“ (Nr. 378/1831).

Toate rapoartele să se facă în termen și scrise „cu slove latinești“, iar „specificațiile“ cununaților cari merg la guvern „în limba latinească, sau ungurească sau nemțească“²⁾.

La fiecare biserică să se pună *curatori* (epitropi) cari să poarte „sămădașul“ (socotelile) bisericii. Ei vor da seama în tot anul despre banii manipulați de dânsii. (1824. Nr. 341/1833).³⁾

Preoții vor face socotelile, protopopii să controleze toate veniturile și cheltuelile bisericilor și să le trimită la sfârșitul fiecărui an la episcopie. (1812, Nr. 646/1818, Nr. 358/1822, Nr. 76/1818, Nr. 252/1820, Nr. 646/1818, Febr. 1819, 1825).⁴⁾

Banii bisericilor să nu se mai dea *împrumut* fără garanție materială, ci numai aceloră „cari vor pune moșie zălog în valoare de două ori atâta și anul acela să știe moșia numai ca arândaș, iar stăpână să fie biserica până va plăti“. (Nr. 341/1833, Nr. 467 1832, Nr. 67/1833).⁵⁾

Preoții să facă *fonduri* la biserică și cu venitul bisericii să cumpere moșii pe seama preotului, a dascălului și a cantorului.⁶⁾

Preoții să *asigure* edificiile bisericii „să se biciuiască (prețuiască) bisericile și casele cât fac în bani de argint și să fie asigurate“ (Nr. 101/1825).⁷⁾

Episcopul condamnă risipa cu banii bisericii pentru prea multe *podoabe*. „Ctitorii și curatorii dacă se adună vreun ban la lada

¹⁾ Ms. 272, Prot. I., II., V.

²⁾ Ms. 383, 1057, 1062, 1076, 1104, 1262. Prot. I., V., VII.

³⁾ Prot. III., VI., VII.

⁴⁾ Ms. 240, 246, 250, 270, 325, 370.

⁵⁾ Ms. 1079. Prot. III., VI., VII.

⁶⁾ Prot. I., II., III., VI., VII.

⁷⁾ Ms. 353.

bisericii nu știu să facă alt scop decât să-i cheltuiască pe podoabele bisericii, să cumpere icoane multe, lumini multe, candelă multe, clopote multe și noierisuri multe, turnuri scumpe și pompașe beșici și cruci peste cruci pe biserică și în altar. Măcar că nici noi nu defaimăm podoaba bisericii, totuși vă aducem aminte să mai lăsați biserica cu câte podoabe are și când se strânge ceva în lada bisericii, să se dea pe ceva moșie de fân sau arătură, de unde să câștige ceva biserica“. (Nr. 405/1820, 400/1825, 67/1833).¹⁾

Dă ordin protopopilor să controleze sticlulele cu *mir* „Frăția Ta să miroși vasul cu Sf. Mir, căci se cunoaște după mirosul cel frumos, că sunt preoți cari îl amestecă cu unt de lemn și nu știu face deschilnire între Sf. Mir și untul de lemn“. Nr. 165/1830).²⁾

Dispune să se trimită în arhiva Consistoriului toate *actele vechi* din parohii (23 Iunie 1840).³⁾

Cu regularea *plății* preoților a avut episcopul multe mizerii. În 1784, 1785 și 1799 se făcuse o regulare în acel sens, ca fiecare familie să dea preotului o ferdelă de grâu sau porumb, iar unde nu sunt bucate suficiente să se dea contravaloarea locală în bani. Cu devalvarea din 1811 guvernul aprobă ca această contravaloare să se calculeze de cinci ori. Episcopul dă ordin ca în toate parohiile „să se facă tocmeli între preot și popor“. (Nr. 903/1811). Pentru ca să se înlăture pricinile, să se facă un contract în scris după bună voia fiecăruia cât poate să dea“ și să se specifice și celelalte beneficii ale preotului, pământ, casă parohială și stole. „Unde sunt domni de pământ să se ceară dela dâșii sesiuni pentru preoți“. Pentru aceste contracte nimenea nu poate lua nici un fel de plată.⁴⁾

În Săcuime domnii de pământ protestează împotriva cererii episcopului și Curtea din Viena le dă dreptate. Nr. 23 și 150/1826).⁵⁾

Neavând *asesorii consistoriali* nici o plată specială, episcopul le regulează situația aceasta în 1833 și 1844, atribuindu-le taxele pentru dispenze de cununii, „câte 4 sau 2 zloți“, după situația materială a celor ce se căsătoresc.⁶⁾

¹⁾ Prot. III., VII., IX.

²⁾ Ms. 1034, Prot. I., VI., VII.

³⁾ Prot. IX.

⁴⁾ Ms. 282, 328, 367, 383—385, 388, 1016, 1157, 1183. Prot. I., II., III., V., VI.

⁵⁾ Ms. 394.

⁶⁾ Ms. 959, 1084 și 1276.

Episcopul plănuște și înființarea unui fond pentru *pensionarea preoteselor văduve*. Face apel la preoți să contribuie la acest fond ca „din camăta acelor bani să se dea pensii la preotesele văduve”. (4 Ianuarie 1841). ¹⁾

Reglementează *scaunele protopopești*. Fiecare scaun va avea 6 preoți și câte un „defensor matrimonial”. Edictele de divorț, nu pot trece peste termenul de un an. Hotărârile se pot apela în 15 zile la Consistor, a cărui decisiune e definitivă. Asesorii scaunelor vor avea o diurnă de cel mult 1—2 fl. Sentințele se dau în baza canoanelor. La oamenii săraci procedura se face gratuit. Pedepsele se vor comunica organelor administrative pentru executare. Episcopul comunică aceste dispoziții guvernului în 1841, dar nu primește răspuns. ²⁾

De repetite ori întrevine episcopul la guvern și la Curtea din Viena în 1816, 1817, 1818, 1820, 1824, 1825, 1840 pentru *scutinte* pe seama preoților săi, cerând acelaș tratament cu preoții altor confesiuni. Dar cererile lui rămân fără rezultat. ³⁾

Pe preoții *negligenți* și *abuzivi* îi pedepsește aspru. Astfel suspendă pe preotul Adam Buța din Mercheașa pentru că a cununat un ostaș „fără slobozenie” (Nr. 60/1819). Pe pr. Iacob Tohati din Chevereș pentru că a cununat un bărbat „fără despărțenie legală” (Nr. 493/1823), destitue pr. Zaharie Toma din Sebeșul de sus pentru „cununii nelegiuite și alte prevaricații” (Nr. 437/1823), asemenea pe capelanul Petru Popovici din Tărtăria pentru „viața sa scandalicească”, suspendă din protopopie pe pr. Constantin Raftail din Dobâca pentru că „a înștiințat că au murit doi preoți fiind încă vii și a mijlocit de s’au făcut feciorii lor preoți”, admoniază pe protopopul Sibiului Ilie Popovici pentru că „a mâncat banii adunați pe seama seminarului” (Nr. 379/1824). Pedepsește pe pr. Gheorghe Crităian din Măgina cu 30 zile „ariște” (inchisoare) pentru că a ofensat pe „fișpanul” Bethlen Imre (Nr. 218/1822). Destitue pe pr. Constantin Curuț pentru viața sa scandaloasă (1827), pe preoții din Rânget, Luncoiul de sus și Josenii Hunedoarei pentru desgroparea morților (Nr. 461 și 505/1831), pedepsește pe Toader Pașca din Gârda cu 40 zile „ariște la episcopie” (Nr. 188/1832), pe pr. Crăciun Iacobici din Mediaș cu 15 zile pentru dușmănie (Nr. 320/1825) și pe pr. Stefan Iacobici din Medeșfalău cu

¹⁾ Ms. 1233.

²⁾ Ms. 281, 374, 790, 1160, 1235, 1226.

³⁾ Prot. I., II., III., VI., VII.

„65 zloți pentru că a scos timp de 4 ani plata unui soldat mort“ (Nr. 168/1844). Episcopul suspendă chiar și pe fratele său protopop Zaharie Moga din Sebeș pentru că a cununat o pereche fără formele legale (Nr. 379 și 422/1824).¹⁾

Preoților merițoși episcopul le dă *distincții*. Exoperează preotului Ion Savu din Jina „moneta de aur din mijloc“ dela împărat, iar episcopul îi dă titlul de protopop onorific (Nr. 404/1828), asemenea preotului Vasile Popovici din Nadăș pentru că a ridicat biserică și școală (1839).²⁾

Ocroțește timp de doi ani la episcopie pe dascălul Moise Bota din Banat, perzecat și alungat de episcopul sârb, pentru că era prea mare Român.³⁾

* * *

Vasile Moga s'a interesat și de problemele *culturale* românești. Sprijinește cu multă căldură cărțile lui Petru Maior și le impune preoților, împotriva episcopului dela Blaj, Ion Bob, care întrevinse la guvern să interzică aceste cărți. Vasile Moga cere în 1812 și Petru Maior îi trimite 1000 exemplare din *Predici* și *Didahii* cu un rabat de 11 procente. În 1814 episcopul îi trimite un rest de 2200 fl. și îi scrie: „am făcut pe preoții tineri să și ia fiecare câte o carte și să se înțeleagă cu poporenii ca să le plătească dela obște, dar am fost arătat la guvernator că fac silă cu ele ca să fac câștig și sărăcesc preoții. Am răspuns cum am putut“. Pentru aceea „îmbulzirea cărților e primejdioasă la noi, la alții nici că se cearcă“, căci „nici una neîmbulzită nu s'a trecut și nici de aci înainte neîmbulzite nu se vor trece“... „Apoi când se vor trece, atunci se vor trece, de se vor trece vreodată; de nu le voi purta cu mine din sălaș în sălaș, că până acum în trei sălașe le-am purtat și dintr'acesta iară mă scot“. ⁴⁾

Când Teodor Racoce, translatorul guvernului din Lemberg intenționează în 1817 să scoată o revistă sub titlul „Novele sau gazete românești“, episcopul Vasile Moga întrevine la guvernatorul Banffy să-i dea voie să plaseze și în Ardeal această revistă. Banffy însă nu-i permite, sub cuvânt că „preoții români mai puțin învățați

¹⁾ Ms. 253, 326, 391, 743, 750, 1073, 1066, 1216, 1275. Prot. I., III., IX.

²⁾ Ms. 1019. Prot. IX. 268.

³⁾ Dr. G. Ciuhandu, p. 336.

⁴⁾ Dr. I. Lupaș: „Istoria bisericească“ p. 154—155; Petru Maior: „Istoria bisericească“ p. 141; Dr. I. Lupaș: „Scriserile istorice ale lui P. Maior“ în An. Inst. de Istorie Națională I., 1922, p. 106—107.

din anume „*considerațiuni politice*“ nu este consult să cetească ziare, fiindcă s'ar putea întâmpla să interpreteze și să răspândească în mod *sinistru* lucrurile cetite.“¹⁾

În Brașov apare în 1837 „Foaia Duminecii“ redactată de Rudolf Orghidan. Episcopul se grăbește să îndemne pe preoți și „alți oameni vrednici“ să o aboneze și să o plătească „numai să nu rămână necumpărată, că este foarte minunată“. ²⁾

La îndemnul episcopului tipărește negustorul Constantin Boghici din Brașov Ciaslovul cel mare în 1835. Indrumă pe preoți să cumpere Psaltichia (1828), Propovedaniile (1834), Octoihul și Catavasierul și Evangheliile (1830). El însuși tipărește Morala (1820) și Mineele (1837). ³⁾

În 1836 caută în eparhie cartea „Neofit“ tipărită în Moldova în 1803 „că o plătesc cât va pofti cel ce o are“. ⁴⁾

Impune preoților să aboneze „Gazeta de Transilvania“ și cartea doctorului Pop „Pretinul“ „ca să se mai lumineze neamul nostru“ (Nr. 50 și Nr. 285/1838). Recomandă preoțimei cărțile: „Cum să se ajute lipsa de nutreț“ de Kovacs Samuel (1835), „Anticile Romanilor“ de Dămaschin Bojinca (1832), „Istoria Românilor“ de N. Gavra (1842), „Cele șapte taine“ de N. Velea (1845), „Cartea de moșit“ de Dr. Vasile Pop (1825 și 1839) și cărțile lui Diaconovici Loga (1825). ⁵⁾

* * *

Vizitațiile canonice, „Instrucția“ dela 1810 impunea episcopului să facă vizitații canonice numai cu permisiunea guvernului și asistat de un comisar guvernial. De aceea a fost nevoit să observe o tactică foarte prudentă ca să nu-și pericliteze episcopia.

În anii dintâi a făcut puține deplasări în jurul Sibiului, în Săliște, Sebeș și Rășinari. ⁶⁾

În 1815 sfințește biserica din Ponor, în 1816 cea din Vurpăr, în Mai 1818 este în Geomal, în 9 Octomvrie 1818 în Ponor, în 17 Iunie 1819 în Bonțida. În acelaș an cercetează parohiile din tractul Sebeșului, în Iunie 1820 tractul Alba-Iulia până la Baia-de-Arieș, de unde trece la Cluj. În 1821 sfințește biserica din Toplița

¹⁾ Dr. I. Lupaș: „Din trecutul ziaristiceii românești“. Arad 1916, p. 66—78.

²⁾ Ms. 1159 și 1180.

³⁾ Ms. 274, 292, 390, 1126. Prot. I. II. III.

⁴⁾ Ms. 1135.

⁵⁾ Ms. 372, 382, 1072, 1106. 1199, 1246, 1314.

⁶⁾ Anticritica broșurei anonime 1873 și 1874, p. 16.

română, în 24 Mai 1822 cea din Șulumberg, unde dispune să ridice podeala din fața altarului și cea dela femei ca să vadă și femeile serviciul divin, iar în August 1822 cea din Sângeorgiu-Pădureni. Tot în luna aceasta cercetează tractul Unguraș și sfințește bisericile din Tămașa, Sânpetru și Baica. Aici femeile evlavioase i-au așternut în drum valuri de pânză dela casa parohială până la biserică. În 16 August e în Rachis și în 18 August în Gălpâia. Trece în tractul Lăpușului. În 28 August sfințește biserica din Măgoaja, în 5 Septemvrie în Mașca, în 6 Septemvrie cea din Văleni, în 10 Septemvrie cea din Rogoz și în 16 Septemvrie cea din Vima mare. În 18 Septemvrie biserica din Unguraș, unde o femeie i-a făcut o luminare de ceară așa de lungă, încât a cuprins cu ea de trei ori biserica. În 26 Septemvrie este în Jimbor. În 7 Octomvrie sfințește biserica din Mociu, în 10 Octomvrie cea din Cubleșul român, iar în 12 Octomvrie este în Deag. Tot în luna aceasta sfințește bisericile din Osoi și Escu. Aici ridică credincioșii plângere împotriva preotului lor Ion Vlasiu, „de o frumuseță biblică și impunătoare“, că suferă de patima beției. Episcopul i-a ispitit dacă au obiceiul să dea preotului băătură la diferitele servicii ce le face. Oamenii au răspuns că așa este datina de totdeauna. Atunci episcopul i-a dojenit „voi l'ați făcut băutor“ oprindu-i să mai dea preotului băătură. Intors la reședință episcopul a destituit pe Ion Vlasiu, care a mai trăit vre-o 15 ani în capul satului ca simplu iobag. Tot aci după multe insistențe episcopul a făcut sfeștanie în casa lui Simion Pop, pentru care gazda casei i-a dat doi taleri de câte 1 fl.¹⁾

În August 1823 sfințește bisericile din Zoltan, Alțina, Roșia Abrudului, Vidra de sus și Geoajiul de jos. În parohia aceasta biserica a fost zidită de fruntașul Mihail Gritta, care fiind bogat și având o oarecare meteahnă sufletească de ispășit a făcut vot să zidească șapte biserici. Locul pentru biserică l-a dăruit baronul Bornemisa, căruia fiind prezent la sfințire, episcopul i-a mulțumit și l-a sărutat pe frunte.²⁾

În Mai 1824 cercetează parohiile în Valea Arieșului. În 3 Mai este în Ocolișul-mare. Prin satele de munte episcopul a trecut călare sau în car cu boi. Lua cu sine în car copii cu cari povestea și făcea glume. Vătaful satului anunța sosirea lui în sat de pe o culme de deal strigând „Haideți oameni buni că a picat vlădica

¹⁾ Notițe în bisericile respective și în cărțile bisericești.

²⁾ Comunicat de pr. T. Glodean din Geoajiul de jos.

pe sat". In Ocolișul mare a dispus să se înlătore din biserică pe rețele dintre bărbați și femei. In Ocolișul mic a dojenit mai multe femei în biserică pentru purtarea lor imorală.¹⁾ De aici trece în Valea Murășului, In 12 Mai sfințește biserica din Idicel, în 27 Mai cea din Potoc, în 30 Mai cea din Polăți, în 1 Iunie cea din Toplița română, în 3 Iunie este în Stânceni unde, având știre despre destrăbălarea poporului, a refuzat să stea peste noapte la unul din credincioși, și a dormit în tinda bisericii, străjuit de patru bărbați din sat. In 5 Iunie sfințește biserica din Râpa de sus. In 18 Iunie este în Blăjenii de sus, în 19 Iunie în Caila, iar în 25 Iunie în Râpa de jos. Aici preotul Nicolae Popovici cu câțiva credincioși trecuse la uniți. Ortodocșii cu preotul Ion Popovici au ridicat altă biserică cu cheltuiala lui Ion Mandrea din sat, care biserică a fost zugrăvită în 1804 „în zilele În. împărat Francisc II fiind mitropolit Ștefan la neuniți și protopopu la Vașarhei".²⁾

In Iulie 1824 cercetează parohiile din Valea Bârgăului însoțit de comisarul guvernului Nicolae Vărășan, ofițer grănițesc din Rușii munți.³⁾

Tot în anul acesta cercetează parohiile dela Sighișoara. Despre acestea până acum nu avem date precise.

In 4 Februarie 1825 este iar în Deag. In August 1827 în Râpa Râmet, iar în Octomvrie sfințește biserica din Hodac. In 21 Octomvrie 1828 sfințește biserica nouă din Sebeșul săsesc, în Iulie și August 1831 cercetează parohiile din „dominiul Zlatnei". In 1835 în drum spre Viena poposește în parohia Dumbrava dela Cluj. In Iunie 1836 este în parohiile tractului Câmpeni. In 1839 a doua zi de Rusalii sfințește biserica nouă din Șulumberg, iar în August stă trei săptămâni în parohiile din jurul Hunedoarei. In 1840 sfințește biserica din Vârd, în 14 Martie 1842 este în Cluj, iar în 15 Iulie 1842 sfințește biserica din Ilimbav. Aci botează copilul preotului Iosif Sinai.⁴⁾

Incontestabil că aceste date sunt incomplete. Notele ce se vor mai găsi prin bisericile noastre vor completa și această latură a activității episcopului Vasile Moga.

* * *

¹⁾ Comunicat de prot. Vasile Gan din Baia de Arieș.

²⁾ Inscriptie în biserică.

³⁾ Comunicat de prot. Grigorie Pletosu din Bistrița.

⁴⁾ Notițe în bisericile respective.

Colecte. Multe inconveniente a îndurat episcopul cu nesfârșitele colecte impuse de guvern pentru satele și orașele pustiite de foc, de ape, de grindină și lăcuste, din Austria, Ungaria, Boemia, Galiția etc. Guvernul îi poruncia să poarte aceste colecte în toate bisericile timp de șase luni, punând epitropii să stea la ușa bisericii și să adune bani dela credincioși, pe cari apoi să-i verse la guvern. Cunoaștem până acum 225 asemenea porunci. Nu era Duminică sau sărbătoare în care să nu circule aceste colecte la poporul nostru sărac, năpăstuit de foamete, de ciumă și de nevoile stării de iobăgie. Și ordinul guvernului era, foarte aspru: „fătul sau un curator să stea afară cu un blidișel în mână. Mai întâi preotul, diacul, fătul, curatorii și biraele și frunțașii și după aceia ceilalți să arunce câte-ceva acolo“. (Nr. 170/1822), iar oamenii să dea „cel mai puțin un zlot și jumătate dela fiecare sat, iar din satele cele mai bune 2, 3 și 4 zloți, prin osârdia norodului și a curatorilor, altmintrelea se va sili parohul a da acei bani, lenevinduse lucrul“. (Nr. 816/1820).¹⁾

Nu-i mirare deci că credincioșii nu mai puteau da contribuții suficiente și pe seama bisericii lor.

¹⁾ Prot. I. II. III.

XI. Episcopul Vasile Moga și propaganda catolică.

După unirea metropolitului Atanasie cu biserica catolică s'a menținut fără întrerupere propaganda catolică în tot cursul secolului al optsprezecelea, utilizând toate mijloacele, uneori drastice și abuzive, pentru a forța pe Români să treacă toți la catolicism. În slujba acestei propagande a stat nu numai biserica unită, ci înșasi Curtea din Viena, guvernul dela Cluj, capitlul catolic din Alba-Iulia și comandamentul armatei. Maria Terezia și urmașii ei au concretizat această acțiune și în ordinațiuni scrise, oprind sub grea pedeapsă pe preoții ortodocși „să se amestece în poporul unit“, să „nu îndrăznească a primi nici un unit fără examen de șase săptămâni“, să „nu îndrăznească a cununa tineri de două legi“, „cununia religioasă trebuie să o facă preotul unit dacă una din fete este unită“, „preoții ortodocși să nu cuteze a face slujbe la uniți“ etc. (Ord. 20 Iunie și 22 Decemvrie 1782, 20 Mai 1783, 27 Iunie 1784, 21 Aug. 1787, 14 Februarie și 9 Septemvrie 1800, 17 Iulie 1800, 24 Decemvrie 1803, 24 Aprilie 1806).¹⁾

Poruncile acestea se înmulțesc și se înăspresc și pe seama episcopului Vasile Moga. Guvernul nu uită să-i repete mereu aceste porunci, atragându-i atenția să grijască de preoții săi, „să nu vorbească cuvinte împotrivoare între uniți și neuniți și să nu batjocorească unirea“, dacă un preot neunit va călca poruncile acestea va fi lipsit de preoție“, „să nu îndrăznească a cununa fețe unite nici slobozenie a cere dela preotul unit“. Ba ce e mai mult guvernul îndrumă preoții uniți să-i arate toate eventualele încălcări ale acestor dispoziții, săvârșite de preoții ortodocși. Avem în chestiunea aceasta 40 de asemenea porunci în colecția episcopiei dela Cluj din anii 1810—1841.²⁾

Preoții uniți se și folosesc de privilejiul acordat de guvern și fac mereu arătări împotriva preoților ortodocși. Astfel protopopul unit Constantin Molnar din Teiuș arată la guvern pe popa Moise

¹⁾ Prot. I—IX. Col. Ep. Cluj.

²⁾ Protoc. I—IX. Ms, 58, 274, 753—757.

din Râmets și pe popa Chirilă din Geoagiu, iar în 20 Iulie 1820 merg într-o singură zi 36 de „pâri“ din Baia de Arieș împotriva preoților ortodocși, pentru că au călcat ordinul privitor la cununii. Popa Chirilă răspunde că toți cei cununați de dânsul sunt ortodocși „dar păr. protopop unit vrea să fie singur stăpânitor în satu nost, pâriile lui sunt toate din multă mânie pentru că vede că nu las oile mele să ni le smulgă“.¹)

Pentru ca să îngreuneze întoarcerea uniților la ortodoxie guvernul dispune în 1820 ca „pe lângă examenul de șase săptămâni fiecare om să plătească 10 potori, iar patru gazde la un loc un zlot“.²)

În comunele unde sunt și ortodocși și uniți „să nu cuteze neuniții a cuprinde biserica pe seama lor“. (Nr. 7009 din 2 August 1824).³)

În 11 Noemvrie 1825 guvernul dă ordin să se caute „să se vază nu s'ar mai putea împuțina numărul preoților neuniți“. Episcopul se grăbește să îndrume preoții să grijască fiecare să aibă la mână singhelia (decretul de numire) când vor veni organele guvernului la control.⁴)

În 5 Decemvrie 1825 și 12 Septemvrie 1827 pretinde guvernul ca toți preoții ortodocși să depună jurământ în fața „instanțelor mirenești“, iar în 1830 și 1832 dispune ca cei ce vreau să treacă dela ortodocși la uniți este suficient să facă o declarație în scris pe care să o dea preotului unit.⁵)

Evident că preoții uniți s'au folosit de toate mijloacele pentru cucerirea ortodocșilor, știindu-se acoperiți de organele statului. În special episcopul Ion Bob dela Blaj și protopopul Alex. Șterca Șuluțiu dela Bistra au pornit o ofensivă puternică împotriva episcopului Vasile Moga. Episcopul dela Blaj sprijinise pe Vasile Moga la Curtea din Viena, pentru că știindu-l om blând, spera să nu-i stea în cale pentru aducerea ortodocșilor în „staulul unirii“. În curând însă s'a convins că Vasile Moga își înțelege chemarea și nu-l servește. Atunci Bob, despre care Petru Maior spune că „nu are nici acea căutătură în față, nici acea dulceață în cuvinte, nici acea curgere în vorbe spre a îndulci norodul“⁶) — pornește împotriva lui cu toată urgia, ca să-i spargă biserica.

¹) Ms. 403, 418, 455, 686—687.

²) Ms. 285.

³) Ms. 743.

⁴) Ms. 745.

⁵) Ms. 1001, 754.

⁶) Petru Maior „Istoria Românilor“, p. 116.

Iar Vasile Moga e nevoit să poarte o luptă grea, cu arme inegale, împotriva lui Bob.

Ca dovadă spicuim o parte din această luptă, al cărei exponent în Munții apuseni era protopopul Alex. Sterca Șuluțiu, în baza documentelor salvate din parohiile noastre.

Parohia Certege. În anul 1815 s'a întâmplat că preotul Constantin Mucea a fost provocat de conducătorul domeniului erarial din Câmpeni să-i ierneze doi câni.

Preotul s'a plâns de această batjocură, iar șeful erarial i-a zis: „Fă te unit și vei fi domn, nu faci slujbe, în casa ta nu vor intra haiducii și cine scapă în casa ta nu va mai fi prins la armată“.

Amărăciunea sufltească a preotului Mucea este exploatată de Șuluțiu, care îl cucerește pentru unire.

Intr'o Duminică din Decembrie 1815 popa Mucea anunță poporul: „Eu cu ziua de azi sunt unit“. Poporul a răspuns: „Noi nu vrem să ne unim“.

Popa Mucea duce cu el 17 credincioși și se face stăpân pe biserică.¹⁾ Credincioșii ortodocși reacționează și îl boicotează.

La ordinul guvernului „fișpanul varmeghiei Bălgradul de jos“ face anchetă și raport guvernului că dreptatea e pe partea ortodocșilor. Guvernul cu ordinul Nr. 6222 din 9 Iulie 1821 poruncește episcopului din Blaj ca să mute pe Mucea la altă parohie, iar pe locuitorii din Certege, cari vreau să se întoarcă la biserica ortodoxă să-i supună la examenul de șase săptămâni.

Popa Mucea pleacă, iar în locul lui hirotonește Bob pe fiul acestuia, Nicolae Mucea, care își schimbă numele în Aranyoși, ca și cu acesta să câștige și mai mult favor din partea guvernului.

Episcopul Vasile Moga aflând de cele întâmplate poruncește protopopului Ighian (Nr. 428 din 21 Septembrie 1821) să dea ordin preoților vecini dela Certege ca să facă slujbă și uniților pentruca „suspomeniții lăcuitori Certegeni fără' de mângăere duhovnicească să nu fie siliți a se muta din viața aceasta sau pruncii a-i îngropa fără botez“.

Oamenii însă nu se prezintă la instrucția de șase săptămâni, dar nici la preoții uniți pentru slujbe.²⁾

Protopopul unit Șuluțiu cere o nouă anchetă și reclamă bi-

¹⁾ C. Cothișel „Monografia comunei Certege“, p. 39—40. Vezi pe larg cele ce urmează în broșura: Dr. Seb. Stanca „Propaganda unației în Munții apuseni“ Cluj.

²⁾ Ms. 485, 494.

serica pe seama uniților. Comisia de anchetă constată în 19 Iunie 1823, 91 suflete unite și 123 ortodoxe, iar asupra biserici dă drept și uniților.

Episcopul Vasile Moga protestează, dar în 17 Decembrie 1823, guvernul dă o nouă hotărâre (Nr. 10174) prin care dispune ca hotărârea anterioară să rămână în vigoare, deoarece cei ce s'au folosit odată de tainele uniților nu se mai pot întoarce la ortodocși fără examen.¹⁾

Ortodocșii nu se supun. Agitația se menține până în 1831 când guvernul dispune o nouă anchetă. Episcopul Vasile Moga scrie imediat protopopului Ighian în 19 Aprilie 1831 (Nr. 205) și îi poruncește „*să te afli la fața locului când va ieși comisia și partea noastră în cele cuviincioase bărbătește să o aperi.*” Același ordin îl repetă din nou la 14 Iunie 1831, și după ce comisia nu da semne să se miște, î-l repetă și a treia oară la 19 Septembrie 1831 punându-i la inimă să fie de față la anchetă. Urgitează totodată și la „fișpanul” trimiterea comisiei la fața locului în Certege.²⁾

La anchetă Gavril Anca cuvântătorul poporului a desfășurat înaintea comisiei toate silniciile și volniciile, de cari au avut parte dela preotul unit. Cu acest prilej s'au declarat uniți numai 16, iar ortodocși 213 capi de familie.

La cererea episcopului Vasile Moga întrevine în 5 Iunie 1827 și Decembrie 1833 în favorul ortodocșilor și patriarhul dela Carloviț. Guvernul răspunde în 10 Martie 1834 menținând hotărârea dela 1823, iar pe patriarhul îl dojenește să nu se mai amestece în treburile religioase ale cetățenilor din Transilvania.³⁾

Episcopul Vasile Moga a cerut voie guvernului măcar să-i permită să-și întregască postul de preot, dar guvernul l-a refuzat și parohia ortodoxă a fost ținută intenționat vacantă dela 1815-1854, iar credincioșii îndârjiți în credința strămoșească mai binecitreau satele din vecini pentru trebuințele lor sufletești, decât să-și lapede legea. Biserica a rămas în stăpânirea puținilor uniți, iar ortodocși și-au ridicat în 1854 o capelă de scânduri și în 1858 biserica de astăzi.

Parohia Corna a rămas vacantă în 1828 cu moartea preotului Petru Simuț. Protopopul Șuluțiu aruncă unghița și prinde patru

¹⁾ Ms. 488, 489, 596.

²⁾ Ms. 491.

³⁾ Ms. 489 și Dr. G. Ciuhandu „Episcopii Samuil Vulcan și Ger. Rațiu” Arad, 1936, p. 12.

familiei „plătindu-le cu bani gata și cu daruri“ și cere dela guvern biserica din sat pe seama acestora.¹⁾ Cu toate că guvernul prin ancheta dela 4 Aprilie 1829 constată că de fapt sunt numai patru familii unite, dă ordin ca și uniții să aibă drepturi egale la biserică cu ortodocșii.

Ortodocșii îi refuză, iar Vasile Moga protestează la guvern. Acesta își menține însă ordinul, iar în Vinerea Paștilor din 1830 un delegat ungur al primăriei din Abrud vine să introducă în biserică un preot unit. Ortodocșii nu-l lasă să intre „în biserica făcută de noi în 1790 cu sudoarea feții noastre. Dacă unii vreau să dăm biserica noastră de dragul reformației lor, asta este nedreptate, jefuire și potenție nemaipomenită“.²⁾

Totuși Curtea din Viena aprobă în 26 August 1831 dispoziția guvernului ca biserica să fie utilizată alternativ de ortodocși și uniți. Delegații primăriei din Abrud vin să execute ordinul. Ortodocșii se opun și îi alungă din sat. Guvernul cere episcopului Vasile Moga să îndrume pe infractori să se roage de iertare, să lase biserica și pe seama uniților, altfel vor fi aspru pedepsiți.³⁾

Vasile Moga protestează din nou împotriva acestei dispoziții și cerând guvernului „să înceteze odată îmbulzeala uniților“, refuză executarea ordinului. De altă parte Șuluțiu cere ca ortodocșii să dea a patra parte din prețul bisericii drept despăgubire uniților.⁴⁾ Guvernul temându-se de tulburări și mai grave răspunde în 4 Decembrie 1832 că a transpus cauza la Curtea din Viena.⁵⁾ Hotărârea acesteia se vede că a fost favorabilă ortodocșilor, deoarece biserica a rămas în stăpânirea lor, iar uniții și-au zidit altă biserică în 1841.

În parohia Șard se așezaseră în cursul vremii câteva familii de țigani și arendași uniți, în total 18 capi de familie, iar ortodocșii erau 179. Episcopul dela Blaj trimite în 1825 preot pe Nic. Ioviani și cere biserica. Ortodocșii refuză. Ancheta guvernului din 23 Iulie 1827 dispune folosința alternativă a bisericii. Dar biserica se dărâmă la începutul anului 1828. Guvernul dispune cu ord. Nr. 12833 din 1830 ca uniții și ortodocșii să facă împreună altă biserică. Episcopul Vasile Moga se opune și scrie guvernului „este împotriva proporției drepte și împotriva dreptului pe care îl are fiecare

¹⁾ Ms. 543.

²⁾ Ms. 544, 545.

³⁾ Ms. 547.

⁴⁾ Ms. 550. Dr. G. Ciuhandu, o. c.

⁵⁾ Ms. 551.

obște, care este la numărul de parohie întreagă, a lua uzul bisericii sale întreg și deplin“. De altă parte însuși „odium religionis sigur de sine face vrajbă fără întrebuintărea împreună a bisericii, unde se mai adaugă și *sumefia uniților în prerogativa legii lor, măcar că sunt puțini la număr*“. Prin urmare cere să se lase biserica ortodocșilor, iar uniții să își facă alta.¹⁾

Intraceea episcopul dela Blaj zidește pe cheltuiala sa biserică pe seama uniților. Ortodocșii săraci se alătură pe rând la aceasta și Blajul îi înglobează în parohia lor.

În parohia *Peleş* izbutește Șuluțiu să câștige pentru unire în 1826 pe popa Vasile Sicoe cu șapte rudeni ale sale. Poporul însă nu-l urmează. Episcopul Vasile Moga dă ordin în 23 Nov. 1826 protopopului Ighian să meargă în sat, să constate situația și să-i facă raport. Ne primind răspuns episcopul îl dojenește aspru în Oct. 1828. Protopopul răspunde că nu el este pricina întârzierii, ci „*crăiasca administrație dela Zlatna care și dupăce am făcut candidație la Peleş încă multă vreme au ținut (actele) cu acel cuget că cu trecerea la unire a lui Vasile Sicoe și Peleşenii toți se vor face uniți*“.²⁾

În sfârșit episcopul izbutește să dea parohiei alt preot, pe Petru Nariță, care ajunge în conflict cu cantorul Vasile Goia. Șuluț caută să câștige pe Goia, oferindu-i bani. Vasile Moga trimite pe Nicolae Motora din Câmpeni să ancheteze faptele. La ancheta din 28 Februarie 1841 unsprezece martori declară că Vasile Sicoe a demenit pe Vasile Goia „să meargă să se unească și să gue pe popa cel unit în biserică“. Goia Dumitru, fratele cantorului declară că Vasile Goia iar fi spus „*mai bine m'aș fi unit atunci când îmi da popa Sicoe bani decât să rabd bătăi dela popa Petru*“.³⁾

Episcopul Vasile Moga face raport guvernului, iar protopopul Șuluțiu, prins cu ocaua mică, se dă bătut și parohia este salvată.

În parohia *Sohodol* sunt în 1826 șase familii unite cu 15 suflete, față de 194 familii ortodoxe. Episcopul Blajului cere în 5 Noemvrie 1826 dela guvern drept de folosință alternativă a bisericii. Guvernul dispune anchetă, iar episcopul Vasile Moga îndrumă pe protopopul Ighian să fie necondiționat prezent la anchetă și să apere drepturile bisericii ortodoxe. La ancheta din 22 Mai 1827 și 12 Martie 1828 Șuluțiu nu se prezintă, iar credincioșii declară că

¹⁾ Ms. 554—557.

²⁾ Ms. 558—563.

³⁾ Ms. 564, 571—576.

au fost ademeniți cu bani și promisiuni să se facă uniți, dar „*mai curând suntem gata să murim decât trecând la uniți să trăim cu rușine*“.¹⁾

Guvernul ca să se răzbune pe ortodocși îi obligă să plătească 345 florini, spesele anchetei. Banii îi plătește preotul Grigorie Sicoie.²⁾

În 1832 dă episcopului Vasile Moga preotului ortodox capelan pe Anghel Nariță. Acesta ademenit de Șuluțiu este aplicat să treacă la uniți și își însușește cheia bisericii. La alarma dată de ortodocși întrevine însuși Vasile Moga, îi ia cheia și o predă lui Grigorie Sicoe spre strașnică păzire, iar pe Nariță îl dojenește în 19 Martie 1836 într-o scrisoare particulară, în care îl face atent să grijească pentru că purtarea lui „îi poate rupe capul“.³⁾ Intervenția lui Vasile Moga a salvat și parohia aceasta.

În parohia *Lupșa* preotul Nicolae Gherman avea pretenții să ajungă protopop în locul socrului său, Ion Nandra, mort în 1821. Poporul însă nu-l vrea, pentru că „sudue urât de lucrurile sfinte, a vândut cărțile bisericii, este bătăuș, face acte false, a luat bani pe numele preoților din Șasa și din banii bisericii și are legături cu uniții“. La ancheta ordonată de V. Moga în 31 Ianuarie 1822 cei 25 martori confirmă acuzele. Nicolae Gherman văzându-se periclitat trece la uniți, începe să ridice acuze împotriva preoților ortodocși scrise în limba ungurească și semnate German Miklos.⁴⁾

Vasile Moga numește în locul lui pe preotul Constantin Hentea, poreclit „Curuț“. Pentru purtarea sa scandaloasă episcopul Moga îl suspendă și „desbracă de preoție“. Și acesta trece la uniți, dar aci nu se simte bine și vrea să se întoarcă. Vasile Moga însă nu-l mai primește.⁵⁾

După cei doi transfugi numește Vasile Moga preot pe Petru Nicoară, care se folosește de procedeele uniților și face proselitism.

Încep să curgă acuzele preoților uniți că „popa neunit orbește și cu puterea răpește poporenii și hulește fără seamăn pe uniți spunând că s’au dat dracului cu totul“.⁶⁾ Șuluțiu „protestăluiește“ la Blaj, iar de aci scrie Simeon Bărnăuțiu, în numele episcopului, lui Vasile Moga să pedepsească aspru pe acest preot și pe cei asemenea cu dânsul (Nr. 86—1836).

¹⁾ Ms. 591—596, 605.

²⁾ Ms. 602, 603, 608, 610, 631.

³⁾ Ms. 629—633.

⁴⁾ Ms. 476—481, 655, 668.

⁵⁾ Ms. 671—673, 751.

⁶⁾ Ms. 483, 671—673.

Episcopul Vasile Moga nu răspunde. Șuluțiu pleacă din munți și uniții nemai având agent provocator, lucrurile se potolesc.

În *Cărpiniș* avea protopopul unit Șuluțiu o rudenie tot cu numele Șuluț, dar preot ortodox, pe care îl înduplecă să treacă la uniți în 1825. Poporul nu îl urmează, dar protopopul după obicei cere și aici biserica pe seama sa. Guvernul dispune conscrierea credincioșilor. Episcopul Vasile Moga avizează îndată pe protopopul Ighian să fie prezent la conscriere și să-i facă raport (Nr. 462 și 603—1825, Nr. 27, 51, 87, 123 și 209 din 1826). Blajul nu avea zor să facă acest recensământ pentru că nu avea credincioși. Delegații guvernului fac conscrierea la 1 Mai 1827 fără să avizeze pe protopopul ortodox. Acesta face protest și pretinde să i-se ia la proces verbal. La raportul lui face întâmpinare și Vasile Moga la guvern. După mai multe urgitări răspunde în 29 Mai notariul Jakab din Zlatna în mod confidențial că de fapt actele dela *Cărpiniș* „au umblat prin mâna noastră, dar nu știu cine le-a răpit, după cum s'a întâmplat și cu cele dela Râmneț cari au dispărut“. ¹⁾ Șuluț neavând altă scăpare, acuză la guvern pe preoții ortodocși că îl împiedecă dela propaganda catolicizmului. Neavând nici un credincios unit în *Cărpiniș*, guvernul este nevoit să dea câștig de cauză ortodocșilor. ²⁾

Parohia *Ponorel* rămâne vacantă în 1826. Prot. Șuluț cu un preot unit Efrem Petrucza vrea să ia biserica cu forța. Poporul îi alungă din sat. Guvernul dispune și aci anchetă. Episcopul Moga îndrumă pe prot. Ighian să fie de față și să apere drepturile bisericii cu dârzenie. La ancheta din 29 Mai și 18 Septembrie 1826 tot poporul 823 suflete declară că rămâne ortodox. Șuluțiu și Blajul cearcă o transacție cu ortodocșii. Se opune și prot. Ighian și Vasile Moga, iar guvernul e nevoit să bată în retragere. ³⁾

În *Roșia* se întâlnește preotul ortodox Ion Vasinca cu cel unit Popa Zachei, care îl acuzase că face proselitism ortodox. Vasinca răspunde că de poruncile prea înalte „nu-l doare capu“ și „tocmai chiar și protopopu să fie de față eu tot nu las credincioșii mei“.

Șuluț ca întotdeauna reclamă și acum intervenția guvernului, care cere episcopului Vasile Moga „răspuns de mântuintă“. Acesta cere raport, iar pr. Vasinca răspunde „la mine nu se află bărbat

¹⁾ Ms. 441—445.

²⁾ Ms. 441, 446.

³⁾ 674—677; 596—598, 679, 681.

cu două mueri ca la popa unit; eu nu umblu să mi fac lege cu de-a sila și voi arăta că au jurat pe poporenii mei pe cruce ca să-i fie uniți, dar eu nu umblu cu bârfe cum face Dumnezeu!“. Vasinca își apără parohia până la sfârșit și uniții nu sporesc.¹⁾

Proselitismul catolic încearcă să spargă și parahiile *Trâmpele* 1831, *Pătrângenii*, *Valea Dosului* și *Valea Bulzului* în 1827, *Poșaga* în 1821, *Poiana* 1836, *Buru* 1826, *Ponor* 1819, *Vidra* 1836, încercările au eșuat. Episcopul Vasile Moga își întărește mereu preoții săi, dându-le curaj să se împotrivescă și intrevine și el la Guvern, împotriva episcopului dela Blaj, cerând mereu dreptate pe seama ortodocșilor. „Tot păstorul sufletesc numai turma, care de sine se ține, să o cârmuiască și secerea într-o altă holdă, unde neavând nici un grăunte sămănat, să nu o bage“.²⁾

Preoții uniți ca să se facă mai plăcuți guvernului corespundea nu numai cu acesta, dar și cu protopopii și cu episcopul lor în ungurește, maghiarizându-și numele. Astfel Nicolae Gherman din Lupșa se iscălește German Miklós, Cornea din Bârciș Korneli György, Aiudean Gavril din Câmpeni Enyedi, Arieșan Aranyosi, popa Ion Pop din Vima și Pop Ion din Șomcuta devin Pop János. Episcopul dela Blaj le răspunde în acte oficiale tot ungurește.³⁾

În schimb protopopul Ighian și popa Ion Patița din Câmpeni răspund la nenumăratele atacuri ale uniților printr'un act de generozitate: „Din inima iubitoare de a ajuta pe cei lipsiți și din marea frățesca dragoste... dau un ajutor de 2 fl. pe lună din Septembrie 1839—Iulie 1840 preotului unit Gavril Enyedi din Câmpeni ca să-și poată purta pe fiul său Emilian la școală“. ⁴⁾

Proselitismul catolic a fost poate mai dărz ca întotdeauna în epoca dela 1820—1842. De aceea zice episcopul Vasile Moga că niciodată n'au fost așa grele vremile ca „cele dela 1825 încoace pornite asupra noastră.“⁵⁾ Ceea ce confirmă și Gheorghe Barițiu în 1841 „De 300 de ani dela introducerea reformatiei în Ungaria și Transilvania ideile religioase nu lesne s'au frământat vreodată în capetele națiilor noastre cu mai multă ferbințeală și energie decât tocmai în zilele noastre“. ⁶⁾

¹⁾ 653—659, 661—667.

²⁾ Ms. 448—450, 472—474, 497—499, 463, 642—643, 646—649, 746—749.

³⁾ Ms. 473, 668, 750. 1773 și 1776.

⁴⁾ Ms. 750.

⁵⁾ Ms. 668.

⁶⁾ Gazeta de Transilvania 1841, p. 17.

În baza statisticei dela 1844 care arată un spor mare al uniților în dauna ortodocșilor i s'a adus episcopului Vasile Moga învinuirea că a fost un arhiereu slab apărător al ortodoxiei și a lăsat ca uniții să-i fure credincioșii. Cele trei statistici dela 1772, 1832 și 1844 au fost făcute de uniți, cu anumite scopuri, iar a patra statistică din 1853 a fost alcătuită de guvernul din Cluj. Analizând aceste patru statistici realitatea este departe de adevăr.

Situația e prezentată de uniți astfel:

In 1772 erau în Ardeal ortodocși	558.086	uniți	119.230 ⁴⁾
" 1832 " " " "	611.325	"	505.000
" 1844 " " " "	622.784	"	688.088

Situația guvernului arată:

în 1853	ortodocși	689.000	uniți	551.000. ⁵⁾
---------	-----------	---------	-------	------------------------

În primii 50 de ani 1772—1832 au sporit deci ortodocșii cu 385.770 suflete, iar uniții cu 52.239 suflete. În cei 12 ani următori (1832—1844) sporesc ortodocșii cu 11.459, iar uniții cu 183.088 suflete, iar în cei 9 ani din urmă (1844—1853) sporul ortodocșilor face 66.216, al uniților scade dintr'odată cu 137.088 suflete. Comparând aceste cifre e absolut exclus ca în 12 ani să poată realiza uniții un spor de 3½ ori așa de mare ca în curs de 50 ani, ori cât de mare ar fi fost zelul proselitismului. Doar și ortodocșii sporesc în cei 12 ani cu o surescenență de 11.459 suflete. De aci ar urma că în 12 ani a sporit neamul românesc în măsură uriașă.

Nu poate corespunde realității nici scăderea rapidă în cei 9 ani din urmă cu 137 mii suflete în partea uniților. În acest timp era dela 1846 Șaguna în fruntea bisericei ortodoxe, iar la uniți Leményi. Tot acest Leményi a fost episcop unit și în cursul celor 12 ani de mai sus. Nu e admisibil ca sub acest episcop în 12 ani să crească uniții cu 183.000 suflete, iar în alți 9 ani imediat după aceea să scadă cu 137.000 suflete. Nici Leményi nu devenise dintr'odată ultratolerant și nepăsător față de credincioșii lui, iar Șaguna era abia la începutul activității sale și avea încă destui dușmani, încât n'a avut posibilitatea ca să desvoalte o propagandă atât de intensă, care să rupă deodată 137 mii suflete dela uniți.

Prin urmare statistica uniților dela 1844 e falsă. Faptul acesta și-a avut un anumit tâlc. La dieta din Cluj episcopii catolici prezentaseră un proiect de lege, care cerea ca copiii din căsătorii mixte să fie crescuți în legea catolică. Județele din Ungaria pri-

⁴⁾ Ion cav. Pușcaru „Propaganda unirii în Revista teologică 1913 p. 408.

⁵⁾ Dr. Il. Pușcariu „Metropolia“ p. 159 (anexe).

miseră proiectul în 1841 și 1842. Sașii din Ardeal s'au pronunțat împotriva proiectului. Ca să determine dieta provincială din Ardeal să accepte proiectul uniții și catolicii aveau nevoie să fabrice date statistice impunătoare, ca să poată da lovitura decisivă bisericii ortodoxe. Așa s'a născut statistica dela 1844.

Gheorghe Barițiu nu se sfiește să sfătuiască din bună vreme pe preoții români: „După ce la Românii noștri căsătoriile între uniți și neuniți sunt lucru obicinuit de toate zilele, aducem aminte păstorilor noștri sufletești ca spre a mijloci pretutindenii pace și dragoste, între altele să se țină strâns de decretul ieșit la 1806 și publicat prin vicariul neuniților Huțovici, altfel s'ar putea întâmpla ca și cel mai puțin abuz să-i usture pe unii.“¹⁾

Dieta respinge propunerea catolicilor, în ședințele dela 1—4 Aprilie 1842.²⁾

În aceleași ședințe se prezintă însă și plângerile episcopului Vasile Moga din 1837, din 6 Ianuarie 1842 și 6 Aprilie 1842, în cari arată silniciile făcute asupra ortodocșilor de a trece la uniți și prigonirea preoților ortodocși. Dieta hotărăște să se înceteze aceste năpăstuiuri și să nu se mai silească oamenii a trece la unire, totodată șterge și examenul de 6 săptămâni. În ședința dela 8 Iulie episcopul Leményi respinge acuzele lui Vasile Moga și cere să se constate că silniciile „în vremile noastre nici decum nu se întâmplă“. Prezintă o cerere în acest sens, care să se trimită la Curtea din Viena anexată la concluzul dietei. Dieta însă nu o primește și atunci episcopul Leményi anunță vot separat.³⁾

În concluzie nu se poate tăgădui episcopului Vasile Moga râvna de a 'și apăra biserica și a ridica și prestigiul clerului său. Luând însă în considerare faptul că atât Bob, cât și Leményi, au fost cei mai catolici episcopi ai uniților, iar Vasile Moga cel dintâi episcop român, după o lipsă de 110 ani, urmărit de aproape și de organele statului, iar armele de ofensivă și defensivă erau într-o disproporție enormă, este ușor explicabil că Vasile Moga n'a putut opune tuturor dușmanilor săi acea rezistență, pe care el însuși a căutat-o în toată viața sa.

¹⁾ Gazeta de Transilvania, 1841 și 1842.

²⁾ În dietă erau 4 deputați catolici, 34 sași, 133 unguri reformați și un singur român, episcopul Leményi. Gazeta de Transilvania 1842, p. 103.

³⁾ Ibidem p. 114 și 209.

XII. Episcopul Vasile Moga și școala românească.

Inceputul veacului al 19-lea trezește și la Românii ortodocși din Transilvania un interes mai viu pentru școală. Meritul revine directorilor de școală D. Eustatevici, Radu Tempera și episcopului Vasile Moga în colaborare cu Gheorghe Haines și Moise Fulea.

Împăratul Iosif II creiașe pentru Români „școlile împărătești” și anume „școala trivială” cu trei și „școala quadrivială” cu patru ramuri de cunoștințe, cu intenția de a amalgamiza sub raport național pe supușii săi, creiând un tip unic de școală, care să aibă ca limbă de înțelegere și legătură cu statul limba germană.¹⁾

Românii ortodocși se bucură de aceste școli, pentru că devin oarecum școli naționale. Ele înseamnă zorile unei epoci de dreptate liberatoare după atâtea veacuri de întunec și umilință odioasă.²⁾

Câtă vreme școala uniților își păzia cu mare grijă caracterul rigid și catolic bisericesc, curentul nou cultural capătă pentru Românii ortodocși un caracter mai laic liberal.³⁾

Episcopul Vasile Moga a înțeles dela început rostul acestor școli și rolul lor binefăcător pentru deșteptarea conștiinței naționale.

El avea interes ca școlile împărătești să se mențină, fiindcă prin ele era mai accesibilă poporului ridicarea culturală. „A lăsat deci ca lucrurile să se petreacă așa cum trebuia să se petreacă și cum era în firea lor să se petreacă”.⁴⁾

I-a fost deci binevenit ordinul guvernului care îi dă lui „superinspecția” peste toate școlile ortodoxe. Se pune deci imediat în legătură cu directorul școlar Gheorghe Haines directorul școalelor, sfătuindu-se cum să pornească acțiunea pentru ridicarea școa-

¹⁾ N. Iorga: „Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria”, p. 83—84.

²⁾ Dr. I. Matei: „Simion Jinariu”, p. 7—8.

³⁾ N. Iorga o. c., p. 90.

⁴⁾ Ibidem.

lelor în toate satele. Dar Haines era bolnav și moare în 1813. La propunerea episcopului guvernul numește în 28 August 1813 de director pe profesorul Moise Fulea.¹⁾

În deplină înțelegere cu acesta episcopul începe propaganda pentru ridicarea de școli și trimiterea copiilor la învățătură. Chiar în circulara cu care aduce la cunoștință numirea lui Fulea insistă ca preoții și poporul să-și trimită copiii la școală, pentru că „toată fericirea trupească și sufletească a omului curge pentru învățatul școlii“.²⁾

Indemnul de a ridica școli și a trimite copiii la școală îl repetă episcopul aproape în fiecare an. Avem în arhiva episcopiei Cluj până acum peste 40 asemenea circulare originale ale lui Vasile Moga.³⁾

Astfel dispune cu ordinul Nr. 611 din 1816:

1. *În toată parohia neunită să se ridice școală de normă românească.* Datoria de a învăța pruncii să fie a cantorului, care pe lângă simbria din fundușul său și agonisita diplomă, fiecare gazdă care are copii să-i dea o vică de grâu. Iar eclezia să-i dea lemne pentru școală, lumina și alte de lipsă. Iar preotul să facă inspecția școlii.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

2. Cantorii cari țin școală vor fi scutiți de porție și cătanie, și de greutățile de obște. Sunt datori să învețe pruncii să scrie românește cu litere latinești, ca să aibă ceva temei cei ce vor merge la școli de alte națiuni; *că ori unde la școală Românul este primit.* Să îngăduie ca individumul sau persoana aceea care săvârșeste cuviincioasele învățături să fie primit Românul la diregătoriile de obște ale țării.

3. Obștiile și preoții să nu primească cantor sau dascăl pe cei ce nu au testimonii că au ascultat normaliceștile învățături.

4. Unde cantorul nu va putea ținea și școala și cantoria să se pună dascăl care pe lângă plata de 50 zloți va primi dela fiecare gazdă un *câbel* de bucate. Iar parohul să îndemne oamenii să-și dea copiii toți la școală, iar pe cei îndărătnici să-i arate spre pedepsire.⁴⁾

Obligă pe toți preoții să controleze școala adeseori și să facă ei înșiși catehizație „să grijască să meargă toți pruncii la școală

¹⁾ Protoc. III.

²⁾ Andrei Șaguna „Istoria bisericească“ II, p. 213.

³⁾ Protoc. I – IX. Ms. 809, 810, 830, 833, 854, 856, 272, 1029.

⁴⁾ Protoc. I, VI., 22. III. 9.

dela 6—13 ani și să le tâlcuiască în Dumineci și sărbători apostolul și Evanghelia, să se ferească de furtișaguri și păcate *că nu trebuie să aibă odihnă un preot și un dascăl până nu vede că din cei tineri să cresc oameni mai buni și cu frica lui Dumnezeu*“.¹⁾

Pe preoții dela Bistrița îi dojenește aspru în circ. No. 506 din 20 Octomvrie 1829 pentru că nu se interesează de ridicarea școalelor. „S'a poruncit să se facă în tot satul casă de școală. Totuși până astăzi nimic nu s'au isprăvit. Acum de iznov și cu tărie și sub grea răspundere aspru se poruncește ca în Dumineca cea dintâi după primirea acesteia, să se vestească în biserică și după slujbă adunând curatorii și biraele la casa parohului sau unde veți voi și să faceți rânduială pentru casă de școală și cine să fie dascăl și ce plată să aibă“.²⁾

„Preoții cari nu fac învățătură tinerimii sau nu cercetează școala se vor canoni. Acum din nou se poruncește ca pentru folosul cel de obște al neamului nostru celui de tot împilat pentru neînvățătură să purtați ștrașnic grijă ca și frățiile voastre cât și dascălii să vă duceți întru săvârșire lucrurile ce se ating de școală și creșterea tinerimii“.³⁾

„Părinții cari nu 'și vor da copiii la școală, adecă la învățătură în sat unde se ține școală prin dascăli sau cantori, să se pedepsească. Cantorul care nu va băga de samă de porunca pentru ținerea învățăturii cu tineretul singur sieși de urmări neplăcute își va imputa“ (Nr. 317/1832).⁴⁾

Cei ce nu vor satisface acestei îndatoriri vor fi lipsiți de scutire, vor fi duși la „cătănie“ și scoși din slujbe.⁵⁾

„Dascălii și cantorii Dumineca și sărbătoarea după amiază să învețe în biserică sau școală după vecernie tinerii învățăturile creștinești din bucoavna cea de liturgie, poruncile și rugăciunile“.⁶⁾

„Preoții să stea într'ajutor la ridicarea școalelor cu pilda, cu dojana și cu sfaturile. Altmintrelea ca netrebnci se vor lipsi de preoție precum au fost lipsiți preoții dela Buciumi Câmpeni și Kis Aranyos pentru împedecarea școalelor“.⁷⁾

¹⁾ Ms. 807, 811, 813, 817, 824, 828, 928, 929. Protoc. I, VI.

²⁾ Protoc. I—VII.

³⁾ Protoc. I, IX. Ms. 809, 810.

⁴⁾ Prot. I.

⁵⁾ Prot. II. Ms. 817, 824, 833.

⁶⁾ Ms. 837.

⁷⁾ Ms. 813.

Episcopul dispune ca banii școlii să nu se mai dea împrumut. Interesele restante să se incaseze imediat. Iar cei ce sunt răspunzători de banii publici să nu se atingă de ei. Dacă se dau cuiva atunci să se dea numai pe lângă garanții sigure și suficiente. (Nr. 43/1821).¹⁾

Indrumă pe preoți să facă fonduri de bani și bucate în sco-
pul ridicării de școale.²⁾

În Rășinari s'au ridicat „case de școală, cu dascăli plătiți din lada satului și se învață românește, nemțește, ungurește și latinește, peste tot anul. Iar după 3 ani pruncii vor putea trece la școalele latinești. Să se vestească la popor să năzuiască copiii la acele școli că dascălii nu cer plată dela copii și este și mai ușor a trăi”.³⁾

Cu acelaș interes s'a îngrijit episcopul Vasile Moga și de pre-
gătirea învățătorilor. Cursuri școlare în acest scop aveau Românii ortodocși și mai înainte. În 1761 erau 2719 învățători, firește aproape toți cantori și crasnici la biserică. Pentru scutire de armată și o plată de 20—40 florini la an învățau copiii să citească și să scrie.⁴⁾

O pregătire mai sistematică a început în 1808 Gheorghe Hai-
nes, directorul școlilor, în Sibiu, cu cursul de șase săptămâni.⁵⁾

Venind episcopul Vasile Moga se interesează însuși de aceste cursuri și coboară adeseori între elevi dându-le sfaturi și îndrumări. De multe ori a fost sever cu ei. O dovedește faptul că elevii tremurau de groază și se trăgeau după ușa când venia episcopul între ei.⁶⁾ Și este explicabil deoarece după ce Curtea din Viena garantează cu ord. 1281 din 1816 învățătorilor anumite scutiri, se înbulzeau mulți la aceste cursuri, dar elemente cu cunoștințe rudimentare.⁷⁾

Aveau însă aceste școli altă calitate, pe care nu o aveau cele unite, și anume că erau la locul prim școli românești, cu caracter mai mult național decât bisericesc. Școala aceasta era „nu numai școală după nume, ci era școala neconținută a hărniciei și a muncii”.⁸⁾

¹⁾ Ms. 815.

²⁾ Prot. I, III, VII, IX. Ms. 840—843.

³⁾ Prot. IX.

⁴⁾ Dr. I. Lupaș: „Istoria bisericească”, o. c., p. 159. Protoc. I, II, VII-IX.

⁵⁾ Dr. I. Matei, o. c., p. 10—11.

⁶⁾ N. Iorga, o. c., p. 90.

⁷⁾ Dr. I. Pușcariu. Documente I, p. 189.

⁸⁾ N. Iorga, o. c., p. 87.

Meritul prosperării școalelor ortodoxe din Ardeal îl atribue Petru Maior lui Vasile Moga: „Nu trecură nici doi ani de când s'a așezat Vasile Moga episcop și neuniții au seminar în Sibiu, iar cu școalele de prin sate întrec neuniții pe uniți“.¹⁾

În 1835 află episcopul pe fruntașul Mihail Gritta din Roșia Abrudului, om bogat, care se obligase să facă în Munți șapte biserici. Gritta îi cere concesiune să zidească și o criptă personală în cimiteriul din Roșia. Episcopul răspunde în 14 Ianuarie 1836 în legătură cu aceasta „nu cumva i-ar întrece din cheltuială să facă și o fundație de învățat carte, că pe la biserici și capele trebuie și cărțurari... Socotim așa ca dl Gritta să pue o sumă de bani capital pe camătă și apoi din camătă trăiască un tinerel, adecă să umble la învățatură mai înaltă, ca să poată fi azi mâne de folos neamului nostru... Să nu socotească d-lui că eu zic numai cătră alții să facă și eu să nu fac, că și eu am făcut o fundație de 35000 florini“.²⁾

În cursul vremii s'a convins guvernul și Curtea din Viena că școalele episcopului Moga, prin tendința lor de emancipare iau un caracter prea național și prezintă o primejdie pentru stat. În consecință în 1838 ia lui Vasile Moga dreptul de „superinspecție“ și îl dă episcopului rom. catolic din Alba-Iulia.³⁾

Oricum am judeca aceste școale de sub oblăduirea episcopului Vasile Moga, ele în mare majoritate și-au împlinit misiunea. Din ele a ieșit o pleiadă de bărbați luminați, cari crescuți sub aripile episcopului, s'au manifestat ca oameni devotați bisericii și luptători intransigenți pentru cauza națională. Astfel amintim pe Nicolae Panovici protopopul Brașovului, prot. Ighian dela Baia-de-Arieș și Zlatna, Petru Bădilă dela Miercurea, Ion Popazu dela Brașov, Zaharie Moga dela Sebeș, Petru Pipoș dela Geoagiu, Grigorie Raț dela Alba-Iulia, Partenie Trombitaș dela Târgu-Murăș, Zaharie Boiu dela Sighișoara, Ion Hania profesor apoi director al seminarului, preoții Barac și Petric din Brașov, apoi mireni luminați ca adv. Ion Bran de Lemeni din Brașov, Gavril Muntean dir. liceului din Brașov, Ion Aldulean adv. în Sibiu, Ion Jina din Brașov, Ion Brote din Rășinar, Ilie Măcelar din Miercurea, frații Pipoș, Lacea și Avram Iancu cu pleiadă de tineri dela 1848. Pe toți aceștia și

¹⁾ T. Cipariu „Acte și Fragmente“, p. 158; A. Șaguna, o. c. II, p. 213.

²⁾ Ms. 663—664.

³⁾ A. Șaguna, o. c. II, p. 213; Protoc. IX. 270; Cipariu „Acte“, p. 158.

mulți alții îi află A. Șaguna la 1846 ca oameni formați, pregătiți pentru opera de redeșteptare națională a revoluției dela 1848.

În 1841 își pune Gh. Barițiu întrebarea, cum stăm cu școalele românești dela sate? Și răspunde: „De înapoiere nu poate fi vorba, eu am pilde nenumărate din cari încheiu aceasta“. Și bazat pe aceste pilde constată, că „până când înainte vreme erau comune românești, cari nici cu sila nu puteau fi înduplecate să jerfească ceva pentru școală, astăzi unele din „obștiile socotite cu totul toristice“ rivalisează una cu alta. Examenele dela sfârșitul anului au dovedit aceasta. Protopopii au avut influință binefăcătoare asupra organizării școalelor, iar dascălii au muncit cinstit, deși directorii școalelor nu le-au putut face rost de plăți corespunzătoare. Și Barițiu trage concluzia că „școala românească înaintează încet, dar nu stă pe loc“.¹)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹) Gazeta de Transilvani, 1841, p. 51—52.

XIII. Episcopul Vasile Moga și Gheorghe Lazar.

Vremea de 4 ani (1811—1815) în care au colaborat episcopul Vasile Moga și Gheorghe Lazar în cadrele bisericii ortodoxe din Sibiu, a fost considerată din partea multora, ca o vreme de mucenicie pentru Gh. Lazar, o jertfă a camarilei din Sibiu și în special a episcopului Vasile Moga.

Această apreciere eronată a fost influențată de opera mare săvârșită de Gh. Lazar ulterior în țara românească. Dar este nedreptate și față de episcopul Moga de a-i diminua munca devotată bisericii sale, aruncând asupra lui umbra unor învinuiri lipsite de adevăr.¹⁾

Gheorghe Lazar a venit în Sibiu în 15 Martie 1811, cu trei luni deci înainte de Vasile Moga.²⁾ Cu ce gânduri și cu ce fel de pregătire suflătească?

Gh. Lazar trecuse în copilărie prin frigurile revoluției lui Horia, a fost martorul războaielor lui Napoleon, a inspirat în școală duhul vremii celei noi, care se anunța primenitoare dinspre apus. În școala din Sibiu a crescut sub oblăduirea directorului Cserey, care era ungur și catolic intransigent. La Cluj a ascultat filozofia și dreptul într-o atmosferă care înclina spre raționalism, și care l-a cucerit și pe Gh. Lazar. A început deci să-l intereseze problemele religioase și filosofice, mai mult decât cele de drept.³⁾

Moralele preferite de Gh. Lazar erau cele protestante, iar în filosofie era aderentul lui Kant. Era însetat de știință pozitivă. Suflul redeșteptării teologiei protestante îl atinsese și pe dânsul, se

¹⁾ Vezi mai pe larg și broșura: Dr. Seb. Stanca „Gh. Lazar în Sibiu“ Cluj, 1934.

²⁾ Afirmția lui Ion Hannia (în programa inst. ped. teol. din Sibiu 1884—5 pag. 5, că Gh. Lazar ar fi început în 1808 un curs de pregătire pentru viitorii preoți în Sibiu este greșită. Activitatea lui începe abia la 15 Martie 1811.

³⁾ Gh. Bogdan-Duică: „Gheorghe Lazar“ București, 1924. Pg. 147—153.

preocupa și de mișcarea filantropică a francmasonilor, el își raționaliza religia și filozofia.¹⁾

Gh. Lazar devine liber cugetător. Robit de filozofia raționalistă, vede mântuirea neamului său *numai prin școală și literatură*, iar problema religiei nu mai are pentru el nici o importanță. Este înșuflejit de idealul unei culturi naționale urmărind în toate lucrările lui un sigur scop, civilizarea poporului prin școală și literatură.²⁾

Gh. Lazar ajunge deci în contradicție cu conservatismul tradițional al bisericii sale ortodoxe.

Scaunul de episcop în Ardeal era însă vacant. Și conștient de valoarea sa (ținea foarte mult la sine — spune Atzel în raport) se simte în drept să reclame pentru sine scaunul de episcop. Aceasta îl îndeamnă să treacă în 1806 la teologia din Viena.

La începutul anului 1806 deci, pe când era încă student în Cluj, cere dela Consistoriul din Sibiu o bursă pentru ca să studieze teologia la Universitatea din Viena. Vicariul Huțovici îl recomandă și Curtea din Viena îi aprobă în 31 Iulie 1806 o bursă de 200 fl. din fondul sidoxial cu obligația ca Gheorghe Lazar „să fie îndatorat a servi la clerul ritului său din Ardeal”.³⁾

Învățând teologia catolică din Viena, Curtea imperială credea că va avea în Gh. Lazar, ca educator al tinerimei, o unealtă care să-i servească interesele de proselitism.

O mărturisește ministrul Atzel în raportul său către Viena: „Lazar poate fi folositor *conform intențiilor preatnalte pentru instruirea poporului și a clerului valah*”.⁴⁾

O spune și mitropolitul Stratimirovici în raportul său: „A auzit (Stratimirovici) la Viena de o persoană neunită care studiază teologia la Viena, ca apoi să ajungă episcop în Ardeal. Intr'aceea s'a liniștit înțelegând din altă parte că față cu această persoană *se intenționează considerațiuni politice*”.⁵⁾

În 26 Mai 1809 apare concesiunea pentru alegerea de episcop. Gh. Lazar încă nu-și terminase studiile. Dar aleargă la Sibiu și de aci merge cu o recomandăție dela Consistor la Carlovitz, pentru ca să-și însușească cunoștințele teologice ale ritului ortodox și să fie hirotonit.⁶⁾

¹⁾ Ibidem pag. 153—179.

²⁾ Ibidem pag. 15—43.

³⁾ Dr. Gh. Sădean: „Date noi despre Gh. Lazar”. Arad 1914, p. 6.

⁴⁾ Ibidem p. 19 și 23.

⁵⁾ Ibidem p. 15.

⁶⁾ Ibidem p. 11.

În fața mitropolitului Stratimirovici, un ortodox intransigent, Lazar își dă pe față, fără sfială, convingerile sale liberale, precum și intenția de a ocupa o demnitate mai înaltă în biserica ortodoxă, declară însă că voește numai în trecut să-și însușească dogmatica și liturgica ortodoxă, iar față de problemele religioase și în special față de religia ortodoxă dovedește un indiferentism și răceală pronunțată.¹⁾

În fața acestui cinism revoltător pentru un patriarh al bisericii ortodoxe, Stratimirovici îl respinge categoric dela examen.

Gh. Lazar aleargă la curtea din Viena, de aci la guvernul din Cluj și acuză pe Stratimirovici că l-a refuzat din invidie pentru că este prea învățat și aspiră la trepte mai înalte.²⁾

Dela Cluj Gh. Lazar se întoarce iar la Viena. Aci face două cereri către Cancelaria aulică în cari cere „ajutor în bani și grabnică aplicare”: *să i se designeze în curând funcția sa în patrie ca să poată pune în aplicare rodnică științele sale la coreligionarii săi încă foarte rămași în cultură.*³⁾

Cancelaria nu voia însă să înțeleagă aluziile lui Lazar, ci îi dă numai ajutorul cerut, în Mai 1810 — 300 fl. și în Septembrie 100 fl.⁴⁾ În cauza plasării sale însă nu-i răspunde nimic.

Va fi tras în cumpănă și raportul lui Stratimirovici, cu care, spune Atzel, „e bine să se încunjure orice neplăcere”.⁵⁾

La alegerea de episcop Gh. Lazar nu vine deci în combinație. Indignat de aceasta se decide să vină în Ardeal și să-și valideze superioritatea sa științifică față de contemporanii săi.

Neavând bani cere un nou ajutor dela curtea din Viena, care îi și dă în 13 Februarie 1811 suma de 100 fl. bani de drum și îl îndrumă să se prezinte la noul episcop Vasile Moga, ca „după voia lui sau acolo pe cale privată sau în seminariul episcopului din Bucovina, să fie instruit în cunoștințele dogmatice și rituale ale bisericii sale; după finirea acestor studii se poate promova la trepte mai înalte dacă în urma moralității și a însușirilor inimii sale și a altor calități de lipsă este vrednic de aceasta”.⁶⁾

Gh. Lazar știa însă că Moga este la Carloviț unde își făcea

¹⁾ Ibidem p. 12.

²⁾ Ibidem p. 13.

³⁾ Ibidem p. 19.

⁴⁾ Ibidem p. 21.

⁵⁾ Ibidem p. 23.

⁶⁾ Ibidem p. 24.

stagiul de monah în mănăstirea Cruședol și aștepta să fie hirotonit episcop. Știa și aceea că episcopul va trebui să stea în Cluj, după cum îi suna ordinul de numire. Pentru ca să nu fie nevoit să dea față cu episcopul, Lazar nu așteaptă venirea lui acasă, ci îndată ce primește banii de drum pleacă la Sibiu. Aci își oferă serviciile directorului G. Haines, care îl acceptă ca profesor la cursul candidaților de preoție de pe lângă școala sa din suburbiul Iosefin.¹⁾

Gh. Lazar a venit deci la Sibiu cu adâncă indignare și ambiția jignită, văzându-se preterat dela scaunul de episcop. Faptul acesta l-a adus aci cu o aversiune pronunțată și anticipată față de tot ce este bisericesc.

Gh. Lazar anticipase această ură și episcopului Vasile Moga înainte de a-l cunoaște și ar fi nutrit-o oricărei alte persoane, care ar fi ajuns episcop în locul lui.

Vasile Moga de altă parte nu visa că este cineva în Sibiu care îi poartă alianul. Pe Lazar nu-l cunoștea. Terminase cu mult înaintea lui și în 1798, când Lazar intră în gimnaziul din Sibiu și la școlile mai înalte, V. Moga este deja hirotonit preot în Sebeș. Astfel că în timpul dela 1798—1810, când Lazar petrece la Sibiu, Cluj și Viena, V. Moga este preot în Sebeș și drumurile lor nu s'au întâlnit.

V. Moga preocupat de povara uriașă ce o luase asupra sa, de sărăcia grozavă a bisericii sale, și mai ales de lanțurile urgisite ale celor 19 puncte diabolice, cari îi legau mâinile, a venit muncit de gânduri grele, cum să se strecoare prin cursele multe și primejdioase ale guvernului ardelean deoparte, și ale Sașilor dușmănoși de altă parte.

V. Moga nu avea nici un motiv să vină cu vre-o intenție rea față de G. Lazar. Nici nu știa că Lazar este în Sibiu. Nu este nici o dovadă ca episcopul, om blând din fire, să fi nutrit cuiva gânduri de persecuție sau răzbunare.

Episcopul vine la Sibiu în Iulie 1811 când cursurile școlii se terminaseră. Lazar auzind că episcopul se așează în Sibiu, pleacă la Brașov să nu dea față cu dânsul și să 'și caute acolo altă ocupație.

La 1 Noemvrie 1811 urma să se înceapă cursul cel nou de șase luni, pus acum sub supravegherea episcopului.

¹⁾ Dr. I. Matei: „Simion Jinariu“.

Cu toate că guvernul poruncise în 11 Februarie 1811 ca Lazar să stea la dispoziția episcopului, episcopul Moga așteaptă până în 26 Decembrie ca Lazar să se prezinte la post.¹⁾ Dar Lazar nu vine.

Atunci episcopul temându-se de neplăceri face raport guvernului din Cluj, anunțând lipsa lui Lazar dela post, având informații că s'ar afla în Brașov.

Guvernul din Cluj dă ordin primarului din Brașov, în 9 Ianuarie 1812 (Nr. 372) să caute pe Lazar, să îl asculte asupra motivelor, cari l'au îndemnat să-și părăsească postul, și să-l escorteze la Sibiu.²⁾

Lazar n'a fost escortat, ci i-s'a luat o declarație de justificare.

Gheorghe Lazar își motivează depărtarea cu faptul că n'a avut cu ce trăi, deoarece i s'a plătit leafa în bilete de bancă devalvate.³⁾ Este semnificativ faptul că Gheorghe Lazar își părăsește postul dela Sibiu în care avea o leafă sigură și pleacă la Brașov unde nu știm să fi avut nici un fel de ocupație. Tot așa și faptul că în Ianuarie 1812 se plânge de insuficiența lefii fără să fi cerut, cât a fost la Sibiu, ca aceasta să i se reguleze.

Motivul adevărat al plecării sale a fost însă ura ce o nutria față de bisericieni din Sibiu. O confirmă aceasta și faptul că în interogatoriul ce i s'a luat la Brașov, Lazar a declarat că nu voeste să se hirotonească, nici să între în cler, ci a cerut să fie dispensat de aceasta. Guvernul întreabă (30 Aprilie 1812. Nr. 2962) deci pe episcopul dacă i-a dat ocazie lui Lazar să-și completeze calificația conform ordinului din 13 Februarie 1811 și dacă Lazar poate fi absolvat de obligamentul de a intra în cler.

Episcopul răspunde că până acum n'a dat față cu Gheorghe Lazar, dar nu cere să fie pedepsit, ci să se întoarcă la post.

În consecință guvernul îi suprimă lui Lazar leafa pe timpul cât a lipsit din post și îl îndrumă să se întoarcă la episcopul său, să-i recunoască autoritatea, să observe supunere cuviincioasă, să-și ocupe postul, să-și împlinească cu conștiințiositate slujba și întrucât episcopul află de bine, să se supună hirotonosirii. Totodată îi regulează și leafa, 125 fl. lunar pentru timpul dela 15 Martie până

¹⁾ Dr. I. Lupaș: „Episcopul Vasile Moga și Gheorghe Lazar“ anexa 14, pag. 35.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Ibidem, p. 10.

la 1 Noemvrie 1811 și dela 1 Noemvrie 1812 înainte.¹⁾ (Ord. Nr. 5888 din 12 Iulie 1812).

Gh. Lazar s'a întors la post de bună voie în toamna a. 1812. Dar nu și-a putut călca pe inimă să se acomodeze împrejurărilor în curs de trei ani, cât a mai stat la Sibiu.

A persistat și mai departe în ignorarea episcopului și a Consistorului, cu care nu voia să aibă nici un contact. Dimpotrivă îi ura și în momente de impulsivitate exprima cuvinte grele la adresa lor, „necruțând nici onoarea de episcop“ cum se plânga Moga în ancheta ce i s'a făcut mai târziu în urma acuzelor lui Gh. Lazar.

Indulgența episcopului Vasile Moga se dovedește și prin faptul că în Mai 1814, când Gh. Lazar s'a plâns de greutățile instrucției practice, Vasile Moga s'a grăbit să-i dea ca ajutor pe Moise Fulea, dând acestuia cântările, tipicul, scrierea, cetitul și aritmetica, lui Gh. Lazar rămânându-i numai morala și dogmatica.²⁾

În situația aceasta încordată se întâmplă că în 30 Iulie 1814 Gh. Lazar dojenește pe elevul Ion Feketici pentru purtarea sa necuviincioasă și pentru minciunile ce le poartă. Acesta îi răspunde obraznic. Gh. Lazar indignat îl înfruntă, de sigur cu vorbe grele, pe cari nu și-le putea stăpâni în momentele de iritație, și atunci Ion Feketici îl lovește, îl prinde și voește să-l arunce pe fereastră. Gh. Lazar care era om mic și slab, „o mână de om slab ce sânt“, cum mărturisește el însuși, dă cu fruntea în geam, îl podidește sângele, apucă la repêzeală bățul de trestie și se apără strigând. Feketici fuge. Gh. Lazar raportează întreg incidentul, descris amănunțit printr'un „Species facti“ episcopului în 2 August, adică după două zile.³⁾ E primul act despre care avem știre că a fost adresat episcopului din partea lui Gh. Lazar.

Episcopul Moga îi răspunde în 5 August, sub Nr. 656 că a luat el însuși în mână cauza aceasta. Lazar se teme că aceasta va fi o anchetă unilaterală și cere prin adresa sa din 14 August să i se împărtășască și lui o cercetare („aflu cu totul de lipsă a misse imperteschi o tschertschetare“) în cauza cu Feketici.⁴⁾

¹⁾ Ibidem anexa 14. Este inexactă afirmația lui Petre Poenariu (Gh. Lazar și școala rom. București 1871, p. 11) că Gh. Lazar ar fi fost hirotonit în Sibiu și angajat ca orator bisericesc. Relațiile între el și episcopul esclud aceasta. Totuși este exclus și faptul, neconfirmat de nici o dovadă, că Lazar ar fi ținut o predică în biserica din Sibiu.

²⁾ Dr. I. Lupaș, o. c., p. 22.

³⁾ Ibidem anexa 15 și 16, p. 36—38.

⁴⁾ Ibidem anexa 17, p. 38.

Rezultatul cercetării nu se cunoaște. Dar Lazar de bună seamă a fost satisfăcut, deoarece după aceasta nu mai reacționează în nici un fel.

Abia după un an și jumătate în Noemvrie 1815, după ce fusese deja ridicat din post de guvern, încearcă o rehabilitare și între altele cere să se revină și asupra cazului cu Feketici.¹⁾

După incidentul cu Feketici Gh. Lazar tot nu s'a împăcat. A perzistat și pe mai departe în separatismul său față de Vasile Moga și Consistor, sabotând autoritatea superioară bisericească.

O dovedește aceasta și chestiunea manualelor de teologie. Episcopul s'a gândit îndată după așezarea sa în Sibiu la alcătuirea unor manuale pe seama clericilor. Intenția aceasta o comunică guvernului, care în 7 Decemvrie 1812 (Nr. 9536) îi dă aprobarea.²⁾

Episcopul întocmește un manual de teologie morală, care este gata în 1814 și îl trimite guvernului spre cenzurare. Auzind de aceasta Gh. Lazar scoate din sertar o lucrare a sa, tradusă în 1809, ca student în Viena, cu titlul „Ieromonahul lui Platon, teologie creștină” și pentru ca să contrabalanseze pe Vasile Moga, trimite și el în 17 Octomvrie 1814 manuscrisul direct guvernului, cu ocolirea Consistorului.³⁾ BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cenzorul catolic, Leményi, propune să se aprobe manuscrisul lui Gh. Lazar. Guvernul le restituie însă pe amândouă episcopului în 8 Mai 1815, ca să 'și dea opinia. Episcopul răspunde în 30 Iunie 1815 și afirmă că lucrarea lui Gh. Lazar nu corăspunde doctrinei ortodoxe. Scoate la suprafață mai ales faptul că Gh. Lazar susține doctrina catolică, deoarece spune categoric că Duhul sfânt purcede *numai* dela Tatăl, ceea ce nu corăspunde credinței bisericii ortodoxe, nici învățăturii lui Hristos și a apostolilor.⁴⁾

În urma acestor informații guvernul aprobă lucrarea Consistoriului și refuză pe Gh. Lazar, motivând că Gh. Lazar merge prea departe cu liberalismul său teologic.⁵⁾

Guvernul restituie manuscrisul Consistoriului în 24 August 1815 ca să-i facă îndreptările cuvenite. Episcopul îl trimite din nou în 17 Octomvrie 1815, guvernul îl transpune în 6 Noemvrie

¹⁾ Ibidem p. 16.

²⁾ Ibidem p. 43.

³⁾ Ibidem p. 43, G. Bogdan Duică o. c., p. 37; Dr. A. Sădean o. c., p. 24.

⁴⁾ Ibidem, p. 42, G. Bogdan p. 43, Dr. A. Sădean p. 25.

⁵⁾ G. Bogdan Duică o. c. p., 38 și 43; Dr. I. Lupaș o. c., p. 42.

1815 cenzorului Leményi și în urmă aprobă tipărirea (Nr. 1513 din 1816).¹⁾

În 11 Martie 1815 trimite Lazar, tot cu ocolirea Consistoriului, a doua carte, un „Compendiu de Geografia Transilvaniei”. Guvernul, la recomandarea cenzorului Ion Leményi (6 Aprilie 1815 Nr. 2385), o aprobă și o transpune episcopului în 17 Iulie 1815 ca să o întrebuițeze în școalele populare, până se va putea alcătui altă carte mai corespunzătoare.²⁾

În 18 Aprilie trimite Gh. Lazar guvernului, tot cu ocolirea Consistoriului, a treia lucrare, o gramatică româno-germană. Guvernul trimite lucrarea Consistoriului spre revizuire cu adausul să îndrume pe Gh. Lazar ca să observe calea ierarhică.³⁾

Cu toate acestea Lazar nu se conformează, ci în 11 August face o adresă către Curtea din Viena, tot cu ocolirea Consistoriului, cerând urcarea salariului.⁴⁾

Cancelaria aulică propune și împăratul aprobă să-i dea un adaos de 150 fl. la salariul de 300 fl. de până acum.⁵⁾

Dar Lazar nu ajunge la acești bani pentru că peste o lună este scos din serviciu.

În timpul acesta Lazar se încurcase în procesul lui Ion Stefanovici, care fusese preot ortodox în Sadu, dar pentru abuzuri episcopul îl suspendase. Stefanovici, trecut la gr.-catolici, ca să se răzbune împotriva episcopului, ridică asupra acestuia acuze grave la guvern. Guvernul încredințează cu ancheta pe judele Martin Hochmeister și directorul poliției Simeon Schreiber din Sibiu. Între martori figura Gh. Lazar ca martor principal. Dar Stefanovici moare și anchetatorii consideră cauza încheiată. Guvernul Banffy însă dă ordin să se continue ancheta împotriva episcopului. Gh. Lazar ia asupra sa rolul de acuzator, adaugând dela sine că episcopul sfințește preoți înainte de terminarea cursului, iar dela cei sfințiți ia câte 50 fl. pentru singhelie.

Guvernatorul Banffy, care se răcise față de Vasile Moga, îi trimite punctele de acuză, fără să-i arate autorul și îl provoacă să se justifice. Episcopul răspunde că pe candidații hirotoniți înainte de terminarea cursului i-a reținut pentru practică la episcopie, iar

¹⁾ Dr. E. Roșca o. c., p. 36, Dr. I. Lupaș l. c.

²⁾ Dr. I. Lupaș o. c., p. 18—20, 39—43.

³⁾ Ibidem p. 12 și anexa p. 41.

⁴⁾ Ibidem p. 49—51.

⁵⁾ Ibidem.

taxele pentru singhelii le-a încasat pentru fondul seminarial. Comisarii guvernului fac ancheta în 10 Mai 1815. Constată că episcopul s'a justificat pe deplin. Află însă vinovat pe Gh. Lazar.

La anchetă însă înșiși martorii indicați de Gh. Lazar fasionează în favorul episcopului. Ei constată că Gh. Lazar duce o viață desordonată, își neglijează elevii și insultă pe episcopul, că Lazar încasează dela fiecare elev un onorar de 5 fl., că are o fire impulsivă, reacționară și neliniștită.¹⁾

Poliția din Sibiu de altă parte îl acuză (14 Iunie 1845 Nr. 1458) că duce o viață de boem, are aplicare spre excese alcoolice și a glorificat într'un restaurant pe Napoleon, pentru care fapt era să fie bătut de populația revoltată.²⁾

Guvernatorul Bánffy face raport Curții din Viena (Nr. 2423 și 2458) și propune să se dea lui Lazar o dojană aspră, o pedeapsă de zece zile închisoare, înăsprită cu două zile de post, iar pe urmă să dea revers că se va îndrepta și își va împlini slujba cu conștiențiositate.³⁾

Curtea din Viena însă, intrigată mai ales de chestiunea cu Napoleon, află pedeapsa prea blândă și propune împăratului suspendarea lui Lazar din post. „Lazar să fie citat în fața Consistoriului, iar episcopul să-i arate necuviința atitudinii sale și să fie imediat ridicat din post, sistându-i-se întreg salariul“. Sentința aceasta transpusă împăratului în 15 Septembrie 1815, acesta o aprobă în 22 Octombrie cu adausul ca episcopul să pedepsească pe Gh. Lazar conform canoanelor, iar supravegherea lui să o încredințeze poliției.⁴⁾

În 8 Noembrie 1815 încearcă Lazar o reabilitare, reeditând din nou toate acuzele împotriva episcopului. Il învinuiește că n'a voit să-i plătească chiria salei de învățământ, că i-a reținut salariul, nu l'a invitat la examinarea clericilor, pe cari i-a examinat numai Consistoriul și episcopul i-a hirotonit fără avizul lui Gh. Lazar, că a primit la curs candidați cu atestate false, a intrigat împotriva lui pe familia Bachner, la care găzduia și care îi făcea mizerie cu chiria. Lazar spune că a suferit atât de mult din partea episcopului, încât într-o vreme a cerut guvernului ca sau să mute semina-

¹⁾ Ibidem anexa 28.

²⁾ Ibidem p. 49.

³⁾ Ibidem p. 47.

⁴⁾ Ibidem p. 44—51, anexa 30.

riul la Cluj sub jurisdicția directă a guvernului sau să-l subordoneze Magistratului săsesc din Sibiu.¹⁾

Guvernul însă pune hârtia lui Lazar la dosar și el rămâne ridicat din post. În iarna aceluiaș an Lazar trece apoi în țara românească.²⁾

Judecând cu obiectivitate acuzele de mai sus este evident că ele nu corespund adevărului.

Sala de învățământ era închiriată la familiei săsești unde locuia și episcopul; Sașii însă îi făceau mizerii pentru că îl considerau parazit în orașul lor. Și episcopul era nevoit să-și adune tot calabalicul cu seminar cu tot și să se mute în altă casă tot cu chirie și tot la Sași.³⁾

Salarul îl primia Lazar, nu dela episcopul, ci din fondul sodoxial, care era administrat de guvern, iar banii și-i ridica dela perceptoratul din Sibiu.

În chestiunea cu familia Bachner, adevărul este că Lazar ducea o viață de boem și se știe că boemii nu prea au obiceiul să fie în ordine cu situația financiară și mai ales cu obligațiile lor de chiriași, ceea ce pentru pedanteria Sasului burghez era un grav inconvenient, pentru care era natural să-i facă mizerii.

Dreptul de examinare a clericilor în vederea hirotonirii a fost în toate vremile și este și astăzi de atribuția Consistorului și a episcopului, fără asistența profesorilor. Evident deci că pretenziunea lui Lazar ca să fie prezent la examene și să se respecte notele lui de clasificare, nu avea nici o bază de drept.

Ce privește „atestatele false” episcopul când le-a descoperit a pedepsit pe cei vinovați cu „canon greu și lipsire de slujbă”.

Admițând însă că afirmațiile lui Lazar ar fi adevărate ar urma că episcopul, Consistoriul din Sibiu, primăria și poliția din Sibiu, Bánffy și guvernul din Cluj, Curtea din Viena și împăratul și toată biserica din Ardeal au alcătuit un formidabil complot, ca să-l dis-trugă. Ceea ce evident că nu este cazul.

* * *

În legătură cu aceasta, s'a mai adus episcopului V. Moga învinuirea „criminală”, că el ar fi zădărnicit alegerea lui Gh. Lazar

¹⁾ Ibidem p. 15—16.

²⁾ N. Iorga, o. c. p. 43.

³⁾ T. Cipariu, „Acte și fragmente”, p. 157.

de episcop la Arad.¹⁾ Documentele vremii dau însă și în acest punct lămuririle cuvenite.

Clerul și poporul din părțile Ara lului făcuse în 1814 o „inștanție“ la Curtea din Viena în care cerea un episcop român la Arad. Curtea cere opinia procancelarului Kohary (2 August 1814) Kohary cere opinia palatinului (12 Aug.) Acesta îl îndrumă la comitele Bihorului, Ludovic Rhedey, care cunoaște bine pe Români (12 Sept.)

La propunerea lui Kohary Curtea din Viena întreabă deci (4 Nov. 1814) deoparte pe Rhedey, de altă parte pe Bánffy dela Cluj, dacă sunt între Români bărbați vrednici pentru demnitatea de episcop.

Împăratul de altă parte cere episcopului unit Samuil Vulcan dela Oradea să-i recomande o persoană cu sentimente catolice, care să poată trece pe ortodocși la catolicism.²⁾

Cauza pornește deci în două direcțiuni.

Bánffy cere (4 Dec.) informații dela episcopul Vasile Moga, Acesta răspunde (24 Dec. 1814) că în Ardeal sunt 4 bărbați, cari ar putea fi episcopi: 1. Vicariul Nicolae Huțovici, 2. Gheorghe Lazar, 3. Moise Fulea, 4. Ion Moga.

Bánffy nu-i mulțumit, ci cere informații asupra protopopului Radu Tempea dela Brașov. (14 Ian. 1815) Tempea e însă căsătorit. Episcopul îi scrie. Tempea convine cu soția sa să divorțeze, el să ajungă episcop, iar ea să între la Mănăstire. Tempea răspunde deci episcopului că primește (3 Febr.) Episcopul comunică aceasta lui Bánffy (18 Febr.), iar acesta bazat pe propunerea lui Vasile Moga face propunere concretă Curții din Viena recomandând la locul întâi pe Radu Tempea, iar în locul al doilea pe Gh. Lazar.

Din cealaltă parte răspunde și Rhedey. Acesta recomandă un singur candidat, pe episcopul sârb dela Pacraț, Iosif Putnic. Cancelaria Curții face deci raport împăratului (24 Febr. 1815) și dintre toți candidații propune numai pe Iosif Putnic.

Împăratul trimite întreg dosarul mitropolitului dela Carloviț. Acesta se înțelege stărue pe lângă numirea lui Iosif Putnic. (Mai 1815.)

Arădanii simțind aceasta se opintesc din răspuțeri să zădă-

¹⁾ G. Bogdan-Duică, o. c., p. 47.

²⁾ Dr. G. Ciuhandu, o. c., p. 374.

nicească numirea lui Putnic și își concentrează toată forța pentru dobândirea lui Moise Nicoară sau Nestor Ioanovici.

În scopul acesta roagă și pe episcopul unit Samuil Vulcan dela Oradea și pe Vasile Moga să-i sprijinească.

V. Moga intervine la arhiepiscopul Vienei (în 29 Iunie 1816) care îi promisese să-l ajute de câte ori va avea nevoie, și-l roagă să intervină la împăratul ca „să umple postul vacant de episcop arădan printr'un *episcop român*“. Cere ca arădanii să fie eliberați de sub stăpânirea episcopilor sârbi și a metropolitului din Carloviț. Văzând că cei propuși în anul trecut n'au fost luați în seamă, Moga recomandă acum pe Ioan Mihuț prof. în Arad, Isaia Baloșescu, arhimandrit în Bucovina și pe Nestor Ioanovici „sau și alt-cineva din aceeaș națiune“, *numai să fie Român*.

Împăratul decide să supună cauza unei alegeri. El ține seamă de cererea lui V. Moga și îndrumă pe comisarul cesaro-crăesc ca alegerea de episcop la Arad să fie preferit un preot român „din motivele importante induse aci (în raport) de episcopul Moga“. Consilierul Lorenț în raportul său către împăratul (21 Iulie 1816) spune că la alegere „în tot cazul vor fi considerați candidații propuși de Moga.“ Propune însă și împăratul aprobă ca alegerea să se amâne și să se rețină scrisoarea episcopului Moga spre utilizarea cuvenită.¹⁾

Chestiunea episcopiei dela Arad se rezoalvă însă abia după 12 ani în 1828.

Este deci evident că nu episcopul V. Moga a zădărnicit lui Lazar episcopia dela Arad. Dimpotrivă ar fi fost bucuros să-l vadă dus din Sibiu. Nu l-a vrut însă nici Bánffy, nici guvernul, nici mitropolitul dela Carloviț și nici Curtea din Viena.

A făcut însă Gheorghe Lazar altă greșală gravă. Indemnăt de patima răsbunării, cere guvernului din Cluj să scoată seminariul de sub jurisdicția episcopului și să-l subordoneze sau magistratului săsesc din Sibiu, sau să-l mute la Cluj sub ochii guvernului unguresc.

Ce s'ar fi ales de acel seminar sub oblăduirea Sașilor din Sibiu sau a guvernului din Cluj e ușor de închipuit. Și Lazar orbit de patimă nu și-a dat seama de urmările cererii sale.

Greșala lui Lazar constă deci în faptul că a desconsiderat cu

¹⁾ Vezi pe larg Dr. I. Lupaș în „Biserica ort.“ Nr. 6 din 1915; D. Ioanovici în „Revista teologică“ Nr. 9—12 din 1916; Șt. Lupaș în „Rev. teol.“ Nr. 11 din 1929.

desăvârșire mediul social și politic, în care a ajuns, căutând să rupă cu forța acest mediu, într'o vreme inoportună, în loc să făurească cu știința sa vastă pe care i-a recunoscut-o și Vasile Moga când l-a recomandat pentru episcopia Aradului, — pe cale normală, armele puternice pentru grăbirea evoluției istorice către desnodământul, care se infiripa.

Iar episcopul a greșit că n'a știut să canalizeze ambițiile lui Gh. Lazar în alvia unei înțelegeri a ordinii sociale convenționale și a disciplinei reglementare.

Pentru evoluția istorică a poporului român din Ardeal Gh. Lazar a fost un precoce.

Inzestrat cu o experiență bogată, dar dureroasă și trezit la realitatea inexorabilă a vieții Lazar trece munții. Aci intră în ogașa normală a unei munci sistematice și cu tenacitatea ambiției sale acum mai ordonate și cu erudiția sa a și isbutit să ducă la isbândă o operă, la care se închină astăzi toată suflarea românească.

În țara românească mediul pentru inițierea acestei opere, era mai prielnic. În Ardeal sămănătura încă nu era coaptă și vremea secerișului încă nu sosise.

XVI. Activitatea politică-națională a episcopului Vasile Moga.

Cele dintâi mișcări pentru revindcărilor naționale ale poporului român din Ardeal au mai mult un caracter bisericesc. Apărarea bisericii a devenit obicinuință, din aceasta s'a născut dorința pentru apărarea limbii și prin ea naționalitatea, pentru că legea și limba sunt lucruri nedespărțite la Români.¹⁾

Vlădiciei, conducătorii firești ai poporului, au căutat să soluționeze revendicările poporului pe calea petițiilor către slăpânii statului. Dar acestea au rămas fără nici un rezultat. Iar asuprelile neconținute și lipsa de drepturi politice au alimentat mereu reacțiunea și tendința organizării poporului român într'un factor de ofensivă pentru câștigarea drepturilor, ce i se cuveneau.

Când a venit în fruntea episcopiei ortodoxe dela Sibiu Vasile Moga curentul de redesteptare națională prinsese rădăcini și mai ales intelectualii români se ocupau insistent de ideile răscolite de Napoleon.

Vasile Moga conștient de datoria se pune imediat în slujba acestui curent și nu stă la îndoială să plece în 1812 la Viena, ca reprezentant al Românilor, ca să solicite bunăvoința împăratului pentru aceștia, cu toate că la Curtea din Viena era încă în vigoare dispoziția din 7 Dec. 1791 care spunea că episcopii români nu pot cere audiențe la împăratul ca reprezentanți ai națiunii, ci numai ca persoane particulare.²⁾

Ce răspuns i-a dat împăratul nu știm. Petru Maior mărturișește însă că Vasile Moga s'a întors cu nădejdi bune.

„Bieții neuniți din Ardeal tare nădejde avea întrânsul (în Moga), că le va ușura greutățile care nu le mai pot purta. Și drept el și are ferbinte râvnă ca în tot chipul să-i ajute. Pentru aceea măcar că încă e sărac, n'au pregetat pe acel lung și cu mare cheltuială drum a ajunge până la înălțatul împărat în Beciu, de unde mângăiat s'au întors cu nădejdea. Inșă ce nu ar putea

¹⁾ T. V. Păcățian, „Cartea de aur“, I. p. 6—7.

²⁾ Dr. S. Dragomir în „Transilvania“, 1913 p. 71.

împlini după lungul dor al clerului neunit, nu nehrâniciei sau le-
neviei lui se cade a se imputa, deoarece atârnă dela tocmealele
mai sus cetite (cele 19 puncte) care întru aceea razimă că neuniții
se socotesc în Ardeal numai suferiți, nu ai țării fii“. ¹⁾

Situația însă nu se schimbă. Vasile Moga nu rămâne nici pe
mai departe indiferent față de problemele naționale. Cu toate că
era suprîncărcat cu agendele sale oficiale ²⁾, începe să adune acte
și documente, pentruca să se înarmeze cu arme legale pentru lupta
care îl aștepta. În scopul acesta angajează pe spesele sale pe can-
celiștii dela oficiile statului din Cluj, Sibiu, Sebeș și Târgu-Murăș,
ca să-i copieze documente din arhivele statului și ale orașelor res-
pective. Pe lângă aceasta angajează în 1816 tot pe spesele sale un
agent în Viena, care să-l informeze despre tot ce se urzește acolo
referitor la Români și să întrevină în anumite cazuri la Curtea din
Viena în favorul cererilor sale.

Pe acest agent îl ține episcopul dela 1816 până la 1839.
Agentul era însă scump plătit. De aceea episcopul apelează în 1819
și la sprijinul preoților:

„Încă dela anul 1817 s'au fost așternut M. S. Imp. de către
scaunul episcopesc, după dorirea clerului neunit, umilita rugăciune
pentru slobozirea dela darea dijmi și de atunci încoace *în multe*
rânduri s'au prenoit acea cerere de către acest scaun episcopesc
și prin domnul *Agentul nostru ce avem la P. In. Curte la Beciu*.
Știind dară că Domnul Agentul nostru acesta, pentru osteneala sa
care au avut și are și va avea cu noi într'această parte, vrednic
este a 'și lua plata sa ca fiecare lucrător și fiindcă acest scaun
episcopesc având subțirică simbrerie nu are de unde să cheltuiască
pentru trebuința aceasta a clerului, să nu lipsiți ca să-și dea fie-
care cât poate pentru cheltuială în treaba aceasta ca să nu se opă-
ciască silința pentru lipsa cheltuelilor către D-l Agent ce lucră la
Beciu, cari cheltueli până acum acest scaun episcopesc le-au purtat
din al său“. ³⁾

Preoții însă nu trimit nimic. Episcopul provoacă din nou pe
protopopi să urgiteze trimiterea de bani dela preoți:

„De trei ani țin agent în Beciu și *într'alte locuri* cu mare
cheltuiala mea, pentru ca să dobândesc porții canonice și scuteală

¹⁾ Dr. I. Lupaș: „Istoria bisericească“, p. 156.

²⁾ În curs de șapte luni, dela 1 Ianuarie—30 Iulie 1812 ajunsese numai
în actele prezidiale la Nr. 1016, făcând el însuși și rezoluția și expediția.

³⁾ Ms. 1803 (2 Aprilie 1819, Nr. 254).

de dijmă. Ponoslu destul se face dela preoți pentrucă n'au eclejie și scuteală de dijmă. Dar de cheltuială nu vrea să știe, se socotesc vrednici mari să le vie de-a gata, pentru nedestoinicie să cheltuiască alții pentru dânșii sau toți în toate părțile cu agenși, cu procatări, cu toții să scrie și să lucre de pomană, ca să le vie scuteală și privilegium și dânșii nici să nu știe cum le-au venit. Dacă socotești a fi dreptate așa și a se putea nădăjdui haznă fără caznă, apoi nu trimite ajutor, dar de socotești altmintrelea apoi trimite cât de îngrabă, că judecata e grea și nici o judecată fără cheltuială până la înaltele locuri nu se poate ținea¹⁾

Preoții nu s'au grăbit să-l ajute și episcopul a ținut acest agent și mai departe pe spesele sale. În 1837 și în 1839 apelează din nou ca „fiecare preot să trimită câte 2 fl. în argint pentru agentul din Beciu și fiecare crisnic 1 fl. și clopotariul 1 fl., pentrucă pentru toți se lucră“, Contribuțiile însă n'au sosit și de aceasta se plânge episcopul în 20 Septemvrie 1839. N'avem nici o urmă ca preoții să fi dat ceva în acest scop.²⁾

O acțiune pronunțată de natură națională începe episcopul în 1818 în legătură cu biserica și nevoile din Sebeș, pe care a purtat-o cu multe memorii și proces până la sfârșitul vieții sale. O expunem într'un capitol separat.

Independent de aceasta face episcopul Vasile Moga, împreună cu cel din Blaj, în 1834 o adresă către împăratul, în care cere drepturi egale pentru Români cu celelalte naționalități, liberul exercițiu al religiei, dotațiune dela stat pentru cler și mijloace de cultivare pentru poporul românesc.³⁾

În această adresă cere să se decreteze că „Românii au existat în Ardeal înainte de venirea Sașilor și în ținuturile locuite de de aceștia, din punct de vedere juridic, toți locuitorii sunt egal îndreptățiți.“⁴⁾

Curtea din Viena răspunde că cererea episcopului este neavenită accentuând că egala îndreptățire nu se poate exopera pe cale de „instanțe.“⁵⁾

Episcopul nu se lasă intimidat. Pe 15 Aprilie 1837 e convocată dieta Ardealului. Episcopul dă în 26 Februarie 1837 o cir-

¹⁾ Ms. 1802.

²⁾ Protocolul VII. Ms. 865, 866.

³⁾ T. V. Păcățianu o. c., p. 150, Revista teologică 1913, p. 409.

⁴⁾ Vizsgáldás az erdélyi kenézségekről: 1846 p. 7.

⁵⁾ Ibidem p. 8.

culară confidențială către protopopi îndrumându-i să facă cereri către dânsul, în cari să arate cu numele toți preoții, cari au fost deținuți și aruncați în închisori, pe toți cantorii duși la armată și toate bisericile depozitate de porțiunea canonică. Le face el însuși un formular de cerere, pe care să-l scrie și semneze și să ceară „întoarcerea nații românești la toate iușurile într'una ca celelalte nații ale țării“, deoarece „starea cea tristă a nației românești din acest prințipat e scăpătată prin mutarea vremilor din iușurile conțivilității celorlalte nații împreună aflătoare, pe cari înainte de sec. 16 intrasemenea și fără osebite le-au avut.“

Episcopul îndrumă pe protopopi: „Frăția Ta să te socotești, ce să cerem și noi clerul la adunarea țării acesteia, ca să nu treacă așa, să ne căim la urmă, că noi nu ne-am rugat să dobândim ceva. Te socotește cu subordinații preoți și fă relație încoace cât mai cu grabă ca să avem și noi răgaz din vreme să lucrăm să fie gata rugarea pe atuncea și să nu întârziem.“¹⁾

Dar protopopii nu răspund. Episcopul face deci el însuși un memoriu, semnat și de asesorii Consistoriali, și în 18 Iulie 1837 îl trimite dietei. În memoriu cere: 1. Seminariul contemplat odinioară pentru Timișoara să se așeze în Sibiu lângă scaunul episcopesc. 2. Românii de pe pământul căiesc se fie primiți în deregătoriile locale și în țehuri. 3. la căsătoriile mixte între uniți și neuniți femeia să se țină de legea bărbatului. 4. Să se dea și preoților ortodocși pământuri. 5. în pământul crăiesc să se dea și preoților ortodocși ajutoare din casele alodiale, iar de robote și taxe să fie scutiți. 6. Clerul ortodox și slujitorii bisericii să fie scutiți de impozite și de zeciuială.²⁾

Memoriul s'a cetit în ședința dietei abia în 29 Ian. 1838. Sașii au protestat. Iar memoriul împreună cu protestul Sașilor s'a predat „comisiei sistematice“ ca împreună cu „comisia pentru pricinile politice“, la care întrase încă din 1834 o cerere din partea unor județe din Ardeal pentru o nouă arondare a județelor și pentru recunoașterea religiei ortodoxe, să studieze problema întreagă și „să ia la o mai serioasă băgare de seamă toată cauza și să-și dea cât mai curând părerea.“³⁾

Comisiile însă nu s'au grăbit să-și dea părerea.

În 20 Septemvrie 1839 face episcopul alt memoriu către

¹⁾ Ms. 816—863 și 868.

²⁾ Ms. 863, 864. Gazeta de Transilvania 1842 p. 121.

³⁾ Ibidem p. 120; T. V. Păcățianu o. c. p. 150.

Curtea din Viena cerând pe seama slujbașilor bisericii sale scutiunile prescrise de lege.¹⁾

Toate cererile rămân însă fără răspuns.

În 6 Ianuarie 1842 face episcopul o nouă „jalbă“ către guvern și dietă, pe care o duce el însuși la Cluj unde fusese învitat la instalarea guvernatorului. Despre aceasta scrie protopopul Clujului Grigorie Gal, în 7 Aprilie 1842 protopopului Ighian: „A fost un mulotság (petrecere) extraordinar. Episcopul nostru a fost în șălas la (hotel) Biazini și au stat șasă săptămâni în Cluj cu oarecari jâlbi ale clerului nostru, ce le-au dat la guvern și la dietă, dară isprava ce va fi la vreme subțirică se vede, numai cât el și-a făcut datoria, au arat ș'au sămănat ca plugariu în nădejdea săcerișului.... dar fiind postul mare vlădica n'au fost la mulotșag, nici la prânz, măcar că bilet de invitație au dobândit... ci preoteasa mea au fiert linte și ciorbă.“²⁾

Episcopul întors acasă face în 6 Aprilie 1842 o nouă adresă către dieta din Cluj, se plânge de năpăstuirile pe cari le îndură preoții lui din partea preoților uniți, de silniciile cari se fac pentru trecerea ortodocșilor la catolici, de abuzurile cu examenul de șase săptămâni, de sila ce se face pentru ținerea sărbătorilor catolice, și cere scut pentru clerul său și respectarea drepturilor legale.³⁾ Dieta, în care reformații erau în majoritate, admite cererile episcopului Vasile Moga și în ședința din 4 Iulie 1842 hotărăște ștergerea examenului de șase săptămâni și să intervină la împăratul ca „să înceteze toate năpăstuirile ce apasă asupra clerului neunit, să nu se mai silească la unire și să se bucure și neuniții de acele mântuitoare binefaceri, de cari se bucură poporul și popii celorlalte biserici.“⁴⁾

Aflând despre aceasta episcopul Ion Leményi dela Blaj se ridică în ședința din 8 Iulie 1842 și respinge afirmațiile lui Vasile Moga, zicând că „acestea în vremile noastre nici decum nu se întâmplă“, ci dimpotrivă uniții „în multe chipuri sunt asupriți.“ Cere ca la hotărârea care se va înainta împăratului să se alăture și de-

¹⁾ Ms. 865, 866.

²⁾ Ms. 869.

³⁾ Gazeta de Transilvania 1842 p. 209.

⁴⁾ Ibidem p. 103, 114, 121. În dieta din 1841—1842 erau 141 deputați catolici, 167 reformați (119 calvini, 34 luterani, 14 unitari) și un Român, episcopul dela Blaj. Vezi Gazeta din 1861 p. 59.

clarația sa. Dieta o respinge însă și Leményi declară vot separat, care se ia la proces verbal.¹⁾

În urma acestei întâmplări se vede că amândoi episcopii s'au convins că în forma aceasta nu fac nici un serviciu cauzei românești și s'au împăcat. S'au înțeles deci ca împreună să facă petiția din toamna anului 1842 și să ceară drepturi pentru Români. Acțiunea episcopilor români era binevenită feudalilor maghiari, cari doriau să se răzbune pe Sași, pentru că aceștia porniseră o luptă aprigă împotriva proiectului de lege al baronului D. Kemény pentru introducerea limbei maghiare ca limbă de stat în Ardeal. Altul era însă gândul episcopilor și altul al Maghiarilor.²⁾

Gazeta „Erdélyi Hiradó“ din Cluj laudă pe episcopii români și învinuiește pe Sași că tratează pe Români mai rău, ca județele feudale. Iar aristocratul Gál László se oferă de bună voie să facă el o nouă stilizare petiției celor doi episcopi. Evident că era acum îndreptată numai împotriva Sașilor. Episcopii au acceptat-o în speranța că în forma aceasta vor ajunge la rezultat cel puțin în ținuturile Sașilor.³⁾

Dorința episcopilor însă nu s'a realizat. Petiția a fost transpusă „comisiei cenzurătoare“, care a trimis-o Sașilor ca să 'și facă observările. Sașii pornesc cu aparat strașnic împotriva episcopilor români, ținând adunări de protest în toate scaunele săsești, iar în dietă declară „se miră că Românii umblă să câștige drepturi pe pământul crăiesc, unde drepturile se cuvin numai Sașilor. Dacă Românii au fost tratați omeneste în acest ținut să se mulțumească și să tacă, să nu facă astfel de pretenziuni. Dacă n'au aici drepturi certe-se cu ursita. Românii ca nație n'au drept nici să se plângă. Prin urmare nici episcopilor nu li se cuvine a se pune în fruntea nemulțumiților și a hrăni împărecherea, unde ei ar trebui să samene pace.“⁴⁾

Dieta pune la ordinea de zi memoriul episcopilor în 1 Februarie 1843. Dar nu intră în merit, ci o trimite la comisia „sistematico-politico-publico-bisericească“ pentru ca să 'și dea avizul.⁵⁾

Vasile Moga, în nădejdea unui rezultat favorabil, traduce memoriul în românește și îl tipărește în 1500 exemplare în tipografia

¹⁾ Gazeta I. c., p. 209.

²⁾ „Transilvania“ 1897, p. 127.

³⁾ T. V. Păcățianu o. c., p. 163.

⁴⁾ Transilvania 1897, p. 128—131; Gazeta de Transilvania 1842, p. 154 și 1861, p. 59.

⁵⁾ Transilvania I. c.

lui Ioan Gött din Braşov.¹⁾ Saşii alarmaţi cer guvernului să confişte broşura. Guvernul cere lămuriri dela episcopul din Blaj. Acesta răspunde că nu cunoaşte chestiunea. Guvernul cere atunci lămuriri dela consiliul orăşenesc al Braşovului şi să tragă la răspundere pe tipograful. Acesta răspunde că autorul este Vasile Moga, căruia i-a şi trimis toate exemplarele. Guvernul porunceşte în 12 Februarie 1844 episcopului Vasile Moga să oprească desfacerea broşurilor şi să le trimită imediat la Cluj. Totodată cere episcopului dela Blaj să confişte dela preotul unit Nicolae Maniu din Sibiu toate broşurile, întrucât aflase că la acesta era un stoc mai însemnat. Episcopul dela Blaj le ia şi le trimite în 12 Aprilie 1844 guvernului.²⁾ Asemenea şi episcopul Vasile Moga este nevoit să trimită broşurile la Cluj.

Şi memoriul acesta, ca toate celelalte, a rămas îngropat în arhiva guvernului din Cluj.

Ținuta corectă a episcopului Vasile Moga în chestiunile naționale nu poate fi trasă la îndoială. O constată aceasta și Gheorghe Barițiu, atunci când gazeta „Hiradó“ din Cluj apelează la „patriotismul“ episcopilor români, ca să sprijinească introducerea limbii maghiare în toate oficiile publice.

„Nici Dumnezeu — zice Barițiu — nu și-au luat sieși slobodzenie a contopi popoarale, pentru aceea el suferă ca fiecare popor să trăiască și să se învețe în felul său. Și oamenii să poată mai mult decât el?... Pretinzând cineva dela episcopii români ca dânșii ca păstori sufletești să subscrie sau să nu subscrie un plan așa mare politicesc, nu se cuvine a uita că episcopii români după drepturile ce le are clerul, precum sunt aleși slobod de cler, așa nici nu sunt volnici a face vreun pas, la care pravila sau vechiul pracsis nu le-ar da drept. Dacă deci vreunei partide i s'ar părea că tocmai acum în minutele acestea critice s'ar înșela în activitatea arhipăstorilor români, aceasta pe tot dreptul nu o vor putea imputa episcopilor români, ci sau clerurilor peste tot sau nimănui. Vede oricine că episcopii și până acum se află în dilemă, din care Dumnezeu și împăratul să le ajute a ieși cu fața curată.“³⁾

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Ibidem, p. 132.

³⁾ Gazeta de Transilvania 1842, p. 77.

XV. Luptele episcopului Vasile Moga cu Sașii.

a) Biserica din Sebeș.

Pentru regularea pricinilor între Românii ortodocși și uniți din Ardeal, împărăteasa Maria Therezia a trimis în anul 1761 o comisie, care avea să facă dreptate pe seama amândurora, având îndrumarea ca în comunele unde majoritatea locuitorilor este ortodoxă, biserica cu toate averile ei să rămână ortodocșilor, iar unde sunt uniții în majoritate să treacă toate în proprietatea acestora.¹⁾

Membrii comisiei erau însă catolici și au răstălmăcit ordinul altfel. În comunele unde erau preoți uniți, cu sau fără credincioși, au luat bisericile cu toate averile lor dela ortodocși și le-au dat preoților uniți, iar ortodocșilor le-au dat voie să-și ridice alte biserici din puterile lor proprii.²⁾

Așa a lucrat comisia și în Sebeș. Sebeșenii erau la 1761 ortodocși. Uniți nu erau decât protopopul Samoilă cu familia lui, iar poporul cu cei patru preoți era ortodox. La 1768 și protopopul Ion Dan era ortodox.³⁾ Cu toate acestea comisia ia biserica cu toate ale ei și o dă uniților.

Ortodocșilor le sloboade o parte din cimitirul ce înconjura biserica, pentru ca aci să-și îngroape morții și să-și facă altă biserică, dacă pot.

Ortodocșii au încercat de câteva ori să-și recucerească biserica cu puterea. Au scos pe protopopul unit din biserică, au pus lacăt pe ea, au bătut pe feciorii protopopului, dar toate au fost înzadar. Stăpânirea i-a pedepsit și a dat dreptate uniților.

Văzând că truda îi este zadarnică, poporul ortodox s'a pus pe lucru să-și facă altă biserică pe locul ce i-a rămas dela comi-

¹⁾ Dr. A. Bunea „Petru Aron și D. Novacovici“ pg. 231.

²⁾ Idem pg. 248.

³⁾ Dr. I. Lupaș „Membrii clerului superior“ în „Telegraful Român“ Nr. 1 anul 1910.

sie „dinafară de sat unde este îngropăciunea“. ¹⁾ Biserica este gata în 1778.

Biserica era însă dela început neîncăpătoare și poporul a simțit nevoia de a ridica a doua biserică mai mare și mai împunătoare. Ideia ia ființă la 1 Ianuarie 1817, când poporul ține o adunare în acest scop. Biserica dispunea însă numai de 86 floreni și 10 cruceri. Poporul hotărăște cu mare însuflețire ridicarea unei noi biserici. Imediat se alcătuește o listă de subscripții benevole și se subscrie suma de 27.115 floreni. Cele 13 familii de „greci“ subscriu singure 11.750 fl. ²⁾

Protopopul Zaharie Moga face imediat plan și deviz și cere dela primăria orașului concesiune de zidire. Face apel la protopopi să adune contribuții și arată situația și episcopului Vasile Moga, care îi trimite 1000 fl. și întrevine la primăria orașului să aprobe concesiunea de zidire. Protopopul nu așteaptă rezoluția ci în 27 Mai 1819 începe lucrarea. Aprobarea a venit după ce biserica era deja ridicată și după ce episcopul a făcut mai multe intervenții în acest scop. ³⁾

Episcopul se interesează de aci încolo în continuu de această biserică. Bine știind că Românii din Sebeș sunt contribuabili la casieria orașului, numită „cassa allodială“ și sunt săraci, îndrumă pe protopopul să ceară un ajutor dela oraș. El însuși face o cerere în acest scop către guvern și către împăratul din Viena, în care arată că și Românii contribue la poverile orașului ca și Sașii, deci și ei au drept la cassa allodială. Ba ce e mai mult venitul morilor cari sunt acum proprietatea orașului, intră întreg în cassa allodială, de care apoi se folosesc numai Sașii și Românii nu. Cere să se dea și Românilor ajutorul de care au lipsă la biserică. Iar dacă nu, să li-se dea partea ce li-se cuvine din venitul morilor. ⁴⁾

Guvernul dă ordin primarului să trimită o „comisie oculară“ care să examineze planul și devizul. Comisia iese la fața locului și nu face nici o observație la zidire. Ce privește însă spe-sele fac raport primarului arătând că cererile episcopului și ale Sebeșenilor sunt exagerate. Românii s'au obligat să dea 21.111 fl. Să caute să-i incasseze, Cassa allodială nu poate da nimic. Epis-

¹⁾ Notiță în Mineiul pe Noemvrie.

²⁾ Protocolul bisericii. Ms. 1.

³⁾ Ms. 2—9 și Protocolul bisericii din Sebeș.

⁴⁾ Ms. 10, 11, 15, 16, 23.

copul protestează, iar guvernul dă ordin Magistratului să pertrac-teze cauza în reprezentanța consiliului orășenesc.¹⁾

Consiliul orășenesc, în care erau numai Sași, ține ședință în 10 Decembrie 1824 și răspunde guvernului, că ar da bucurios ajutorul cerut, dar cassa alodială are altă menire. Românii n'au drept la cassa alodială, și nu s'au dat niciodată ajutoare nici pentru alte biserici sau școli din oraș. Iar dacă au lipsă de bani Românii să ceară voie pentru o colectă în scaunul Sebeșului. Guvernul aprobă acest punct de vedere al consiliului.²⁾

Episcopul răspunde imediat atât guvernului, cât și Curții din Viena, arătând că Românii au drept la cassa alodială și biserica încă este instituție publică, având întâietate față de alte instituții. Iar dacă nu se poate da ajutorul cerut să li se dea partea ce le compete din venitul morilor orășenești.³⁾

Răspuns nu vine. Atunci supărat episcopul face în 8 Oct. 1825 un nou memoriu la Curtea din Viena, în care pretinde egala îndreptățire, în toate privințele, a Românilor cu Sașii.⁴⁾

În sfârșit Curtea din Viena se mișcă și cere primăriei lămuriri. Aceasta răspunde în 4 Aprilie 1826, arătând că din cassa alodială nu s'au dat ajutoare pentru biserici. Despre mori nu amintește nimic.⁵⁾ Guvernul trimite acest răspuns episcopului, care face îndată observarea că primăria a retăcut intenționat cauza cu morile, iar bani are, dar nu vrea să dea.⁶⁾ Guvernul cere din nou lămuriri cu privire la mori. Primăria răspunde abia în 18 Septembrie 1826 că morile au fost cinstite bisericii săsești de către consiliul orășenesc, iar venitul morilor este dela una abia de 500 fl., iar dela a doua 300 fl. anual.⁷⁾

Episcopul află de aceasta și indignat dovedește cu copii de pe contractele cu arândașul că o moară a fost arândată cu 3860 fl., iar cealaltă cu 3950 fl. 18 cr. Morile au fost cinstite de Sași bisericii săsești, fără știrea și învoirea Românilor. Insistă din nou asupra egalei îndreptățiri a Românilor cu Sașii.⁸⁾

Guvernul nu ia în seamă cererile episcopului, ci face în 11

¹⁾ Ms. 12, 13, 14, 16.

²⁾ Ms. 17.

³⁾ Ms. 18, 19.

⁴⁾ Ms. 23.

⁵⁾ Ms. 19—21, 24.

⁶⁾ Ms. 21.

⁷⁾ Ibidem.

⁸⁾ Ms. 22.

Decembrie 1826 propunere Curții din Viena să le respingă sub cuvânt că Românii sunt răi și îndârjiți, iar biserica ortodoxă fiind numai tolerată, nu are drept la cassa allodială. Curtea din Viena respinge în 27 Ianuarie 1827 cererile episcopului, iar primăria trimite rezoluția în 5 Martie 1827 episcopului. Cu adresa din 9 Apr. 1827 oprește și colecta pentru biserică.¹⁾

Episcopul face imediat o remonstrație. Primariul Ion Dietrich ca să-l împace îi răspunde la 22 Mai 1827 că e aplicat să-i dea concesiune pentru o colectă în scaunul Sebeșului și îi trimite 100 fl. în scopul acesta.²⁾

Episcopul nu este mulțumit cu această soluție și protestează la Curtea din Viena într'un memoriu, în care arată cu dovezi dreptul Românilor și la cassa allodială și la venitul morilor.

Neprimind nici un răspuns face în toamna acestui an 1827 un nou memoriu la Curtea din Viena, arătând multe șicane suferite de Români din partea Sașilor din Sebeș. Românii plătesc aruncuri pentru nevoile orașului, ei contribuie cu bani și cu munca lor la repararea și susținerea morilor și toată sudoarea lor intră în cassa allodială. Arată că s'au dat multe ajutoare din această cassă la biserica rom.-cat. și cea gr.-cat., Românii n'au fost întrebați când s'au dăruit morile bisericii sășești. Episcopul pretinde egală îndreptățire la cassa allodială și la mori. Altfel nu-i rămâne altă cale decât să pornească proces împotriva orașului.³⁾

La aceasta episcopul nu mai primește răspuns până la 2 Aprilie 1829 când Curtea îi respinge din nou cererile.⁴⁾

Episcopul vede că nu-i rămâne altă cale decât procesul. Timp de patru ani adună acte și documente, decrete guverniale și imperiale, să fie bine înarmat. În 1834 și 1837 face cele două memorii pentru egala îndreptățire a Românilor de pe pământul crăiesc, nădăjduind că în legătură cu acestea se va soluționa și problema din Sebeș.

În acest timp primăria din Sebeș devine tot mai agresivă și se răzbună asupra poporului românesc din Sebeș, iscodind fel și fel de șicane, încât mulți Români ajung la sapă de lemn, iau lumea în cap și fug în Țara românească. Până la 1838 soarta Românilor din Sebeș ajunsese adevărată soartă de martiri.⁵⁾

¹⁾ Ms. 24, 25, 26.

²⁾ Ms. 28.

³⁾ Ms. 27.

⁴⁾ Ms. 30.

⁵⁾ Volumul omagial Alexandru și Ion Lapedatu.

b) Procesul cu primăria din Sebeș.

Înainte de a începe procesul episcopul mai face o ultimă încercare și îndrumă pe Români din Sebeș să ceară dela Curtea din Viena, pe calea guvernului din Cluj, partea ce le compete din venitul morilor, uzurpate de Sași. Guvernul trimite cererea în 6 Febr. 1838 la Viena fără nici un comentariu.¹⁾

Neprimind răspuns episcopul începe procesul. În Iunie 1838 face o adresă către Curtea din Viena în care arată că Sașii au cinstit morile bisericii săsești împotriva voinții Românilor. În înțelesul Statutelor municipale, a legii morăritului și a decretelor pentru egala îndreptățire a Românilor cu Sașii, dreptul de proprietate asupra morilor este a tuturor locuitorilor. Având în vedere că Români sunt săraci episcopul cere deci împăratului să dispună ca Români „să fie împărțâșiți de asistență fiscală“, procesul să fie adevărat preluat de parchet.²⁾

Curtea din Viena îi răspunde în 8 August 1838 scurt: „Supplicantem ad anteriores in hoc objecto latas et vignanter ad Resolutionem eidem sub 31 Ianuarii anni 1829 Nr. 210 extradatam relegari.“³⁾

Episcopul se îndreaptă apoi în 25 Decembrie 1838 către guvernul din Cluj și directorul tezaurului Francisc Horvath, cerând acestora „asistență fiscală.“⁴⁾ Horvath răspunde că nu vede nici o nădejde pentru câștigarea procesului de aceea îi refuză cererea, iar guvernul îl îndrumă în 14 Ian. 1839 să ceară asistență fiscală dela „jurisdicția locală.“ Episcopul răspunde guvernului în 1 Februarie 1839 că această jurisdicție locală nu este alta decât însași primăria din Sebeș, pe care o acționează în judecată. Cere deci să i se pună la dispoziție altă instanță.⁵⁾

Neprimind răspuns urgitează cauza în 30 Iulie, iar guvernul după ce informează dela primăria orașului îi răspunde abia în 23 Ianuarie 1840 refuzându-i asistența cerută.⁶⁾ Episcopul se îndreaptă atunci din nou către Curtea din Viena și arată că primăria a dat informații false, în oraș sunt 707 familii Români și numai 482 familii Sași, iar contribuțiile tuturoră intră la cassa allodială,

¹⁾ Ms. 33.

²⁾ Ms. 34.

³⁾ Ms. 35.

⁴⁾ Ms. 36, 37.

⁵⁾ Ms. 36, 37, 38, 39, 40.

⁶⁾ Ms. 41, 42.

din care Românii nu capătă nimic, ordinele repetite pentru egala îndreptăţire nu se respectă, Românii sunt săraci şi nu pot purta procesul pe spesele lor, dacă pe cale politică nu se poate face „împlinire privilegiului Andreian“ faţă de Români să se dea asistenţa cerută „pentru incaminarea procesului în via iuris.“ Cere deci ca procesul să se judece la „Tabla regească“ din Târgu-Murăş.¹⁾

Neprimind nici un răspuns episcopul angajază pe canceliştii G. Pop din Sebeş, Gal István din Cluj, Gavril Vaida din Sibiu şi Ion Pecsý din Târgu-Murăş să-i copieze actele necesare pentru proces din arhivele acestor oraşe. Totodată scrie şi protopopului Partenie Trombitaş din Târgu-Murăş, să-i caute un avocat bun, care să ia procesul.

Protopopul îi răspunde în 11 Martie 1840 că a vorbit cu avocatul Nagy József, cel mai vestit avocat din loc, dar acesta nu i-a dat nădejde de câştig, ci şi-a exprimat părerea că procesul să se înceapă la primăria Sebeşului şi să se apeleze la Universitatea săsească din Sibiu. A găsit însă pe avocatul Ludovic Paloska, care este aplicat să preia procesul.

Episcopul trimite actele şi cere ca avocatul să facă „incaminarea“ procesului, dar conceptul să îl trimită întâi lui, ca să'l vadă. Ca început îi trimite o „bancă de 10 fl.“ Protopopul predă actele „7 dăraşe“ lui Paloska în 6 Aprilie, dar avocatul nu le află suficiente şi cere şi alte documente, între cari şi privilegiul Andreian. Episcopul cere să facă actul de acuză „să gătiască o acţie din care să se poată vedea fundamenturile ale începerii procesului“. Avocatul face „acţia“ observând însă că „nimic ceva statornic nu se poate până ce se va vedea cu ce sabie stă înaintea poftita Natie Saxonie“. Protopopul Trombitaş trimite episcopului „acţia“ în 7/19 Aprilie 1840. Episcopul face unele rectificări şi cere ca după îndreptările făcute să i-se trimită din nou actul când e gata, ca să'l iscălească.²⁾

Episcopul nu avea însă mare încredere în Paloska. Roagă deci pe avocatul Nagy să preia el procesul. Nagy îi răspunde în 14 Mai 1840 că procesul se vede mare, dar de dragul episcopului, la care ţine foarte mult, îl preia, îndreptându-l mai întâi împotriva primăriei. Va amesteca apoi şi biserica săsească şi Universitatea săsească, aşa ca procesul să se prezinte ca o acţiune de litigii între două naţiuni pentru ca să se poată judeca la Tabla regească

¹⁾ Ms. 45.

²⁾ Ms. 46, 47, 58, 70, 78, 79, 80.

din Târgu Murăș. Cere deci procură și plenipotență și numele membrilor delegației permanente a orașului, cărora să se poată înmanua actul de acuză.¹⁾

Paloska renunță de bună voie la proces primind un onorar de 10 fl. Episcopul se bucură de răspunsul lui Nagy și îi trimite plenipotența, 100 fl. avans și actele copiate de canceliști.²⁾

Nagy îi restituie plenipotența, care nu e bună. Trebuie eliberată de capitlul din Alba-Iulia, iar procura trebuie iscălită de doi senatori orășenești din Sibiu. Totodată îl înștiințează că la 9 Iunie se vor prezenta canceliștii lui la Sebeș ca să facă „Evocatio“, adică chemarea Sașilor în proces.³⁾

Episcopul se execută imediat. Scoate dela capitlul din Alba-Iulia plenipotența și în baza acesteia primește dela orașul Sibiu o procură semnată de senatorii Carl Neugeboren și Samuil Friedrich de Kessler, cărora le plătește pentru aceasta patru galbini. Amândouă le trimite la 1 Iunie avocatului și-i cere conceptul actului de acuză. Il roagă să grăbiască procesul, deoarece se simte slab și bătrân și dacă moare nu știe cine va fi în stare să continue procesul. Il asigură că îi va plăti cinstit osteneala, deoarece toate spesele le suportă el, episcopul. Totodată îl roagă ca toată corespondența să i-o trimită prin protopopul din Târgu-Murăș, deoarece se teme de spionii Sașilor.⁴⁾

Canceliștii săvârșesc „Evocatio“ în Sebeș abia în 6 Noemvrie 1840. În 18 Noemvrie trimite Nagy episcopului actul de acuză „Levata“, pe care episcopul o semnează și i-o restituie în 25 Nov., exprimându-și dorința să se urgiteze procedura, deoarece se teme că nu va ajunge să-l vadă terminat, căci îl perzecută spectrul morții văzând zilnic trecând pe stradă convoiul înmormântărilor.⁵⁾

Nagy prezintă acțiunea la Tabla regească, iar aceasta se constituie în 30 Noemvrie 1840 având ca președinte pe Vargyasi Daniel. Românii din Sebeș sunt reprezentați prin protopopul Avram Moga, curatorii Mihai Santei și Antonie Ursu, având avocat pe Nagy Iosif, iar Sașii pe primariul Sebeșului Iosef Marienburg, judele scaunului Mihail Hening, notariul Iosef Martin și oratorul comunității Christian Booz, având ca avocat pe Vargyasi Szolga János.

¹⁾ Ms. 49—51.

²⁾ Ms. 52—53, 69, 71—76, 156, 157.

³⁾ Ms. 54.

⁴⁾ Ms. 56, 57.

⁵⁾ Ms. 57—62, 64.

Advocatul rezumă cererea Românilor :

Privilegiul regelui Andrei II. precum și decretele regilor și principilor de mai târziu declară că toți locuitorii din „fundus regius“ fără deosebire de neam și lege sunt egal îndreptățiți și dacă suportă toate poverile cassei alodiale în măsură egală trebuie să și beneficieze de toate îndreptățirile la folosul pădurilor și apelor curgătoare. Sașii considerându-se singuri locuitori de drept ai orașelor și satelor au acaparat toate beneficiile casselor alodiale, pe când poverile le-au aruncat în spatele Românilor. În Sebeș din vremuri vechi a ridicat obștea o moară cu zece pietrii, al cărei venit e exclusiv rezervat bisericei și școlii săsești. Cu biserica rom. catolică au făcut pact răscumpărându-i dreptul cu 250 fl. la an. Românilor nu le dau nimic. Românii sunt de două ori mai mulți ca Sașii. Prin urmare pretind egală îndreptățire la beneficiile orașului.¹⁾

Avocatul Sașilor cere amânarea procesului — dilatio — până la proxima sesiune legală. Avocatul Românilor declară că cererea aceasta nu are bază legală. Tabla amână pronunțarea pe 5 Decembrie 1840 când acordă Sașilor „dilatio“ până la proxima sesiune.²⁾

În sesiunea din 14 Ianuarie 1841 Sașii vin cu altă cerere de amânare. La „Evocatio“ n’au avut timpul suficient să răspundă.

Tabla le aprobă amânarea. În sesiunea a treia la 29 Ianuarie 1841 vin cu o nouă pretensiune. Recuză forul de judecată declarând incompetența Tablei regești să judece acest proces. Cer să se transpună procesul la Universitatea săsească din Sibiu. Tabla predă excepțiunile Sașilor avocatului Nagy care își ia ajutor și pe avocatul Incze și face actul de răspuns. Îl trimite episcopului cu adausul „dacă câștigăm forul atunci cu siguranță și procesul e câștigat.“ Episcopul îl compectează și restituie. Nagy prezintă Tablei în 27 Martie 1840 răspunaul susținând că Tabla este competentă să judece, deoarece acest proces are la bază dreptul de egalitate între cele două națiuni de pe pământul crăiesc. Legea din 1791 confirmă egala îndreptățire și dreptul de posesiune a Românilor cu Sașii, dovadă sentințele dela 1808 în procesul Sebeșului cu Pianul, dela 1786 Rășinariul cu Sibiu, dela 1826 a Românilor cu Sașii din Brașov, apoi decr. gub. Nr. 5599 din 1820: „Valachi omnium beneficiorum ac onerum aequaliter participes ad comu-

¹⁾ Ms. 63, 65, 66.

²⁾ Ms. 67, 68. Cele ce urmează sunt consemnate în Procesul verbal al întregii proceduri 1840—1844. Ms. 153.

nionem juris admissi". Tripart. art. 3 p. 10—19 spune clar că în contra oraşului se face evocația la Tablă, iar Aprobatae et Compilatae în art. 4 p. 16 precizează că aceste cauze cad în competența Tablei regești.

Sașii în replică spun că Românii înșiși au recunoscut incompetența Tablei când au cerut dela Viena asistență fișcală și un for special de judecată. Procesul este în teritoriul pământului crăiesc, deci trebuie judecat acolo. Sașii au privilegii cari nu pot fi călcate și nu pot fi judecați după procedura maghiară. Românii nu pot avea drepturi egale cu Sașii pentru că Aprobatele în cap. III art. 5 spun că din pricina purtării lor rele nu merită favoruri. Cer deci din nou ca Tabla să-și declare incompetența.

Tabla predă aceste excepții avocatului Nagy ca să-și facă reflexiunile și amână sentința.

Nagy face raport episcopului în 6 Iunie 1841 și îi scrie că este neapărat nevoie să trimită pe cineva, pe cancelistul Pop sau pe profesorul Ion Moga, cu care să poată vizita pe rând pe toți juzii, să le dea informații și să-i capaciteze, că dreptatea e pe partea Românilor. Sașii au doi delegați trimiși la Târgu-Murăș și aceștia lucrează și cu ^{Central University Library Cluj} bani.¹⁾

Nagy face „Duplica” răsturnând toate afirmațiile Sașilor și menținând competența Tablei.

Sașii răspund cu o „Triplică” afirmând acum că chestiunea cu morile nu este o problemă de litigiu între cele două națiuni, ci o problemă particulară între oameni particulari. Nu poate fi încadrată în legile maghiare, ci îndrumată numai la Universitatea săsească, de unde pe cale de apel poate merge la Împăratul, nici decum însă la Tablă.

Românii contestă și declară pe scurt că procesul are la bază privilegiul Andreian și egala îndreptățire la toate beneficiile din teritoriul crăiesc. Și Românii aceasta o cer.

Tabla pronunță sentința în 25 Iunie 1841: „a forum all”, adică se declară competentă să judece.

Sașii speriați caută alte căi ca să zădărnicească continuarea procedurii. Anunță imediat „Procuratoris revocatio” și sub cuvânt că avocatul lor n'a prezentat problema exact și a făcut greșeli de formă, îi iau delegația și încredințează pe avocatul Ștefan Moos să-i reprezinte mai departe în proces.

Nagy se grăbește se vestească episcopului succesul și deși

¹⁾ Ms. 75.

Sașii și-au schimbat avocatul, cauza nu mai poate fi schimbată, ci cel mult mai suferi o mică amânare. Sașii vor folosi și de aci încolo toate mijloacele pentru zădărnicierea procesului. Românii să nu stea deci cu mâinile în sân, ci să utilizeze și ei orice mijloc pentru contrabalansare.

Moos face recurs la guvern împotriva sentinței. Episcopul protestează și cere ca recursul să se respingă. Moos se teme că recursul i-se va respinge, de aceea iscodește altă apucătură. Declară că își revocă recursul, cere însă să se aplice „revocandi ratio“, adică acum, după ce el este reprezentantul acuzaților, să se reia toată procedura dela început. În scopul acesta plătește taxa cuvenită și cere dosarul.

Românii protestează. Sașii și-au epuizat toate dovezile, au avut timp suficient să se înarmeze cu documente. Acțiunea aceasta nouă este deci numai o apucătură diabolică de trăgănare. Ei cer ca Sașii să fie pedepsiți și sentința „să stea pe loc“. Tabla admite cererea Sașilor și le dă dosarul ca să-și facă observările.

În căutarea de documente noi s'a întâmplat că episcopul avea nevoie de decretul guvernial Nr. 2432 din 1818 dat Brașovenilor, în care se confirma egala îndreptățire a Românilor cu Sașii. Cancelistii încredințați să-l caute și să-l copieze nu l'au aflat.

Episcopul se adresează direct împăratului, care dă ordin prefectului Lazar Ladislau să caute actul, să dea episcopului o copie legalizată, iar în viitor să nu se mai întâmple „fraude“. Lazar dă ordin prefectului Mike și cancelistului Gal să caute originalul. Acesta răspunde că nu'l află, deoarece a pus mâna pe el cineva dintre Sași („valamely szász atyafi a kezét reátette“). Episcopul este nevoit să se mulțumească cu o copie scoasă din protocolul guvernului dela 1826.¹⁾

Românii își fac reflexiunile la cererea Sașilor, iar aceștia răspund abia după un an și jumătate, în 27 Martie 1843, spunând că Românii n'au prezentat Sașilor pe lângă „Levata“ toate documentele prin cari să-și dovedească afirmațiunile. Prin urmare acțiunea lor trebuie respinsă.

Românii răspund că au prezentat toate actele și avocatul Sașilor le-a văzut, dovadă că a semnat și procesul verbal din 11 Mai 1841.

Tabla admite Sașilor cererea să dovedească lipsa actelor amintite de ei, fixând desbatere nouă pe 1 Iunie 1843.

¹⁾ Ms. 81, 82.

La desbatere Românii cer sentință. Sașii spun că n'au primit actele originale. Tabla dispune să li-se pună la dispoziție toate actele. Românii le pun la dispoziție în 16 Iunie copiile legalizate. Sașii răspund în 1 Iulie că au nevoie de actele originale. Românii declară că toate chițibușurile acestea n'au alt scop, decât trăgănairea procesului. Ei cunosc foarte bine actele și copiile legalizate au aceiaș valoare ca și originalele. În 17 Noemvrie 1843 cer să se termine odată procesul și să se dea sentința.

Sașii răspund din nou în 2 Decemvrie 1843, legându-se de actele originale. Românii nu pot face pretensiune asupra morilor, deoarece Consiliul orașului este suveran. Tabla nu poate judeca această cauză, care cade exclusiv în atribuțiile forurilor din pământul crăesc și nici decum ale altor foruri din afară. Sașii au apelat la împăratul, Românii să aștepte până se va pronunța acesta. Românii s'au provocat la analogia cu procedura în cauzele militare. Aci Sașii fac o însinuire perfidă spunând: „Pilduirea citată de acuzatori cu procedura militară cine știe ce gânduri tănuite ascunde în sine. Se gândesc probabil că inter arma sillent leges“.

Românii își fac reflexiunile și declară că Sașii au avut toate elementele pentru ca să-și facă observările. Faptul că și-au schimbat avocatul nu poate fi motiv pentru „revocandi ratio“. Sașii se provoacă la privilegiile lor și drepturile numai ale Sașilor, câtă vreme privilegiul Andreian spune că în pământul crăiesc toate neamurile „unus sit populus“. Românii protestează împotriva însinuărilor cu armele. Ei au declarat limpede și precis ce vor și nu umblă după cai verzi pe pereți. Cer din nou sentință hotărâtă.

Advocatul Sașilor declară că nu se poate da sentință în lipsa reprezentantului orașului Sebeș, care acum este bolnav, dar în câteva zile speră că se va face bine.

Tabla desbate chestiunea în 18 Martie 1844 și dă o amânare de opt zile. În vremea aceasta în iarna 1843—44 episcopul trecuse peste o boală grea, care îi aducea tot mai mult aminte de moarte. Procesul îi face mare grijă, mai ales când se gândește că în patru ani abia s'a făcut primul pas, iar de altă parte știe că după moartea lui adversarii vor folosi toate mijloacele ca să sugrume procesul. Pentru aceea roagă pe avocatul Nagy să urgiteze procesul. Episcopul e aplicat să facă orice jertfă ca să câștige acest proces.¹⁾

Advocatul Nagy îl asigură că în acest proces și-a pus tot sufletul și toată știința lui și tocmai pentru că e o cauză gingașă

¹⁾ Ms. 84.

toate lucrările le-a săvârșit el însuși. Cauza merge încet, el însuși a fost bolnav, iar de altă parte sesiunile de judecată sunt rare. Il mângâie să nu să teamă de moarte, căci Dumnezeu va griji ca să nu rămână văduvit scaunul pe care „Măria Ta il ocupi cu atâta vrednicie“. Să nu fie îngrijorat, Sașii vor merge și la guvern și la Curtea din Viena, dar dacă se câștigă cauza la forul prim, la toate celelalte merge mai ușor.¹⁾

Sașii fac de fapt toate eforturile să zădărnicească o sentință în favorul Românilor. Moos cercetează pe avocatul Nagy și îl roagă să nu grăbiască procesul, căci „și înfruntare și bunățet (pedeapsă) și tot rabdă numai să poată lungi pâra“.²⁾ Nagy îi refuză cererea.

Se întâmplă atunci că avocatul Moos, care până acum nu era agreat judecătorilor, se împretinește cu Donath, președintele Tablei. Nagy observă și trage concluzia că Sașii umblă cu bani. Avizează pe protopopul Trombitaş îndrumându-l să scrie episcopului ca să lucre și el cu bani. Protopopul scrie în 2 Aprilie 1844 episcopului o scrisoare confidențială „Taină“, în care îi arată situația: *„Moos până acuma era cam în disharmonie cu Donath, iar acuma ar fi bine, de unde concluditur, că doară Sașii ar fi întins ceva la Donath, care eu toate mai pe larg le-am scris Domnului Teolog și cred că sânt cunoscute Mării Tale, precum și aceea că Sașii din acel fundament să străduesc a îndelunga pâra, ca Măria Ta în viață să nu-i ajungi sfârșitu, că apoi după aceea nu va fi cine să poarte cheltuelile și va rămânia tot processu în vânt. Spre a cărora încunjurare mi-au zis Domn Nagy Ioseff ca să rog umilit pe Măria Ta pentru următoarele: Adeca ca Măria Ta să te milostivești, de vei socoti și Măria Ta a fi bine, pentru scurtarea processului a trimite încoace pe Joi după Paști 600, adecă șasă sute floreni în argint, având acuma cale și prilej foarte bun, ca să întogmiască lucru să nu mai rămâe processu nejudecat din periodu viitoriu. Din care apoi 400 fl. M. C. să-i admanueze la A,³⁾ iară celelalte 200 fl. la B,⁴⁾ ca să-i mai astupe gura. Numa la aceasta se poștește o taină mare ca nu cumva publicația să strice. Eu aş socoti ca să te milostivești Măria Ta prin careva Domn protopop a-i trimite numiții bani numa așa, ca în Vașarheiu să vie ca ne-*

¹⁾ Ms. 85.

²⁾ Ms. 86.

³⁾ Donath, președintele Tablei.

⁴⁾ Avocatul Moos.

cunoscut. Lucru pentru aceia este grabnic, că Domn Nagy Ioseff după sărbători Marți, Miercuri, Joi — va fi în niște lucruri officioase la joszagurile mortului groff Lazar. Ioseff dela Gyalakuta cu Domn Donath împreună, — Vineri și Sâmbătă până la amiaz vor fi în Vașarhei, iară atuncia se vor duce la alte joszaguri tot de aceștia, și numai pe când se va începe periodu se vor întoarce și voește ca cu acest prilej să întocmiască tot lucru. Zicea că cu C.¹⁾ l'au întogmit întinzându-i Domn Nagy înainte de aceasta 200 fl.

Mai zicea încă Domn Nagy că Domniei sale așa cu greu îi vine acest lucru, ca pe Principalișii săi să-i aducă la cheltuială, *dară dacă vremile așa poftesc...*

Milostivește prea luminat Măria Ta pe cea dintâi poștă a-mi da părăntasca Inviație, — că Domn Nagy pe Vineri după Paști așteaptă să-i spui starea lucrului.²⁾

Episcopul trimite în 10 Aprilie 1844 pe sublocotenentul de cavalerie Ion Fulea cu 800 fl., pentru cari Nagy îi dă dovadă de primire. Cum a împărțit banii nu se știe.³⁾

La desbaterea din 6 Mai 1844 Tabla aduce o nouă sentință prin care se declară competentă să judece procesul. Sașii fac imediat recurs la guvern. Din cauza vacanței și a altor procese cauza Românilor se amână până în Decembrie 1844.

În acest timp avocatul Nagy pregătește un „Species facti“ în care expune toată chestiunea. Manuscrisul îl trimite episcopului. Acesta este bolnav și încredințează pe profesorul Ion Moga să revadă manuscrisul. Ion Moga îl restituie lui Nagy împreună cu 100 fl. pentru tipar. Nagy îl tipărește și scrie episcopului să trimită pe ziua de 8 Ianuarie 1845, când guvernul ține ședință, pe Moise Fulea sau Ion Moga la Cluj ca să ia contact cu referentul.⁴⁾

Guvernul desbate cauza în ședința din 20 Ianuarie 1845 și trimite dosarul la Tablă, ca să aducă o nouă deciziune „in exceptivis“, iar pe urmă să între în meritul procesului. Sașii își văd situația periclitată și fac apel către Curtea din Viena, susținând cu încăpățănare incompetența forului. Nagy face un contra-apel. Funcționarii dela guvern însă, probabil cumpărați și ei de Sași, nu trimit dosarul la Viena.⁵⁾

¹⁾ Procurorul Szolga.

²⁾ Ms. 88.

³⁾ Ms. 89—91.

⁴⁾ Ms. 92—96.

⁵⁾ Ms. 99.

Între timp moare episcopul Vasile Moga în 17 Octomvrie 1845. Lasă cu limbă de moarte profesorului Ion Moga 900 galbini, depuși la Sparkassa din Sibiu, ca să continue procesul.¹⁾

Văzând că nu vine nici un răspuns dela Viena, prof. Ion Moga și avocatul Nagy întrevin la Tablă, iar aceasta cere în 28 Noemvrie 1845 dela guvern să restituie dosarul. Guvernul dela Cluj însă nu-l dă, ci cere în 17 Ianuarie 1846 îndrumări dela Viena. Aceasta dă în 12 Februarie 1846 ordin guvernului să transpună dosarul la Tabla din Târgu-Murăș. Dosarul se transpune în 1 Mai 1846.²⁾

Protopopul din Cluj, la care se adresase profesorul Ion Moga cu rugămintea să se intereseze de soarta dosarului îi răspunde în 1 Mai 1846: „eu singur am cercat și am văzut azi cărțile în expeditura guberniei trimițându-se, care făcea cam la 30 loți greutatea lor“.³⁾

Dugă moartea episcopului adv. Nagy se vede că nu avea destulă încredere în profesorul Ion Moga și avizează pe protopopul că fiind și el bătrân, s'a gândit să renunțe și procesul să se dea altui avocat. Face și o aluzie la o promisiune de zece mii fl. onorar, ce i-a făcut-o episcopul. Protopopul face imediat raport exprimându-și temerea nu cumva este și Nagy cumpărat de Sași. Ion Moga asigură pe Nagy că banii lăsați de episcop stau la dispoziție pentru continuarea procesului. Nagy menține și pe mai departe procesul.⁴⁾

Convins că Sașii lucrează cu bani, profesorul Ion Moga încredințează sălișteanului Oprea Milea, o sumă de bani (nu se știe cât) ca să o predea lui Nagy. Oprea duce banii, dar fiind cam guraliv povestește acest lucru fără nici o rezervă protopopului din Târgu-Murăș, în plină piață. Protopopul speriat scrie profesorului că nu are destulă garanție în Oprea Milea și îi cere ca în viitor „să se dea altă mijlocire de încredere“ în astfel de lucruri delicate ca să nu pățiască ca „un oarecine cu un asesor judecător de i-a dus banii în fața Tablei“.⁵⁾

Ion Moga roagă și pe avocații Alexandru Bohățel și Iacob Bologa să-l sprijinească în chestiunea procesului. Bologa promite,

¹⁾ Ms. 103.

²⁾ Ms. 104.

³⁾ Ms. 105.

⁴⁾ Ms. 106, 107.

⁵⁾ Ms. 108.

iar Bohățel refuză spunând: „De ar fi Ecclejiia care se luptă după lucrul acesta *unită*, iaș zice să stea pe pace, pentrucă înzadar se trudește, fiind însă neunită, — nu, nu cutez“. ³⁾)

Tabla aduce acum a treia sentință „in exceptivis“ declarându-se din nou competentă să judece.

Sașii fac din nou excepții adresându-se guvernului, iar acesta trimite dosarul în 16 Iunie 1846 la Tablă „pro informatione“. După un an și mai bine, în 11 Noemvrie 1847 roagă Ion Moga pe avocatul Bohățel să se intereseze de soarta dosarului. Acesta răspunde că dosarul este tot la Tablă. Intrevine la guvern să urgiteze rezolvarea chestiunii și promite lui Ion Moga: „Voi ținea de cea mai mare norocireami a putea șerbi ceva într'un proțes așa interesantu, care pociu zice a fi cheia de a deschide calea mai încolo la beții Româinii noștri“. ¹⁾)

La intervenția lui Bohățel guvernul cere dosarul, iar Tabla îl trimite în 5 Ianuarie 1848 cu observația că hotărârea ei este legală. Guvernul în ședința din 1 Februarie 1848 respinge recursul Sașilor și confirmă sentința Tablei, care se și publică în 24 Febr. 1848. Sașii desnădăjduiți apelează acum la bunăvoința Curții din Viena. ²⁾)

Cu aceasta procesul ajunge la un punct mort. Evenimentele se precipită. În luna Martie 1848 izbucnește revoluția „când se curmă toate scaunele de judecată“. Ion Moga trece în România ducând cu sine și actele principale ale procesului. Potolindu-se vremile se întoarce și după trei ani 1851 crede că poate reveni asupra procesului. Fiind acum situația schimbată și situația Românilor clarificată, crede că va putea rezolva problema pe calea unei buneînțelegeri cu Sașii. În numele Românilor din Sebeș face în 8 Aprilie 1852 o „instanță“ către primăria orașului, în care spune: „Dupăce egala îndreptățire este acum decretată pe întreaga linie, nu mai este nevoie de recourse sau procese. A purta procese pentru nedreptatea din trecut, când o parte mai mică a fost favorisată față de o majoritate covârșitoare, astăzi e o adevărată rușine. De aceea rugăm Magistratul orașenesc să se declare dispus a încheia cu noi o învoială, să nu ne mai pună pedeci pentruca să ne putem și noi ridica o moară pe seama bisericii și a școlii noastre. Prin aceasta s'ar sfârși multele procese între Români și Sași, s'ar da

¹⁾ Ms. 110—111.

²⁾ Ms. 112, 113.

³⁾ Ms. 116.

uitării toate dușmăniile, iar opinia publică n'ar mai considera pe Români vecinic pârători și pe Sași reacționari încăpăținați“.¹⁾

Primăria răspunde în 5 Iunie 1852 că „nu este aplicată să facă învoiala propusă“. ²⁾

Ion Moga reia atunci firul procesului. Face însă greșala că angajază ca susținător al acestei cauze pe avocatul sas Iohann Fr. Laschner din Sibiu, avansându-i în 24 Septemvrie 1853 suma de 60 fl.³⁾

Advocatul încasează banii, dar nu-și bate capul cu procesul.

Profesorul Ion Moga, renunță în acest an, 1853, la postul de protopop al Sibiului și se retrage la Sebeș. Bolnav și ursuz, după ce îi arde și casa, trăește aci retras de toată lumea, nu se mai interesează de nimic și după ce predă toate actele procesului, 63 bucăți, în grija comitetului parohial din Sebeș, moare în 6 Octomvrie 1856.⁴⁾

Cu aceasta procesul a rămas mort. Iar morile din Sebeș au rămas și pe mai departe tot proprietatea bisericii săsești din Sebeș.

¹⁾ Ms. 117.

²⁾ Ms. 118.

³⁾ Ms. 119.

⁴⁾ Ms. 123.

XVI. Concluziuni.

În lipsa de informații precise unii dintre istoricii nostri au caracterizat epoca lui Vasile Moga ca o epocă de lăncezeală și decadență, pe episcop ca un om leneș, trândav și răutăcios, ba unii i-au ridicat acuze grave, cari îl arată nevrednic de cărja arhierescă.

1. Dr. Ilarion Pușcariu spune că episcopul Vasile Moga a fost o unealtă inconștientă în mâinile uniților, cărora le-a făcut promisiuni, că nu va împiedeca propaganda unirii și a făcut contractul rușinos al celor 19 puncte cu guvernul.¹⁾

2. Sârbii scriu că V. Moga n'avea idee de conducerea unei episcopii, a jefuit banii publici, a instalat în reședința din Sibiu o cârciumă și-a îmbogățit nepoții și sub el au trecut la unire peste o sută mii ortodocși.²⁾

3. Gheorghe Haines spune că V. Moga n'a făcut nimic pentru cler, poate ști latinește și ungurește, dar e un om trândav, lășător și slab.³⁾

4. „Promemoria” adresată contelui Kollovrath arată pe V. Moga protivnic „instrucțiilor preainalte”, dușman al Sașilor și negligent în cultivarea clerului și a poporului.⁴⁾

5. Domnul prof. Nicolae Iorga îl osândește aspru:

„Preoții lui Moga, — să-i odihnească Dumnezeu pe ei și pe Vlădica Moga, și să dea Dumnezeu ca sămânța lor să stîrpească și în Ardeal și în alte părți. Nu numai sămânța aceia de preoți, dar și sămânța aceia de conducători, pentru că Moghiștii nu sînt numai cu anterior și potcap, ci îmbracă toate hainele, provocînd toate nenorocirile unei țări și unui neam”.⁵⁾

6. Dr. Avram Sădean scoate pe V. Moga vinovat în conflictul cu Gheorghe Lazar, numindu-l mărginit și robit suflește de întunec „ca și turma pe care o păstoria”.⁶⁾

¹⁾ Dr. Il. Pușcariu, „Metropolia Românilor ort. din Transilvania” p. 21.

²⁾ Ibidem p. 46.

³⁾ Dr. I. Lupaș, „12 peșitori” I. c.

⁴⁾ Dr. I. Lupaș, „Metropolitul A. Șaguna” o. c. p. 473—474.

⁵⁾ „Neamul Românesc” 1909, p. 1946—1947.

⁶⁾ Dr. A. Sădean, o. c. p. 30.

7, Gheorghe Bogdan-Duică face pe Moga „criminal“ în conflictul cu Gheorghe Lazar, atribuind episcopului agresiunea lui Feketici, zădărnicierea alegerii lui Gh. Lazar de episcop la Arad, reducerea lefii și escortarea acestuia dela Brașov. A pus la cale „o nemernică conjurațiune“ în „inimile ascunse sub reverendele preoților ortodoxiei sibiene“.¹)

Cele expuse în această carte sunt însă odovadă clară, că învinuirile sunt pe cât de neîntemeiate, tot atât de nedrepte. Prof. Dr. Ion Lupaș, cu discernământul critic, a prevăzut că cercetările vor lămuri adevărul istoric și vor prezenta pe Vasile Moga într-o lumină mai favorabilă.²)

Iperzelul detractorilor lui Vasile Moga se explică prin faptul că activitatea lui este cântărită cu cumpăna evenimentelor radical schimbate de mai târziu și sub prizma personalității lui A. Șaguna. Adevărat că s'a ridicat mult peste contemporanii săi. A fost însă o apariție excepțională. Judecata dreaptă nu poate trece peste cădrele vremii în care a trăit fiecare și în cuprinsul acestor cadre trebuie cumpănite faptele.

1. Dr. Ilarion Pușcariu robit de personalitatea lui Șaguna crede că îi poate face un bun serviciu întunecând pe antecesorul lui. Își întemeiază afirmațiile pe „spusele“ unui candidat de preot, care le „auzise“ și el dela moșul său.³)

Despre „reversalii“ date uniților nu avem nici o urmă, iar „contractul“ celor 19 puncte n'a fost o învoială cu guvernul, ci o copie fidelă a instrucției date de Maria Terezia și urmașii ei începând dela 1761 și episcopilor anteriori lui Vasile Moga. Cu episcopul dela Blaj a trăit în relațiuni rele, tocmai pentru că făcea opoziție propagandei catolice. Pușcariu însuși se contrazice când constată: „atâtea piedici și greutăți se prevedeau la realizarea visului (Românilor) încât numai puterea și darul Duhului Sfânt mai erau în stare să inspire speranța într'un viitor mai fericit“.⁴)

2. Sârbii dușmăneau pe Vasile Moga pentru că sprijinea acțiunea aradanilor de a scoate biserica română ortodoxă din Ardeal de sub stăpânirea metropolitului de Carloviț. Chestiunea cu cârciuma e o insinuaare perfidă. Dacă ar fi adevărată dușmanii episcopului și în special Gh. Lazar n'ar fi întârziat ca să o exploateze.

¹) G. Bogdan-Duică, o. c. p. 46—50.

²) Dr. I. Lupaș, o. c. p. 37.

³) Telegraful Român 1901, p. 52—56.

⁴) Dr. Il. Pușcariu, „Metropolia“ o. c. p. 47.

Tot așa și „îmbogățirea nepoților“. Episcopul a încasat taxe dela candidații de preoți, ceea ce au făcut toți vlădicii și înainte și după el. Dar din banii adunați a făcut fonduri, nu i-a dat nepoților săi. Episcopul a avut doi nepoți, pe Ion și Avram Moga, două nepoate Anghelina (Fulea) și Gheorghita (Santei) și trei strănepoți Petru, Ion, Ignatie, studenți eminenți morți în floarea vieții. Pe aceștia i-a ajutat la studii, dar toți membri familiei lui au trăit și au murit în condiții materiale modeste. Nici unul nu s'a avântat la bogății din grația episcopului. Dimpotrivă episcopul era sgârcit față de ei. Dovadă și faptul că în 1830 când profesorul Ion Moga i-a cerut oarecare favoruri în legătură cu leafa și locuința și distincția de arhidiacon episcopul l-a refuzat. Pentru aceasta Ion Moga l-a pârât la guvern și acesta a încredințat pe episcopul catolic Nic. Kovács să facă anchetă. Iar acesta constată că Ion Moga s'a purtat ingrat față de unchiul său.¹⁾ Tot așa a refuzat și pe Moise Fulea și a doua oară pe Ion Moga când aceștia au cerut să le dea leafa în argint „după asemănarea celorlalți diregători“, pentru că episcopul căuta să sporească fondurile bisericii. Guvernul le satisface cererea în 1837 împotriva voinței episcopului.²⁾

Chestiunea cu trecerile la uniți am dovedit-o la locul cuvenit, că nu corespunde adevărului.

3. Caracterizarea ce i-o face Gh. Haines, în preajma alegerii de episcop, este ușor de explicat, câtă vreme el însuși umbla după protecția lui Banffy să ajungă episcop. În urmă însă a fost bun prietin și colaborator al lui Vasile Moga.

4. „Promemoria“ apărută după moartea lui Vasile Moga și ticluită de Sași, evident că era plină de ură împotriva lui pentru că se războise cu Sașii, iar aceștia credeau acum că ponegrind memoria lui vor putea împiedeca numirea unui alt episcop tot român.

5. D-l profesor Iorga, ca și Dr. Il. Pușcariu, este preocupat de măreția personalității lui Șaguna și face mare nedreptate lui Vasile Moga, caracterizându-l cu nemeritată cruzime.

6. De altă parte Gh. Bogdan Duică și Dr. Avram Sădean se lasă ispitiți de opera săvârșită de Gh. Lazar ulterior în România și sub acest aspect judecă pe Vasile Moga, căutând să scoată pe Gh. Lazar și în vremea cât a stat în Sibiu, curat ca lumina soa-

¹⁾ D. G. Ciuhandu o. c. p. 70.

²⁾ „Biserica ortodoxă“ 1915, p. 773, 874—878 și Gazeta de Transilvania 1845 Nov. 1.

relui. Leafa lui Gh. Lazar nu i-a redus-o episcopul, pentru că G. Lazar și-o primia direct din fondul sidoxial, administrat de guvern prin perceptoratul din Sibiu. Cu locuința nu l-a putut șicana, ci mizeriile i-le făceau gazdele la cari locuia, pentru că nu 'și plătia chiria. Nu l-a adus cu forța dela Brașov, ci Gh. Lazar s'a întors de bună voie. In cauza cu Feketici n'a fost amestecat episcopul, dimpotrivă a căutat să-l apere pe Gh. Lazar și pentru aceasta a fost avertizat și el de guvern. „Crima“ cu alegerea de episcop la Arad este deplin dovedită că nu Vasile Moga l-a împiedecat pe Gh. Lazar dela episcopie, ci dimpotrivă l-a recomandat, dar nu l-au vrut alții. Dacă Vasile Moga ar fi fost dușman — anticipat — lui Gh. Lazar, nu i-ar fi tolerat patru ani de zile toate capriciile și ieșirile veninoase de repețite ori.

Cu toate greutățile pe cari le-a întâmpinat din primul moment Vasile Moga a muncit cu râvnă pentru biserica și pentru neamul său.

Ridicat prin puterile proprii la o cultură mai avansată în acele vremi, smuls din rândurile poporului, el n'avea legături cu cercurile aristocratice străine. Fiind Român din Ardeal, unde poporul ortodox era desconsiderat și numai tolerat, Moga era „prea puțin considerat la cei de sus“. Guvernul îi pusese în coaste doi comisari la vizitațiile canonice, fără al căror control nu putea zice și face nimic. Administrația se amesteca în afacerile interne ale bisericii, „solgăbiraale“ luau parte activă la alegerile de preoți și episcopul nu putea protesta, fără ca să nu se primejduiască. Guvernul îl șicana mereu cu ordinațiuni, să ridice seminariul la trei ani, să primească numai absolvenți de gimnaziu, să introducă limba maghiară, germană și literile latine, câtă vreme episcopul nu-și putea recruta decât elevi cari abia știau ceti și scrie. Sașii îi făceau mizerii cu șicanarea preoților și cu informații tendențioase către guvern, îi purtau Sâmbetele pentru procesul intentat bisericii săsești din Sebeș, catolicii și episcopia Blajului lucrau din răspuțeri să-i dărâme biserica. Iar dela dieta Ardealului și Curtea din Viena n'a primit nici un răspuns satisfăcător la nenumăratele lui cereri; remonstrații, recuse și memorii.

Nu-i mirare că după șase ani de păstorire vlădicească, amărât și mâhnit, se plânge în 17 Octomvrie 1817 episcopului Vulcan din Oradea mare: „dușmani îmi sunt tot aceia la câți n'am putut face pe voie și chef... toți își făgăduesc fericire din ruina mea... toți câți caută isbândă asuprămi s'au făcut un trup, un complot,

fac denunțiații... și meșteșugesc prea lesne pentru că au cu dânsii dintre cei mai mari... și inquirunt asupra-mi măcar că eu spun tot oblu ce este, fără a aștepta inchiziție... și sănătatea încă nu mi credincioasă tocma acum când ar fi să fiu mai tare. Un fatum rău se întrece și își bate joc de mine. Din unghii mi se fac impuțări și din toate acestea cunosc cugetul lor ce au cu mine. Desperația stă cu brațele deschise... O! cum am gândit eu să fac tot binele dela inimă și cum s'au sfetit toate pe dos"...¹⁾

Viața lui întreagă a fost frământată de necontenite lupte cu miile de nevoi de cari se împiedeca. Dar a luptat cu „râvnă ferbinte“ să le birue pe toate.

Ca păstor duhovnicesc s'a trudit să ridice clerul său la o situație mai compatibilă cu rolul ce îl avea, a obligat pe preoți să predice, a șters multă rugină din trecut în biserici, a ridicat seminariul dându-i o organizare mai sistematică, a tipărit cărți bisericești, a exoperat danii dela credincioși pentru fonduri bisericești, a dojenit și pedepsit aspru pe cei neglijenți și a făcut el însuși fonduri pe seama eparhiei.

În privința școlară a sprijinit curentul laic și naționalist al școlii, a obligat preoții să ridice școli și să catehisesse. Tocmai pentru acest caracter național al școlii îi ia guvernul dreptul de „superinspecție“ asupra școlilor. Petru Maior constată că sub Vasile Moga „neuniții întrec pe uniți“ cu școlile.

Episcopul a sprijinit toate manifestările culturale românești. A răspândit gazetele și revistele românești, a impus cărțile lui Petru Maior, a ajutat „o mulțime de tineri trimițându-i la facultatea teologică din Viena și pe la alte facultăți, parte pe spesele sale, parte cu ale diecesei, parte îndemnând pe părinții lor la suportarea speselor, îndemnându-i pe tineri mai ales la cariera juridică pentru cuvântul, că biserica și națiunea română va avea lipsă de mai mulți jurisconsulți. Pe cei mai mulți dintre acești bărbați fericitul mitropolit Șaguna i-a avut și i-a putut grupa în jurul său, la venirea sa în Ardeal“.²⁾

Iar în chestiunile de politică națională românească, Vasile Moga a dat suficiente dovezi de Român bun și devotat neamului său în multele memorii, drumurile la Viena, dar mai ales în luptele cu Sașii, călcând adeseori peste restricțiunile celor 19 puncte.

Petru Maior, contimporan al episcopului, are cuvinte de laudă

¹⁾ Dr. I. Radu o. c., p. 77.

²⁾ Anticritica broșurei anonime, Sibiu 1880, p. 17.

la adresa lui și îl apreciasă ca un om cu multă râvnă, și eventualele insuccese nu se pot atribui „nehărniciei sau lenevirii lui“.

Gheorghe Barițiu, tot contemporan al episcopului, face constatarea: „Ceeace trebuia să inspire foarte mare grijă, chiar la un episcop genial și curagios, era răspunderea grea, pe care potestătea politică o încărca la toată ocaziunea în mod necalificabil asupra episcopului pentru ținuta politică a poporului român. Aceasta era o tiranie mult mai brutală, decât ca un episcop să fie îmbărbătat a lucra ceva pentru cultura poporului încredințat păstoririi sale. Într-o situație ca aceea, dacă nu iau inițiativa chiar frunțașii poporului pentru înființarea instituțiilor de cultură, precum biserici, școli de toate specialitățile, tipografii, biblioteci, case de săraci, fonduri sigure și bogate, episcopii ajung în pozițiunea omului cu mâinile ferecate în lanțuri de jandarmi.¹⁾

Nicolae Popea mărturisește că V. Moga „poate că ar fi făcut încă și mai mult bine pentru biserica sa, dacă activitatea lui nu ar fi fost foarte restrânsă prin faimoasa instrucție împărătească“. ¹⁾

Iusuși Șaguna constată că V. Moga a fost un arhiereu evlavios și zelos, care a lăsat o avere frumoasă bisericii.

La moartea sa episcopul V. Moga, după ce își începuse în 1811 activitatea fără un ban în vistieria bisericii, a lăsat acestei biserici o casă de reședință în Sibiu, o altă casă tot în Sibiu în strada iernii, o livadă lângă Turda pe seama asesorilor consistoriali, un fond de 15222 fl., din care să se plătească un jurisconsult al consistoriului, un fond de 10.000 fl. pentru burse și un alt capital de 17.000 fl. În sumă rotundă a rămas bisericii dela Vasile Moga o avere de circa o sută mii fl. ²⁾

Biserica ortodoxă română din Ardeal, deși mereu strivită de politica guvernelor dușmane și de proselitismul catolic, iar episcopul ei umilit și desconsiderat, totuși a rezistat sub episcopul Vasile Moga, rămânând credincioasă străbunelor tradiții și manifestându-se la 1848 în deplina vigoare a credinței sale naționale.

¹⁾ Gh. Barițiu „Părți alese din istoria Transilvaniei“ I, p. 557.

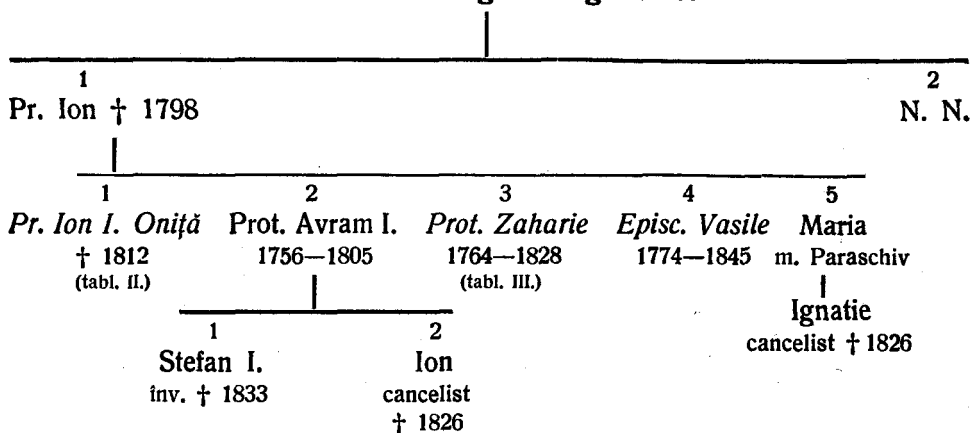
²⁾ N. Popea, „Vechea Metropolie“ p. 148.

³⁾ A. Șaguna, „Istoria bisericească“ II. p. 196.

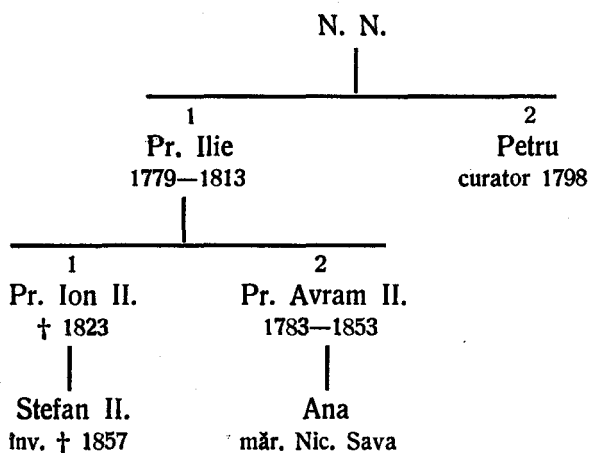
XVII. Tabele genealogice.

I.

Preotul Gheorghe Moga 1715.

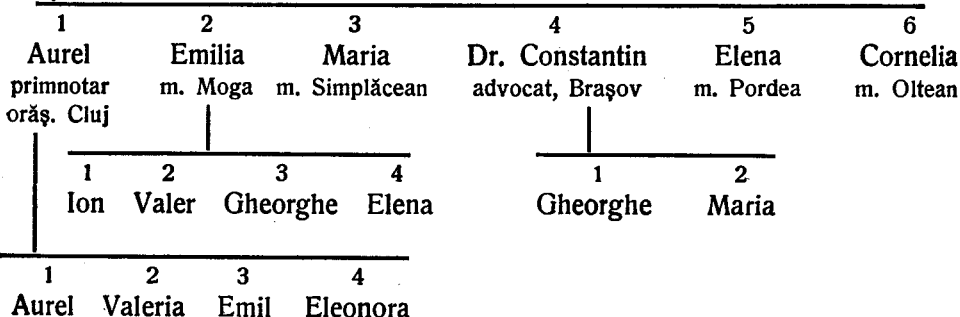
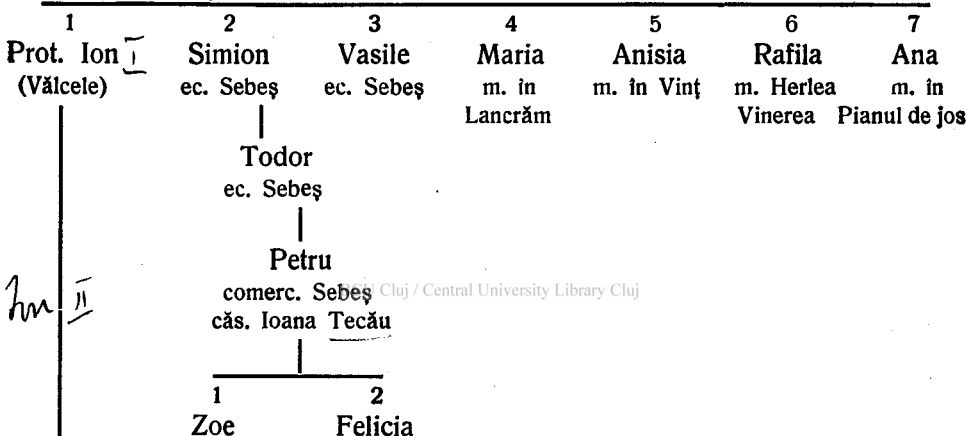
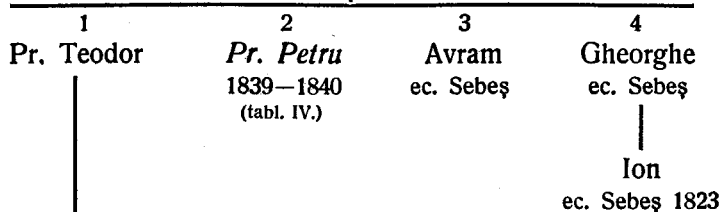

BCU Cluj / Central University Library Cluj

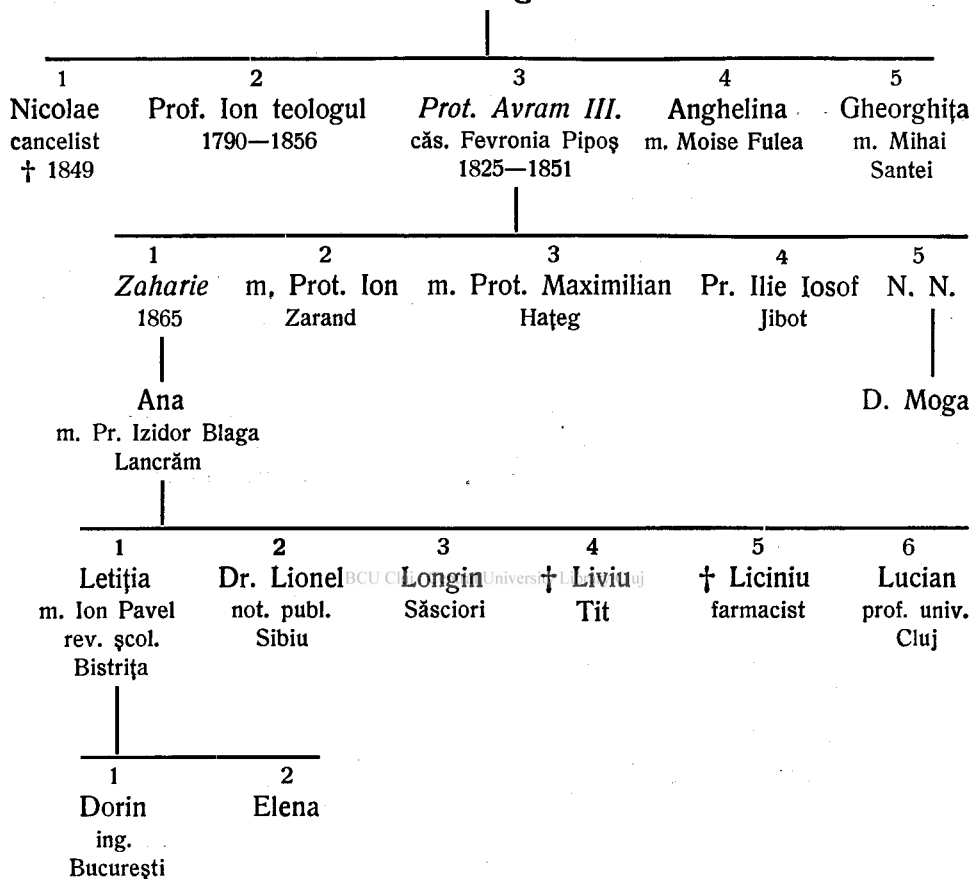
II.

Pr. Ion I. (Oniță) Moga † 1812.

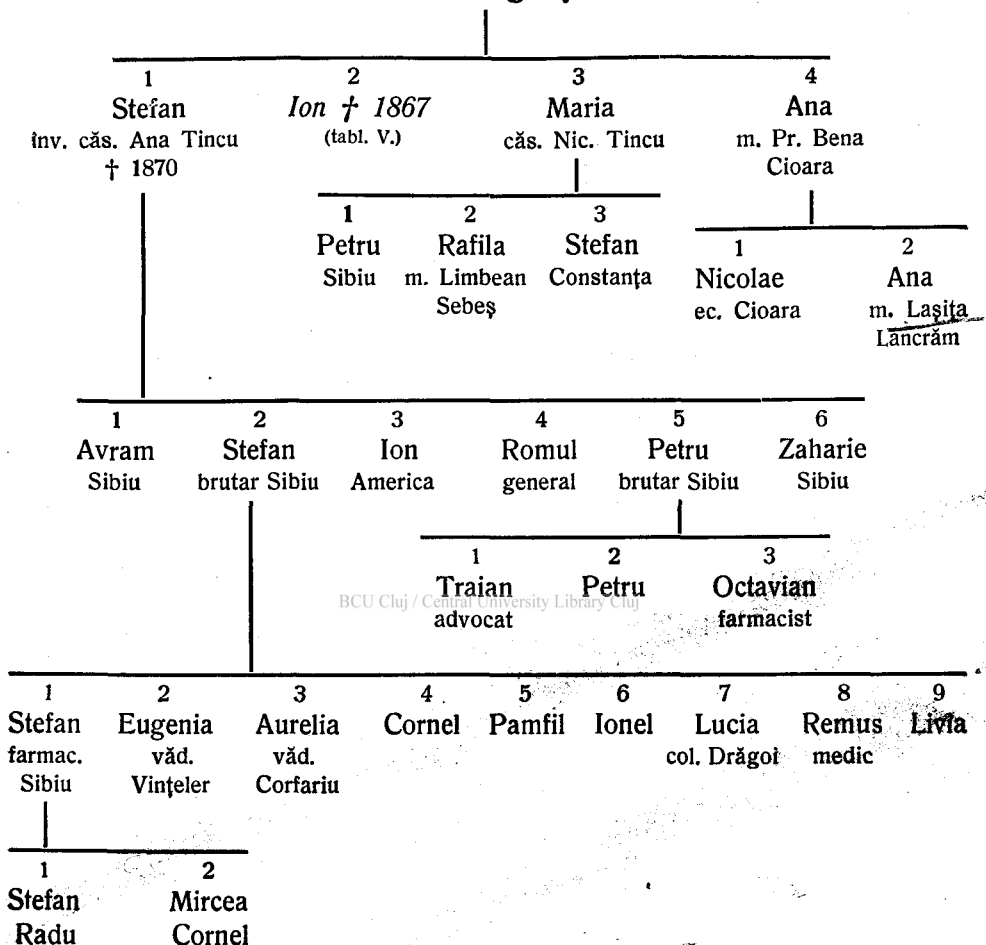
III.

Prot. Zaharie Moga 1764—1828.

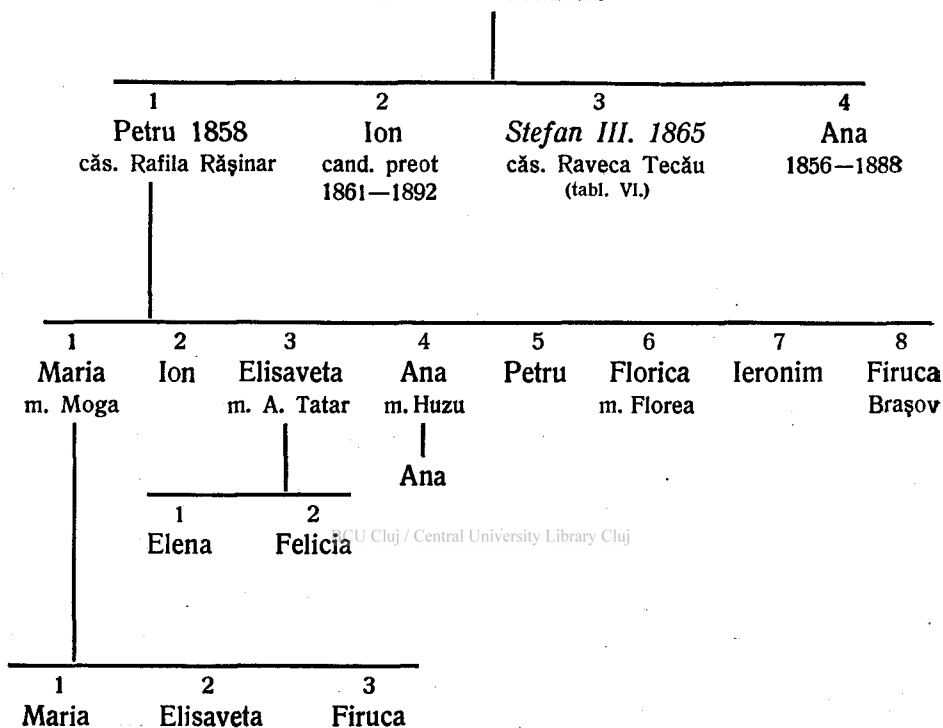
IV.

Pr. Petru Moga † 1840.

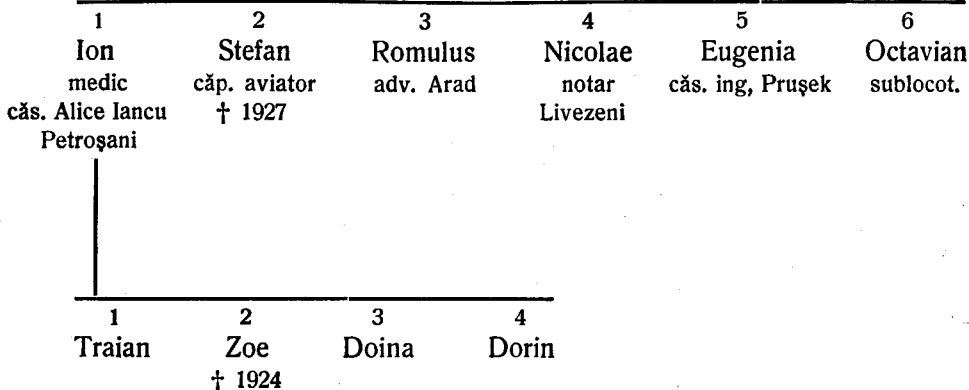
V.

Ion † 1867 econom Sebeș
căs. Ana Cotârlea.

VI.

Stefan 1865
căs. Raveca Tecău
(Petroșani).

XVIII. Index.

- Abrud 52, 59.
 Adamovici Gherasim 16, 28.
 Afurisanie 45.
 Agenții episcopului 86.
 Aiudean Enyedi 63.
 Alba Iulia 12, 51, 55, 70, 98.
 Aldulean Ion 70.
 Anca Gavril 58.
 Approbatae & Compilatae 18, 100.
 Arad 13, 19, 73, 82—84.
 Arieșan Aranyosi 63.
 Asesorii consistoriali 48, 88, 113.
 Asistența fiscală 96.
 Atzel 73, 74.
 Avram Iancu 70.
 Bachner 80, 81.
 Bădilă Petru 37, 70.
 Baica 52.
 Baia de Arieș 51, 56.
 Baias Eremie 36.
 Bălășescu Isaia 83.
 Banat 19.
 Bánffy Gheorghe 7, 10, 14, 23.
 50, 80—83, 100.
 Barac 70.
 Barițiu Gheorghe 63, 65, 71,
 91, 113.
 Bart I. 38.
 Bărnuțiu S. 61.
 Băuturi în biserică 45, 46.
 Bethlen Imre 49.
 Bistra 56.
 Bistrița 68.
 Blaj 59—63, 87—91, 109, 111.
 Blăjenii-de-sus 53.
 Blestem 45.
 Bob Ion 8—10, 50, 56—61, 65.
 Bogdan Duică 109, 110.
 Boghici Const. 51.
 Bohățiel Al. 105.
 Boiu Zah. 70.
 Bojinca Damian 51.
 Bologa Iacob 105.
 Bonțida 51.
 Booz C. 98.
 Bornemisa baron 52.
 Bota Moise 50.
 Brașov 51, 75, 76, 91, 99, 111.
 Brote Ion 70.
 Bucșa Adam 49.
 Bucovina 83.
 Budai Aron 7, 14, 21.
 Bucium 68.
 Buru 63.
 Caila 53.
 Câmpeni 53, 57, 63, 68.
 Caransebeș 37.
 Carloviț 10, 14, 17, 19, 30, 58,
 73, 74, 82, 83, 109.
 Capitlu Alba Iulia 55, 70, 98.
 Cărpiniș 62.
 Casa allodială 88, 93—95, 99.
 Certege 57, 58.
 Chirilă preot Geoagiu 56.

- Cluj 8, 12, 14, 15, 39, 51, 53, 67, 73—76, 83—91.
 Colecte 53.
 Consistor Sibiu 15, 26—29, 38, 46, 73, 78—81.
 Corna 58.
 Cornea Korneli 63.
 Costa Stefan 8, 9.
 Credințe deșarte 43.
 Critean Gh. 49.
 Cruședol 14, 75.
 Cubleș 52.
 Cununii 46, 55.
 Curtea din Viena 8—10, 14, 16, 19—28, 31, 34, 48, 49, 55—59, 69—74, 80—88, 94, 95, 103—106, 111.
 Curuț Const. 49, 61.
 Cserey M. 72.
 Dan Ion protopop 92.
 Dafco S. 27.
 Deag 52, 53.
 Decret de toleranță 16.
 Diaconovici Loga 51.
 Dieta ardeleană 31, 35, 64, 88—90, 111.
 Dietrich Johann 95.
 Didahii 50.
 Dilatio 99.
 Direcția școalelor 33.
 Distincții 50.
 Donath 103.
 Duma C. 24.
 Dumbrava Cluj 53.
 Duplica 100.
 Epidemii 44.
 Erdélyi Hiradó 90, 91.
 Esc 52.
 Eustatevici D. 66.
 Evanghelii 51.
 Evocatio 99.
 Examen de 6 săptămâni 56.
 Fărădelegi 45, 46.
 Fechetici Ion 77, 78.
 Foaia Duminecii 51.
 Foamete 44.
 Fonduri 47.
 Fondul seminarial 80.
 Friedrich Samuel 98.
 Fulea Anghelina 110.
 „ Ion 104.
 „ Moise 29, 30, 34, 36, 66, 67, 77, 82, 104, 110.
 Gal Grigorie 89.
 „ Ladislau 90.
 „ Stefan 97, 101.
 Gălpăia 52.
 Gavra Nic. 51.
 Gazeta de Transilvania 51.
 Geoagiu de jos 52, 56.
 Geomal 51.
 Gherman Nic. 61.
 „ Petru 24, 37.
 Goia Dumitru 60.
 „ Vasile 60.
 Gött Ion 91.
 Gramatica rom.-germ. 79.
 Grecii 22.
 Gritta Mihail 52, 70.
 Guvernul ardelean 10, 14, 17, 21, 25, 28—31, 38, 41, 49, 55, 58, 61—64, 74—83, 93—96, 103—106.
 Hagi Iordan 27.
 Hagi Pop C. 29.

- Haines Gh. 9, 10, 29, 32, 66-69, 75, 108, 110.
 Halmaghi St. 8.
 Hanea Ion 37, 70.
 Hentea C. 61.
 Hențiu N. 32.
 Hening Mih. 98.
 Hodac 53.
 Hochmeister M. 79.
 Horvath Fr. 96.
 Hunedoara 53.
 Huțovici Nic. 7, 9, 14, 65, 73, 82.

 Iacobici Crăciun 49.
 „ Stefan 49.
 Iakab notar 62
 Iezuiții 19.
 Idicel 53.
 Igħian I. 23, 27, 57, 58, 60-63, 70, 89.
 Ilimbav 53.
 Impăratul 10, 14, 22, 101, 102.
 Ioanovici Nestor 9, 14, 83.
 Iorga N. 108, 110.
 Iosif II. 66.

 Jimbor 52.
 Jina Ion 70.
 Jinariu S. 29, 30, 32.
 Jurământ 56.
 Jurca Gh. 23.

 Kant 72.
 Kemény D. 90.
 Kohary cancelar 82.
 Kollovrath conte 108.
 Kovács Nic. 110.

 Lacea C. 70.
 Lădițe de bani 45.

 Lazar Gheorghe 28—30, 33, 34, 38, 72—84, 108—111.
 Lazar grof 25.
 „ Iosif 104.
 „ Ladislau 101.
 Laschner Joh. 107.
 Leményi episcop 38, 64, 65, 78, 79, 89.
 Leményi Bran 70.
 Levata 98, 101.
 Liceu catolic Cluj 12.
 „ Sebeș 12.
 Lobodaș 31.
 Lorencz consilier 26, 83.
 Lupaș Ion 109.
 Lupșa 61.

 Macelariu Ilie 70.
 Magoaja 52.
 Maior Petru 9, 10, 21, 22, 29, 50, 56, 70, 85, 109, 112.
 Mandrea Ion 53.
 Maria Terezia 7, 55, 92.
 Marienburg Ios. 98.
 Martin Ios. 98.
 Martinovici D. 31.
 Matia 52.
 Minee 51.
 Mihut Ion 83.
 Milea Oprea 105.
 Mike prefect 101.
 Mociu 52.
 Moga Avram 98. 110.
 Moga Ion 29, 34, 36, 82, 100, 103—107, 110.
 Moga Zaharie 11, 49, 70, 93.
 Moise Râmeț 56.
 Moldova 17.
 Molnar Const. 55.
 Moos St. 100, 101, 103.

- Motora Nic. 60.
 Mucea Const. 57.
 „ Nic. 57.
 Muntean Gavril 70.
 Muntenia 17.

 Nagy Iosef 97, 105.
 Nandra Ion 61.
 Nariță Anghel 61.
 „ Petru 60.
 Napoleon 72, 80.
 Negligențe 49.
 Neofit 51.
 Neugeboren S. 98.
 Nichitici Gedeon 21, 28, 32.
 Nicoară Moise 9, 83.
 „ Petru 61.
 Norma 33, 34.
 Novacovici Dionisie 7, 16.

 Obiceiuri barbare 43.
 Ocolișul mare 52, 53.
 „ mic 53.
 Odăjdii 44.
 Ordinul Sf. Vasile 14.
 Orghidan Rudolf 51.
 Osoiu 52.

 Pacraț 82.
 Paloska Lud, 97, 98.
 Panovici Ion 27, 37.
 „ Nic. 9, 14, 70.
 Para Ion 8.
 Pașca T. 49.
 Patița Ion 63.
 Pecsý I. 97.
 Peleş 60.
 Petrucza Efrem 62.
 Petric I. 70.
 Pian 99.

 Pipoș P. 70.
 Platon 78.
 Poiana 63.
 Polăți 53.
 Ponor 51, 63.
 Ponorel 62.
 Pop Gh. 97, 100.
 Pop Luca 29, 36.
 Pop doctor 51.
 Pop Ion Pap 103.
 Pop Simion 52.
 Pop Vasile 51.
 Popazu Ion 37, 70.
 Popea Nic. 37, 113.
 Popovici Ion 7, 9, 53.
 „ Nicolae 53.
 „ Ilie 25, 49.
 „ Petru 49.
 „ Sava 21, 37.
 Vasile 50.
 Poșaga 63.
 Potoc 53.
 Preotese văduve 49.
 Prescuri 44.
 Pretinul broșură 51.
 Privilegiul Andreian 97, 99, 100, 102.
 Promemoria 108, 110.
 Propovedanii 41, 51.
 Pușcariu Il. 108, 109, 110.
 Putnic Ios. 70, 82, 83.

 Racoce T. 50.
 Rafail C. 49.
 Râpa de sus și jos 53.
 Râpa Remeș 53, 56, 62.
 Rășinari 21, 51, 68, 99.
 Rațiu Gr. 70.
 Rhedey L. 82.
 Reversalii 109.

- Revocatio 100.
 Rogoz 52.
 Roșia 52, 62, 70.
 Sădean Avram 108, 110.
 Sadu 79.
 Șaguna Andrei 64, 109—113.
 Samuilă protopop 92.
 Săliște 11, 51.
 Sângeorgiu Pădureni 52.
 Sânpetru 52.
 Santei Mihai 98.
 „ Gheorghia 110.
 Sărbători băbești 43.
 Sârbii 8, 108, 109.
 Șard 59.
 Șasa 61.
 Savu Ion 50.
 Sașii 81, 83, 87, 88, 90, 93-99.
 Scaune protopopești 49.
 Schreiber S. 79.
 Scutițe 49.
 Sebeș 11, 12, 37, 51, 53, 75, 86, 87, 92—107.
 Sibiu 7, 9, 14, 15, 21-23, 28-31, 33, 36, 69, 72—86, 98, 107, 110.
 Sighișoara 53.
 Sicoe Grig. 61.
 „ Vasile 60.
 Simuț Petru 58.
 Sinai Iosif 53.
 Singhelie 56, 79, 80.
 Sohodol 60.
 Sparkassa 105.
 Species facti 104.
 Stânceni 53.
 Statistice din 1772, 1832, 1844 64.
 Ștefan mitropolit 53.
 Ștefanovici Ion 79.
 Stratimirovici St. 7, 9, 14, 23, 73, 74.
 Suluțiu St. 56—62.
 Tabla regească 97—106.
 Tămașa 52.
 Târgu-Murăș 86, 97, 98, 100, 105.
 Țara românească 19, 25, 95.
 Teleki grof 14, 26, 27.
 Teiuș 55.
 Tempea R. 66, 82.
 Timișoara 28, 31.
 Tipei Ion 37.
 Tohati Iacob 49.
 Toma Const. 37.
 „ Zaharie 49.
 Toplița 51, 53.
 Trâmpoele 63.
 Triplica 100.
 Tripartitum 100.
 Trombițaș P. 70, 97, 103, 105.
 Turda 8, 9.
 Unguraș 52.
 Universitatea săsească 97, 99.
 Ursu Anton 98.
 Vaida G. 97.
 Valea Arieșului 52.
 „ Bărgăului 53.
 „ Bulzului 63.
 „ Dosului 63.
 „ Mureșului 53.
 Văleni 52.
 Vărășan N. 53.
 Vărd 53.
 Vargyasi Daniel 98.
 „ Szolga I. 98.

- Vasınca Ion 62.
Velea N. 51.
Vidra 52, 63.
Viena 14, 22, 28, 34—36, 53,
73—78, 83—88, 93, 96,
104, 105, 112.
Vima mare 52.
Vizitații canonice 51.
Vlasiu Ion 52.
- Vulcan S. 10, 14, 25, 26, 82,
83.
Vurpăr 51.
Zachei preot 62.
Zarand 82.
Zlatna 53, 60.
Zlatko E. 27.
Zoltan 52.

CUPRINSUL:

	Pag
1. Antecedentele alegerii de episcop dela 1810	7
2. Intrigi în jurul alegerii de episcop	9
3. Date biografice	11
4. Hirotonirea și investirea	14
5. Restricțiunile	16
6. Reședința	21
7. Seminarul	28
8. Instrucția clericilor	32
9. Manualul de teologie morală	38
10. Activitatea pastorală a episcopului	41
11. Propaganda catolică	55
12. Vasile Moga și școala românească	66
13. Vasile Moga și Gheorghe Lazar	72
14. Activitatea națională politică a episcopului	85
15. Luptele episcopului cu Sașii:	
a) Biserica din Sebeș	92
b) Procesul cu Sașii	96
16. Concluziuni	108
17. Tabele genealogice	114
18. Index	120